

WROCŁAWSKIE
STUDIA
POLITOLOGICZNE
32/2023

Rada Naukowa

Andrzej Antoszewski (Uniwersytet Wrocławski)
Nebojša Blanuša (Uniwersytet w Zagrzebiu)
Wiesław Bokajło (Uniwersytet Wrocławski)
Zbigniew Czachór (UAM w Poznaniu)
Bożena Dziemidok-Olszewska (UMCS w Lublinie)
Andrzej W. Jabłoński (Uniwersytet Wrocławski)
Jerzy Juchnowski (Uniwersytet Wrocławski)
Alenka Krašovec (Uniwersytet w Ljubljanie)
Teresa Łoś-Nowak (Uniwersytet Wrocławski)
Iwona Massaka (UMK w Toruniu)
Sorina Soare (Uniwersytet we Florencji)
Katarzyna Sobolewska-Myślik (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie)
Edit Soós (Uniwersytet w Szegedzie)
Soňa Szomolányi (Uniwersytet w Bratysławie)

Kolegium Redakcyjne

Robert Alberski (redaktor naczelny)
Mateusz Błaszczuk (redaktor statystyczny)
Janina Fras (redaktor językowy)
Krystyna Rogaczewska (sekretarz redakcji)

Redaktorzy tomu

Robert Alberski i Maciej Herbut

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana

© Autorzy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o.
Wrocław 2024

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 (CC BY 4.0).
Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów oraz Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego
i Wydawnictwa „Szermierz” sp. z o.o. Treść licencji jest dostępna pod adresem
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

ISSN 1643-0328 (WSP)
ISSN 2957-2444 (WSP, online)

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15
tel. 71 3752474, e-mail: wydawnictwo@uwr.edu.pl

Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o.
50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15
te. 71 3752474 e-mail: sekretariat@wuwr.com.pl

Wrocławskie Studia Politologiczne 32/2023

Artykuły naukowe

MARIUSZ DOMŻALSKI, Neutralność polityczna sił zbrojnych w wymiarze prawnokonstytucyjnym	7
BARTŁOMIEJ ŁÓDZKI, Zmiany klimatu i polityka klimatyczna. Analiza najczęściej udostępnianych newsów telewizyjnych stacji globalnych w przestrzeni mediów społecznościowych	21
PIOTR MALENDOWICZ, Wojna jako sposób rozstrzygnięcia konfliktu o władzę. Stanowisko międzynarodowego ruchu anarchistycznego wobec wojny w Ukrainie	35
PAWEŁ NATORSKI, Ożywianie antychorwackich resentymentów z II wojny światowej na podstawie wybranych wypowiedzi Aleksandra Vučića	53
DAWID PIENIĘŻNY, Społeczność parafialna oraz media katolickie jako czynniki determinujące ocenę postaci księdza Henryka Jankowskiego w Polsce	63
EWELINA PIETRASIK, Gospodarka o obiegu zamkniętym w świetle idei zrównoważonego rozwoju. Zarys problematyki	75
JANUSZ TOMASZEWSKI, Przeobrażenia strukturalno-funkcjonalne Wojska Polskiego w latach 1989–2015 (wybrane problemy)	87
DARIA ZARZYCKA, Mediacja w sprawach karnych — czy jest możliwa w każdej sprawie karnej i jakie alternatywy negocjacyjne zawiera kodeks karny skarbowy w sprawach o wykroczenia i przestępstwa skarbowe?	107

Sprawozdanie z konferencji

MARCIN JANKOWSKI, Konferencja naukowa: <i>Ewolucja systemu politycznego. Demokracja przedstawicielska vs. demokracja bezpośrednia wobec współczesnych wyzwań</i> , Słubice 16–17 listopada 2023 rok	119
Noty o autorach	121

Wrocławskie Studia Politologiczne 32/2023

Scientific articles

MARIUSZ DOMŻALSKI, Political neutrality of the armed forces in the legal and constitutional dimension	7
BARTŁOMIEJ ŁÓDZKI, Climate changes and climate policy: Analysis of TV news segments most shared on social media	21
PIOTR MALENDOWICZ, War as a means of resolving a power struggle: Attitude of the international anarchist movement towards the war in Ukraine	35
PAWEŁ NATORSKI, Reviving anti-Croatian resentments from World War II: Analysis based on selected statements by Aleksandar Vučić	53
DAWID PIENIĘŻNY, The parish community and the Catholic media as factors determining the evaluation of Father Henryk Jankowski in Poland	63
EWELINA PIETRASIK, Circular economy in light of the idea of sustainable development: Outline of the issues	75
JANUSZ TOMASZEWSKI, The structural and functional transformations of the Polish Armed Forces in the years 1989–2015 (selected issues)	87
DARIA ZARZYCKA, Mediation in criminal cases — is it possible in every criminal case and what negotiation alternatives does the Penal Fiscal Code offer in cases of misdemeanors and fiscal crimes?	107
Conference report	119
Notes on authors	121

Mariusz Domżałski

ORCID: 0000-0002-7749-2598

18. Dywizja Zmechanizowana im. gen. broni Tadeusza Buka

Neutralność polityczna sił zbrojnych w wymiarze prawnokonstytucyjnym

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.1>

Słowa kluczowe: siły zbrojne, stosunek służbowy, neutralność

Wprowadzenie

Potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa od zawsze jest wyznacznikiem postępowania ludzkości — zarówno społeczeństwa, jak i jednostki. Masłow umieścił potrzebę bezpieczeństwa na drugim miejscu w hierarchii potrzeb ludzkich¹. Człowiek jako pojedyncza jednostka był bardziej narażony na zagrożenia zewnętrzne, stąd też pojawiła się potrzeba stworzenia form mających na celu zwiększenie jego bezpieczeństwa. Potrzeba ta była więc jedną z bezpośrednich przyczyn skutkujących pojawieniem się instytucji państwa². Bezpieczeństwo to stan, w którym nie ma zagrożenia, natomiast jest poczucie pewności oraz swoboda rozwoju. Elementy te są zespolone. Bezpieczeństwo daje warunki do spokojnej egzystencji, samorealizacji i rozwoju³.

¹ A. Masłow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2010, s. 65–68; R. Socha, *Instytucja stanu wyjątkowego w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*, Mińsk Mazowiecki 2013, s. 9.

² S. Sulowski, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009, s. 11; K. Dunaj, *Istota bezpieczeństwa państwa*, [w:] M. Czuryk et al., *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016, s. 17–18.

³ W. Lis, *Bezpieczeństwo wewnętrzne i porządek publiczny jako sfera działania administracji publicznej*, Lublin 2015, s. 30.

Zadaniem państwa jest stworzenie mechanizmów, które są gwarantem bezpiecznej egzystencji swoich obywateli⁴. Zapewnienie bezpieczeństwa swoim obywatelom jest jednym z najważniejszych zadań realizowanych w demokratycznym państwie⁵.

Obecnie na świecie zauważalna staje się ekspansja gospodarcza i wojskowa państw, także w Europie, czego przykładem jest konflikt zbrojny na Ukrainie. Nową bronią w walce politycznej stają się sankcje polityczne i gospodarcze (na przykład przeciwko Rosji). Istotnymi zagrożeniami są także bardzo szybki rozwój cywilizacyjny oraz niepokoje na tle religijnym⁶. Niestalość sytuacji międzynarodowej w otoczeniu Polski, w kontekście jej położenia geopolitycznego, jeszcze bardziej uwypukla konieczność stałego podnoszenia zdolności obronnej naszego państwa⁷.

Istotnym elementem gwarantującym bezpieczeństwo państwa polskiego są siły zbrojne⁸, które są jednym z podstawowych instrumentów polityki państwa, równie ważnym jak działania dyplomatyczne i potencjał gospodarczy. Są one zasadniczą częścią systemu organów administracji państwowej, dlatego są w strukturze organów bezpośredniego przymusu wraz z policją i służbami bezpieczeństwa publicznego⁹.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie problematyki dotyczącej neutralności politycznej sił zbrojnych w wymiarze prawnokonstytucyjnym. W związku z tym w hipotezie badawczej przyjęto, że regulacje zawarte w ustawie o obronie Ojczyzny oraz w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (RP) w odpowiedni w sposób zapewniają neutralność sił zbrojnych. W ramach niniejszej pracy przedstawiony główny problem badawczy oraz postawiona przy tym hipoteza badawcza zostały skonkretyzowane przez przyjęcie dwóch problemów szczegółowych i odpowiadających im hipotez szczegółowych. Za problemy szczegółowe uznano następujące pytania: czy ograniczenia w zakresie korzystania z praw obywatelskich przez żołnierzy zawodowych są zgodne z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej oraz czy zasada niepołączalności jest odpowiednim gwarantem neutralności

⁴ K. Żukrowska, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, Warszawa 2011, s. 22; S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, red. W. Bednarek, S. Pikulski, Olsztyn 2000, s. 99.

⁵ S. Pieprzny, *System podmiotów właściwych w sprawach ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Prawo — administracja — policja. Księga pamiątkowa Profesora Wincentego Bednarka*, red. J. Dobkowski, Olsztyn 2006, s. 314; K. Complak, *Konstytucyjne postanowienia programowe czy normy o celach państwa?*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szymt, Warszawa 2003, s. 56.

⁶ A. Wochnowicz, *Miejsce Sił Zbrojnych w systemie politycznym RP*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2015, nr 2 (14), s. 114.

⁷ P. Malinowski, *Źródła ambicji narodowych oraz kierunków rozwoju Sił Zbrojnych*, [w:] *Siły Zbrojne RP w procesie budowy narodowego potencjału odstraszania*, red. M. Kubiński, Warszawa 2015, s. 80 n.; W. Jarwołowicz, J. Rajchel, *Uwarunkowania strategii bezpieczeństwa i obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku*, red. T. Jemioło, K. Rajchel, Warszawa 2008, s. 314–316.

⁸ M. Wojciszko, *Kompetencje naczelných organów państwa w obszarze obronności*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 4, s. 325.

⁹ A. Wochnowicz, *Miejsce Sił Zbrojnych...*, s. 114.

politycznej sił zbrojnych? Poszukując odpowiedzi na wskazane precyzyjne problemy badawcze, sformułowano odpowiadające im hipotezy szczegółowe: ograniczenia w zakresie korzystania z praw obywatelskich przez żołnierzy zawodowych są zgodne z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasada niepołączalności jest odpowiednim gwarantem neutralności politycznej sił zbrojnych.

Zadania sił zbrojnych

Podstawowe zadanie sił zbrojnych wynika wprost z art. 26 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa oraz niepodzielności jego terytorium, jak również zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”¹⁰.

Umieszczenie tego artykułu w rozdziale I Konstytucji RP oznacza, że jest to zasada ustrojowa. Szczególny, mający swoje oparcie w przepisach ustawy zasadniczej, status, jaki posiadają siły zbrojne, związany jest ze specyfiką zadań im postawionych¹¹. Ich celem podstawowym jest zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa przez ochronę niepodległości, integralności terytorialnej oraz bezpieczeństwa i nienaruszalności granic¹².

Słusznie zauważył Kamiński, że obecnie rola wojska została znacznie rozszerzona. Poza obroną państwa, służy ono również realizacji polityki odstraszenia oraz wywierania nacisku politycznego¹³. Siły zbrojne są również niezwykle istotnym elementem ochrony przed zagrożeniem wewnętrznym państwa, co przejawia się choćby w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego¹⁴, choć w tym przypadku ich udział może mieć charakter pomocniczy. W tym zatem zakresie pozycja sił zbrojnych jest nieporównywalna

¹⁰ W. Sokolewicz, *Funkcje sił zbrojnych. Konstytucja i rzeczywistość*, [w:] *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach parlamentarnych. Księga poświęcona pamięci profesora Jerzego Stembrowicza*, red. S. Bożyk, Białystok 2009, s. 162 n.; R. Żmigrodzki, *Siły zbrojne*, [w:] *Instytucjonalne podstawy bezpieczeństwa państwa w III Rzeczypospolitej*, red. M. Żmigrodzki, A. Żebrowski, Lublin 2014, s. 238–242.

¹¹ H. Spasowska-Czarny, *Organy i inne podmioty państwowe właściwe w zakresie obrony narodowej*, [w:] *System bezpieczeństwa i porządku publicznego. Organy i inne podmioty administracji*, red. M. Zdyb, J. Stelmasiak, K. Sikora, Warszawa 2015, s. 41; M. Karpiuk, *Polish Armed Forces as the subject of national security*, [w:] *Legal security*, red. K. Dunaj, M. Stepnowska, Warszawa 2013, s. 133.

¹² J. Rajchel, *Siły Zbrojne RP w zarządzaniu kryzysowym*, [w:] *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego ze szczególnym uwzględnieniem aspektów prawno-organizacyjnych Policji*, red. K. Rajchel, Warszawa 2009, s. 399–401; K. Bojarski, *Służba żołnierzy zawodowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Służba w formacjach bezpieczeństwa i porządku publicznego*, red. M. Karpiuk, A. Pieczywok, Warszawa 2016, s. 36–38.

¹³ M.A. Kamiński, *Prawnoustrojowy status Sił Zbrojnych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych 2019”, nr 3, s. 41.

¹⁴ Zob. Z. Kuśmerek, *Udział wojska w sytuacjach kryzysowych*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2014, nr 10, s. 15–22; K. Cuber, *Udział sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w zapewnieniu bezpieczeństwa obywateli w sytuacjach kryzysowych*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2011, nr 1, s. 101–108.

z pozycją innych struktur i organów państwa (np. policji czy różnych służb wyspecjalizowanych w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego)¹⁵.

Zadania te, z oczywistych względów, należą do najważniejszych w państwie. Żaden inny organ czy formacja nie byłaby w stanie ich wykonać w przeważającej części należyście¹⁶. Nie oznacza to oczywiście, że zadania sprecyzowane w art. 26 ust. 1 Konstytucji RP nie mogą być w określonym zakresie realizowane przez inne organy¹⁷.

Mimo wskazania zadań sił zbrojnych w ustawie zasadniczej, nie ma w niej definicji legalnej tego pojęcia. Definicja legalna terminu siły zbrojne pojawiła się dopiero w ustawie z dnia 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny, w której wskazano, że siły zbrojne są zhierarchizowaną, umundurowaną formacją uzbrojoną, będącą wyodrębnioną organizacyjnie częścią systemu obronnego państwa¹⁸.

Próby zdefiniowania terminu „siły zbrojne” pojawiły się w literaturze przedmiotu. Na przykład Kitler określa siły zbrojne jako „wyspecjalizowany, uzbrojony i zorganizowany pod jednolitym kierownictwem organ państwa, przeznaczony do zabezpieczenia jego interesów zewnętrznych i wewnętrznych, przez wykorzystanie go do misji obronnych i pozaobronnych, a więc do zapobiegania agresji, prowadzenia walki zbrojnej, udzielania wsparcia władzom cywilnym w zakresie ochrony porządku konstytucyjnego i bezpieczeństwa publicznego w państwie oraz realizacji innych nieorędnych, ustawowo ustalonych zadań, w czasie zwykłym (normalnym) i w okresie obowiązywania stanu nadzwyczajnego w państwie”¹⁹. Natomiast według *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* siły zbrojne to „wyspecjalizowany organ państwa podlegający bezpośrednio centralnej władzy wykonawczej, przeznaczony do ochrony i obrony jego interesów przez zastosowanie przemocy zbrojnej”. W źródle tym wskazano też dwojakie funkcje sił zbrojnych — jako „czynnika odstraszania przed agresją oraz prowadzenia walki zbrojnej aż do osiągnięcia celu politycznego”²⁰.

Neutralność sił zbrojnych jako zasada konstytucyjna

Jedną z kluczowych zasad funkcjonowania sił zbrojnych w demokratycznych państwach prawa jest neutralność polityczna, która nazywana jest również apolitycznością. Neutralność oznacza „bezzstronną postawę wobec cudzych spraw, cudzych sporów; bezstronność, obojętność”²¹.

¹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r., K 26/98, LEX nr 39990.

¹⁶ M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017, s. 21; Z. Trejnis, *Siły zbrojne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1996, s. 7–8.

¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 czerwca 2008 r., K 52/07, LEX nr 395169.

¹⁸ Tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 248.

¹⁹ W. Kitler, *Pojęcie i system prawa wojskowego*, [w:] *Prawo wojskowe*, red. W. Kitler, D. Nowak, M. Stepnowska, Warszawa 2017, s. 56.

²⁰ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Balcerowicz, Warszawa 1996, s. 90.

²¹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 2, Warszawa 2006, s. 890.

Neutralność sił zbrojnych możemy rozważać na dwóch płaszczyznach. Na płaszczyźnie formalnej należy zwrócić uwagę na wynikające z obowiązujących przepisów prawnych ograniczenia aktywności politycznej członków sił zbrojnych. Natomiast aspekt materialny związany jest z zakazem prezentowania swojego stanowiska w stosunku do partii, ugrupowań czy orientacji politycznych.

Zgodnie z art. 26 ust. 2 Konstytucji RP siły zbrojne zobowiązane są do zachowania politycznej neutralności. Jest to bezpośrednio związane ze szczególną ich rolą jako gwaranta niepodległości i bezpieczeństwa państwa²². W demokratycznym państwie prawa muszą być one narzędziem państwa gwarantującym jego bezpieczeństwo niezależnie od tego, jaka frakcja polityczna sprawuje władzę, są więc zobowiązane kierować się dobrem wspólnym wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Neutralność polityczną sił zbrojnych wiązać zatem należy z istnieniem takich struktur, które zapewniają realizację funkcji obronnych²³. Zasada ich politycznej neutralności uniemożliwia kolizję interesu państwa oraz jednostki. Należy brać tu pod uwagę siły zbrojne zarówno jako całość, jak i ich poszczególnych przedstawicieli, ze szczególnym uwzględnieniem osób zajmujących stanowiska dowódcze. Siły zbrojne obowiązane są do neutralności politycznej we wszystkich sprawach, które nie są ich zadaniami lub nie wynikają z obowiązujących źródeł prawa²⁴. Zasada ta oznacza, że siły zbrojne, które dysponują największą faktyczną siłą w państwie, posiadając przy tym teoretyczną możliwość stosowania siły i przymusu, muszą zostać wyłączone z rozgrywek politycznych²⁵. Obowiązek zachowania przez nie neutralności politycznej ma aspekt materialny, czyli zakaz uzewnętrzniania poglądów politycznych, oraz formalny — zakaz wykorzystywania działań ujętych w Konstytucji RP jako poszczególne wolności i prawa polityczne (przeprowadzanie kampanii wyborczych, zgłaszanie inicjatywy ustawodawczej, tworzenie zrzeszeń o charakterze politycznym itp.).

Członkowie Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego jako uzasadnienie wprowadzenia do Konstytucji RP tej zasady wskazywali, że ma ona gwarantować przede wszystkim trzy elementy: brak działalności politycznej w wojsku, pominięcie kryteriów politycznych w kwestiach działalności wojskowej oraz uodpornienie armii na zewnętrzne, partyjne wpływy.

Należy brać tu pod uwagę siły zbrojne jako całość oraz ich poszczególnych przedstawicieli. Nie ma możliwości angażowania sił zbrojnych w spory polityczne czy popieranie jakichkolwiek ugrupowań politycznych²⁶.

²² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1997 r., K 24/96, LEX nr 29144; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r., K 26/98, LEX nr 39990.

²³ M. Serowanic, *Rola Ministra Obrony Narodowej w cywilnym modelu zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi RP*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 40, 2018, s. 565.

²⁴ W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, LEX/el. 2010; W.J. Wołpiuk, *Siły Zbrojne w regulacjach Konstytucji RP*, Warszawa 1998, s. 69.

²⁵ W.J. Wołpiuk, *Siły Zbrojne...*, s. 65.

²⁶ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2008, s. 70–71; M. Czechowski, *Prawny charakter zatrudnienia żołnierzy zawodowych*, Toruń 2016, s. 121–122.

Chmaj zdefiniował apolityczność jako „zakaz publicznego manifestowania poglądów politycznych i zakaz kierowania się przy wykonywaniu obowiązków służbowych własnymi przekonaniem politycznymi”²⁷. Zalewski z kolei przez apolityczność rozumie postawę obojętności żołnierza wobec aktualnych zagadnień politycznych, udziału między innymi w wyborach i referendach czy ograniczenia partycypacji w działalności politycznej²⁸.

W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 kwietnia 2002 roku wyodrębniono pojęcia apartyjności i apolityczności. Z treści tego orzeczenia wynika między innymi, że: „pojęcie politycznej neutralności, którym posługuje się Konstytucja, i pojęcie apartyjności, wyrażające się w zakazie członkostwa w partiach politycznych określonych kategorii osób, nie są pojęciami przedmiotowo tożsamymi. Apartyjność ma na celu usunięcie zagrożenia płynącego z faktu istnienia organizacyjnych i politycznych więzi pomiędzy osobą sprawującą funkcje publiczne a partią polityczną. Zagwarantowanie apolityczności służb publicznych nie jest możliwe do realizacji w sytuacji, gdy osoby pełniące takie funkcje są członkami ugrupowań politycznych”²⁹.

Konsekwencją neutralności jest poddanie sił zbrojnych cywilnej i demokratycznej kontroli. Podstawowy mechanizm tej kontroli zawarty jest w art. 134 Konstytucji RP, zgodnie z którym zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi w imieniu Prezydenta wykonuje Minister Obrony Narodowej. Przez pojęcie kontroli należy rozumieć sprawowanie władzy nad siłami zbrojnymi³⁰.

Kontrolę realizuje również parlament, przez funkcje ustawodawczą i kontrolną. Funkcja ustawodawcza polega na podjęciu i zrealizowaniu inicjatywy ustawodawczej dotyczącej każdej kwestii związanej z organizacją i działalnością sił zbrojnych. Funkcję kontrolną parlament wykonuje przede wszystkim za pośrednictwem komisji sejmowych, zwłaszcza Komisji Obrony Narodowej właściwej w sprawach bezpieczeństwa, obronności i wojskowości³¹.

Celem cywilnej kontroli jest niedopuszczenie do autonomizacji sił zbrojnych i tym samym zapewnienie, by służyły państwu, a nie nim rządziły. Demokratyczna kontrola ma na celu zapewnienie przestrzegania praw człowieka, rządów prawa oraz realizację przez siły zbrojne funkcji i zadań państwa.

²⁷ M. Chmaj, *Partie polityczne*, [w:] *Wolność zrzeszania się w Polsce*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 31–32; zob. też wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 listopada 1998 r., K 42/97, LEX nr 34615.

²⁸ A. Zalewski, *Apolityczność Sił Zbrojnych Drugiej i Trzeciej Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009, s. 52–53.

²⁹ K 26/00, OTK-A 2002/2, poz. 18.

³⁰ P. Tuleja, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, s. 104.

³¹ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 26*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, LEX/el. 2016.

Ograniczenia w zakresie korzystania z praw politycznych przez żołnierzy zawodowych wynikające z pragmatyki wojskowej

Ustawa z dnia 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny wprowadza kilka ograniczeń w zakresie korzystania z praw politycznych przez żołnierzy zawodowych³². Zgodnie z jej art. 341 w czasie pełnienia zawodowej służby wojskowej żołnierzowi zawodowemu nie wolno: być członkiem partii politycznej ani stowarzyszenia, organizacji lub ruchu obywatelskiego mających cele polityczne; brać udziału w zgromadzeniach o charakterze politycznym; prowadzić działalności politycznej. Z dniem rozpoczęcia pełnienia zawodowej służby wojskowej z mocy prawa ustaje dotychczasowe członkostwo żołnierza w partii politycznej, stowarzyszeniu, organizacji lub ruchu obywatelskim stawiających sobie cele polityczne. Warto zauważyć, że regulacje te są analogiczne do poprzednio obowiązującej pragmatyki wojskowej, czyli ustawy z dnia 11 września 2003 roku o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (art. 106)³³. Według orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego przepisy te są zgodne z Konstytucją RP oraz wiążącymi Polskę postanowieniami umów międzynarodowych³⁴. Siły zbrojne zarówno jako całość, jak i pojedynczy żołnierze nie mogą więc brać udziału w kampaniach wyborczych, występować w interesie ugrupowań politycznych, samodzielnie sprawować władzy, tworzyć własnej partii politycznej, ingerować w decyzje polityczne organów państwowych czy formułować postulatów o charakterze politycznym³⁵.

Zakaz dotyczy też brania udziału w zgromadzeniach o charakterze politycznym oraz prowadzenia działalności politycznej. Wyjątkiem są zgromadzenia związane z wyborami władz państwowych i samorządowych. Należy zauważyć, że podczas takich zgromadzeń żołnierze zawodowi nie mogą nosić umundurowania oraz odznak i oznak wojskowych. Warto wskazać, że apolityczność nie oznacza braku poglądów politycznych, lecz brak możliwości ich manifestowania w czasie służby³⁶.

Ograniczenia praw żołnierzy zawodowych jako obywateli mogą być bowiem większe, co ma szczególne znaczenie, biorąc pod uwagę charakter pełnionej służby i specyfikę armii opartej na hierarchicznym podporządkowaniu, rozkazodawstwie oraz jednoosobowym dowodzeniu³⁷.

³² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 czerwca 2003 r., K 43/02, LEX nr 80192; A. Marczyńska, *Konstytucyjne i ustawowe ograniczenia członkostwa w partiach politycznych w Polsce*, [w:] *Institutionalne gwarancje zasady pluralizmu politycznego w Polsce na tle standardów europejskich*, red. M. Paździor, B. Szmulik, Lublin 2014, s. 238; D. Lis-Staranowicz, *Niepołączalność mandatu parlamentarnego w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 2005, s. 23–24.

³³ Tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 536 ze zm.

³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 kwietnia 2002 r., K 26/00, LEX nr 54052.

³⁵ W. Brzozowski, *Bezstronność...*

³⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 listopada 1998 r., K 42/97, LEX nr 34615.

³⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1997 r., K 24/96, LEX nr 2914.

Zasada incompatibilitas

Zgodnie z art. 226 pkt 2 ustawy z dnia 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny żołnierz zawodowy zostaje obligatoryjnie zwolniony ze służby w przypadku wybrania go na posła, w tym do Parlamentu Europejskiego, senatora, na kierownicze stanowisko państwowe obsadzane na podstawie wyboru oraz do organów wykonawczych samorządu terytorialnego. Zgodnie z ustawami samorządowymi organami wykonawczymi samorządu terytorialnego są: wójt (burmistrz, prezydent miasta), zarząd powiatu oraz zarząd województwa. Ma to związek z wyrażoną w art. 103 ust. 2 Konstytucji RP zasadą incompatibilitas, czyli niepołączalności³⁸.

Na podstawie bowiem wymienionego przepisu sędzia, prokurator, urzędnik służby cywilnej, żołnierz pozostający w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariusz policji oraz funkcjonariusz służb ochrony państwa nie mogą sprawować mandatu poselskiego. Jedną z form czynnej służby wojskowej wskazanych w art. 130 ustawy o obronie Ojczyzny jest również zawodowa służba wojskowa, dlatego dopóki żołnierz zawodowy pozostaje w służbie, dopóty nie może sprawować mandatu poselskiego. Nie oznacza to jednak zakazu kandydowania, zwolnienie z zawodowej służby wojskowej nastąpi dopiero w momencie wyboru żołnierza zawodowego do określonych organów. Co istotne, niepołączalność ma dwa aspekty: formalny i materialny. Pierwszy z wymienionych oznacza zakaz łączenia mandatu z innymi funkcjami lub stanowiskami państwowymi, z kolei niepołączalność materialna rozumiana jest jako zakaz podejmowania i prowadzenia określonych rodzajów działalności gospodarczej w okresie sprawowania mandatu czy pełnienia funkcji publicznej³⁹.

Niepołączalność mandatu przedstawicielskiego zapewnia również przejrzystość podejmowania decyzji i jest wyrazem racjonalnego zarządzania zasobami ludzkimi⁴⁰. Trybunał Konstytucyjny w jednej ze swoich uchwał stwierdził, że „zakaz łączenia mandatu poselskiego z piastowaniem określonych stanowisk państwowych stanowi konsekwencję podstawowych zasad konstytucyjnych, określających oparty na zasadzie podziału władzy ustrój państwa i służyc ma realizacji tych zasad, w tym niezależności władzy ustawodawczej od wykonawczej, niezawisłości sędziowskiej, neutralności politycznej określonych służb państwowych. Intencją obu wymienionych wyżej przepisów konstytucyjnych jest zapewnienie personalnego oddzielenia członkostwa w parlamencie od piastowania

³⁸ D. Lis-Staranowicz, *Niepołączalność...*, s. 23; J. Mordwiłko, *W sprawie niepołączalności mandatu posła z zatrudnieniem w administracji rządowej w świetle art. 103 Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 4, s. 69; M. Zubik, *Ustrojowe założenia niepołączalności mandatu parlamentarnego*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 4, s. 116–117; M. Szydło, *Zakaz łączenia mandatu parlamentarnego. Studium prawne*, Warszawa-Poznań 2012, s. 316–319; D. Lis-Staranowicz, *Niepołączalność (incompatibilitas) mandatu parlamentarnego w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2000, nr 1, s. 27–39.

³⁹ E. Koniuszewska, *Instytucja incompatibilitas w prawie samorządu terytorialnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2015, nr 870, s. 40; Ł. Kaczkowski, *Wygaśnięcie mandatu posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 77, 2008, s. 160.

⁴⁰ M. Zubik, *Ustrojowe...*, s. 107.

niektórych stanowisk w najwyższych organach państwa. (...) Łączenie sprawowania funkcji państwowej z inną działalnością ulega ograniczeniu, jeżeli jest to konieczne ze względu na ochronę wiarygodności sprawowanej funkcji lub poprawność jej spełniania. W takim zakresie, w jakim Konstytucja RP uznaje, że spełnianie określonej funkcji państwowej wymaga unikania możliwości powstania konfliktu interesów, gdy poszczególne funkcje, czy działania podejmowane przez tę samą osobę popadną ze sobą w kolizję, poddaje osoby pozostające w służbie państwowej szczególnym ograniczeniom⁴¹. Wykładnia celowościowa art. 103 ust. 2 Konstytucji RP prowadzi do wniosku, że funkcją tego przepisu jest zabezpieczenie z jednej strony bezstronności i apolityczności mogącej być zagrożonej przez zaangażowanie się w spory polityczne, nieuchronne w przypadku sprawowania mandatu parlamentarnego, z drugiej zaś zapewnienie niezależności parlamentarzysty od poleceń służbowych przełożonych⁴².

Artykuł 30 ust. 2 ustawy z dnia 9 maja 1996 roku o wykonywaniu mandatu posła i senatora⁴³ w przypadku wybrania żołnierza zawodowego na posła lub senatora przewiduje dla niego urlop bezpłatny. Jest to tak zwana niepołączalność względna. Z kolei ustawa o obronie ojczyzny przewiduje w takiej sytuacji obligatoryjne zwolnienie żołnierza z zawodowej służby wojskowej. Niezbędne dla dokonania wykładni art. 30 wspomnianej już ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora jest przeprowadzenie analizy art. 103 ust. 2 Konstytucji RP. Istotne jest, że w przytoczonym artykule wprowadzono niepołączalność bezwzględną, czyli konieczność ustania stosunku służbowego żołnierza zawodowego w momencie wyboru do organów enumeratywnie wymienionych w art. 226 pkt 2 ustawy o obronie Ojczyzny⁴⁴. Przepis zawarty w pragmatyce jest konkretyzacją przepisu konstytucyjnego. Należy więc uznać, że przepisy art. 103 ust. 2 Konstytucji RP wskazują, iż art. 30 ust. 2 ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora nie będzie miał zastosowania w przypadku żołnierzy zawodowych. Regulacja zawarta w art. 30 ust. 2 przywołanej ustawy dotycząca urlopów bezpłatnych udzielanych z urzędu ma zastosowanie wyłącznie do osób wymienionych w ust. 1 tegoż przepisu, które nie zostały objęte zakresem art. 103 Konstytucji⁴⁵. Niedopuszczalne jest zawężenie w ustawie przypadków objętych konstytucyjnym zakazem dołączalności. Ustawodawca nie ma kompetencji do odmiennego uregulowania niepołączalności w odniesieniu do osób wymienionych w art. 103 ust. 2 Konstytucji. Zrzeczenie się funkcji niepołączalnej z mandatem musi mieć charakter trwały i nieodwracalny. Powoduje ono ustanie dotychczasowego stosunku służbowego. Umożliwienie żołnierzowi zawodowemu otrzymania urlopu bezpłatnego byłoby *de facto* obejściem przepisów konstytucyjnych, albowiem żołnierz w dalszym ciągu byłby zatrudniony w dotychczasowym miejscu pełnienia służby, ale

⁴¹ Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 lutego 1996 r., W 11/95, LEX nr 25519.

⁴² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r., III SW 169/11, LEX nr 1165793.

⁴³ Tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 1339 ze zm.

⁴⁴ K. Grajewski, *Komentarz do art. 30, [w:] Komentarz do ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora*, red. K. Grajewski, J. Stelina, P. J. Uziębło, LEX/el. 2014.

⁴⁵ J. Stelina, *Komentarz do art. 29, [w:] Komentarz do ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora*, red. K. Grajewski, J. Stelina, P. J. Uziębło, LEX/el. 2014.

bez obowiązku świadczenia pracy oraz bez wynagrodzenia⁴⁶. Po zakończeniu okresu sprawowania mandatu były parlamentarzysta może ubiegać się na podstawie zwykłych zasad o przyjęcie w szeregi zawodowej służby wojskowej. Nie ma możliwości automatycznego powrotu do służby. Umożliwienie automatycznego powrotu do zawodowej służby wojskowej zasadniczo byłoby praktycznie tożsame z udzieleniem urlopu bezpłatnego⁴⁷.

Zgodnie z art. 247 § 1 pkt 5 w zw. z art. 247 § 3 oraz art. 279 § 1 pkt 5 Kodeksu wyborczego w terminie 14 dni od dnia ogłoszenia wyników wyborów do Sejmu lub Senatu żołnierz zawodowy musi złożyć oświadczenie Marszałkowi Sejmu lub Marszałkowi Senatu o zwolnieniu z zawodowej służby wojskowej. W razie braku złożenia takiego oświadczenia mandat poselski lub senatorski wygasa⁴⁸. Wygaśnięcie mandatu stwierdza niezwłocznie Marszałek Sejmu w drodze postanowienia, które jest ogłaszane w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”. Postanowienie Marszałka Sejmu ma charakter deklaratoryjny, gdyż stwierdza fakt wygaśnięcia mandatu⁴⁹. Wspomniane przepisy kodeksu wyborczego wykonują postanowienia zawarte w art. 103 Konstytucji RP, co wynika z wyraźnych odesłań do niej zawartych w tychże przepisach. Uznać więc należy, że udzielenie urlopu bezpłatnego przewidzianego w ustawie o wykonywaniu mandatu posła i senatora będzie możliwe wyłącznie w zakresie, którym jego regulacja nie została zastąpiona przez regulacje konstytucyjne⁵⁰.

Bierne prawo wyborcze

Instytucji niepołączalności mandatu przedstawicielskiego nie można utożsamiać z niewybieralnością. Niewybieralność oznacza bowiem wykluczenie zdolności określonej osoby do kandydowania w wyborach i objęcia mandatu ze względu na inny pełniony urząd, funkcję czy stanowisko⁵¹. Oznacza to, że ustawodawca nie pozbawia przy tym żołnierzy zawodowych praw wyborczych (ani prawa biernego, ani czynnego)⁵².

Kodeks wyborczy określa, kto ma bierne prawo wyborcze. Jedynymi uchwalonymi przez ustawę kryteriami warunkującymi bierne prawo wyborcze są: wiek (ukończenie 21 lat do Sejmu i 30 lat do Senatu), obywatelstwo polskie, posiadanie czynnego prawa wyborczego i czas zamieszkiwania na obszarze danej jednostki samorządu w przypadku

⁴⁶ K. Grajewski, *Konstytucyjna regulacja zasady incompatibilitas a inne przepisy dotyczące sprawowania mandatu posła i senatora*, „Przegląd Sejmowy” 2000, nr 1, s. 53–54; B. Banaszak, *Zasada niepołączalności mandatu parlamentarnego w prawie polskim*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 2, s. 18–19; odmiennie E. Staszewska, *Urlopy bezpłatne udzielane na podstawie odrębnych przepisów*, [w:] *Urlopy pracownicze*, red. Z. Góral, Warszawa 2016, s. 180.

⁴⁷ K. Grajewski, *Komentarz...*

⁴⁸ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. — Kodeks wyborczy (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 1277 ze zm.).

⁴⁹ Ł. Kaczkowski, *Wygaśnięcie...*, s. 157.

⁵⁰ D. Lis-Staranowicz, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r. (sygn. akt III SW 169/11)*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 2, s. 209.

⁵¹ E. Koniuszewska, *Instytucja...*, s. 41.

⁵² Ł. Kaczkowski, *Wygaśnięcie...*, s. 162.

wyborów do organów samorządu terytorialnego. Ponadto, kodeks wyborczy enumeratywnie wymienia osoby pozbawione biernego prawa wyborczego. Nie posiada go osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego (identycznie art. 99 ust. 3 Konstytucji RP) lub umyślne przestępstwo skarbowe, osoba, wobec której wydano prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności, o którym mowa w art. 21a ust. 2a ustawy z dnia 18 października 2006 roku o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów⁵³, oraz nie posiada go obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, pozbawiony prawa wybieralności w państwie członkowskim Unii Europejskiej, którego jest obywatelem.

Nie ma w pragmatyce wojskowej lub kodeksie wyborczym uregulowań dotyczących zgody przełożonego na ubieganie się o mandat przez podwładnego, więc należy uznać, że zgoda taka nie jest wymagana.

Podsumowanie

Neutralność polityczna została zaliczona przez ustawodawcę do jednego z fundamentów działalności sił zbrojnych. Normy prawne wynikające z ustawy z dnia 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny ograniczają konstytucyjne prawa i wolności członków sił zbrojnych. Z postanowień konstytucyjnych wynikają standardy pełnienia służby przez żołnierzy zawodowych. Żołnierz zawodowy nie może być członkiem partii politycznej ani stowarzyszenia, organizacji lub ruchu obywatelskiego, stawiających sobie cele polityczne; brać udziału w zgromadzeniach o charakterze politycznym; prowadzić działalności politycznej. Uzasadnieniem wprowadzenia tych zakazów jest niedopuszczenie do jakichkolwiek wpływów ze strony partii politycznych na działalność służbową sił zbrojnych, zarówno jako całości, jak i pojedynczego żołnierza. Przepisy pragmatyki wojskowej w zakresie ograniczenia wolności obywatelskich żołnierzy zawodowych były analizowane przez Trybunał Konstytucyjny, który stwierdził zgodność tych przepisów z ustawą zasadniczą. Zakazy te mają charakter bezwzględny i nie mogą zostać wyłączone bądź ograniczone przez jakikolwiek organ wojskowy. Prerogatyw takich nie posiada też Minister Obrony Narodowej oraz Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Istotne w kontekście analizowanego zagadnienia jest to, że w razie wyboru do Sejmu, Senatu, Parlamentu Europejskiego żołnierz zawodowy jest zwolniony ze służby z mocy prawa. Wynika to z zasady niepołączalności. Żołnierz zawodowy w przypadku wybrania na posła, w tym do Parlamentu Europejskiego, senatora, na kierownicze stanowisko państwowe obsadzone na podstawie wyboru oraz do organów wykonawczych samorządu terytorialnego musi zrzec się otrzymanego mandatu, w innym przypadku zostaje obligatoryjnie zwolniony ze służby. Niewątpliwie analiza regulacji zawartych w Konstytucji RP oraz ustawie z dnia 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny pozwala na stwierdzenie, że przepisy te regulują

⁵³ Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r., poz. 1633 ze zm.

wystarczająco zasadę neutralności sił zbrojnych, zarówno w kontekście całości formacji, jak i pojedynczego żołnierza, będąc gwarantem politycznej neutralności tej formacji.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 248).
 Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. — Kodeks wyborczy (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 1277 ze zm.).
 Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r., poz. 1633 ze zm.).
 Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 536 ze zm.).
 Ustawa z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 1339 ze zm.).

Orzecznictwo

- Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 lutego 1996 r., W 11/95, LEX nr 25519.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1997 r., K 24/96, LEX nr 29144.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 listopada 1998 r., K 42/97, LEX nr 34615.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r., K 26/98, LEX nr 39990.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 kwietnia 2002 r., K 26/00, LEX nr 54052.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 czerwca 2003 r., K 43/02, LEX nr 80192.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2004 r., K 45/02, LEX nr 107448.
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 czerwca 2008 r., K 52/07, LEX nr 395169.
 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r., III SW 169/11, LEX nr 1165793.

Literatura

- Banaszak B., *Zasada niepołączalności mandatu parlamentarnego w prawie polskim*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 2, s. 9–24.
 Bojarski K., *Służba żołnierzy zawodowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Służba w formacjach bezpieczeństwa i porządku publicznego*, red. M. Karpiuk, A. Pieczywok, Warszawa 2016. s. 36–48
 Brzozowski W., *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, LEX/el. 2010.
 Chmaj M., *Partie polityczne*, [w:] *Wolność zrzeszania się w Polsce*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 15–73.
 Complak K., *Konstytucyjne postanowienia programowe czy normy o celach państwa?*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szymt, Warszawa 2003, s. 46–61.
 Cuber K., *Udział sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w zapewnieniu bezpieczeństwa obywateli w sytuacjach kryzysowych*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2011, nr 1, s. 100–108.
 Czechowski M., *Prawny charakter zatrudnienia żołnierzy zawodowych*, Toruń 2016.
Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, t. 2, Warszawa 2006.
 Dunaj K., *Istota bezpieczeństwa państwa*, [w:] M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016, s. 17–27.
 Grajewski K., *Komentarz do art. 30*, [w:] *Komentarz do ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora*, red. K. Grajewski, J. Stelina, P.J. Uziębło, LEX/el. 2014, lex/el.

- Grajewski K., *Konstytucyjna regulacja zasady incompatibilitas a inne przepisy dotyczące sprawowania mandatu posła i senatora*, „Przegląd Sejmowy” 2000, nr 1, s. 51–62.
- Kaczkowski Ł., *Wygaśnięcie mandatu posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 77, 2008, s. 145–169.
- Kamiński M.A., *Prawnoustrojowy status Sił Zbrojnych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2019, nr 3, s. 41–71.
- Karpiuk M., *Polish Armed Forces as the subject of national security*, [w:] *Legal security*, red. K. Dunaj, M. Stepnowska, Warszawa 2013, s. 131–142.
- Karpiuk M., *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017.
- Kitler W., *Pojęcie i system prawa wojskowego*, [w:] *Prawo wojskowe*, red. W. Kitler, D. Nowak, M. Stepnowska, Warszawa 2017, s. 51–72.
- Koniuszewska E., *Instytucja incompatibilitas w prawie samorządu terytorialnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2015, nr 870, s. 39–58.
- Kuśmirek Z., *Udział wojska w sytuacjach kryzysowych*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2014, nr 10, s. 15–22.
- Lis W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne i porządek publiczny jako sfera działania administracji publicznej*, Lublin 2015.
- Lis-Staranowicz D., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r. (sygn. akt III SW 169/11)*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 2, s. 202–212.
- Lis-Staranowicz D., *Niepołączalność (incompatibilitas) mandatu parlamentarnego w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2000, nr 1, s. 27–39.
- Lis-Staranowicz D., *Niepołączalność mandatu parlamentarnego w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 2005.
- Malinowski P., *Źródła ambicji narodowych oraz kierunków rozwoju Sił Zbrojnych*, [w:] *Sily Zbrojne RP w procesie budowy narodowego potencjału odstraszania*, red. M. Kubiński, Warszawa 2015, s. 80–92.
- Marczyńska A., *Konstytucyjne i ustawowe ograniczenia członkostwa w partiach politycznych w Polsce*, [w:] *Instytucjonalne gwarancje zasady pluralizmu politycznego w Polsce na tle standardów europejskich*, red. M. Paździor, B. Szmulik, Lublin 2014, s. 229–242.
- Maslow A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2010.
- Mordwiłko J., *W sprawie niepołączalności mandatu posła z zatrudnieniem w administracji rządowej w świetle art. 103 Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 4, s. 67–71.
- Pieprzny S., *System podmiotów właściwych w sprawach ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Prawo — administracja — policja. Księga pamiątkowa Profesora Wincentego Bednarka*, red. J. Dobkowski, Olsztyn 2006, s. 300–316.
- Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, red. W. Bednarek, S. Pikulski, Olsztyn 2000, s. 99–104.
- Rajchel J., *Sily Zbrojne RP w zarządzaniu kryzysowym*, [w:] *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego ze szczególnym uwzględnieniem aspektów prawno-organizacyjnych Policji*, red. K. Rajchel, Warszawa 2009, s. 381–409.
- Rajchel J., *Uwarunkowania strategii bezpieczeństwa i obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku*, red. T. Jemioło, K. Rajchel, Warszawa 2008, s. 314–321.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 26*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, LEX/el. 2016.
- Serowaniec M., *Rola Ministra Obrony Narodowej w cywilnym modelu zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi RP*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 40, 2018, s. 565–576.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Balcerowicz, Warszawa 1996.
- Socha R., *Instytucja stanu wyjątkowego w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*, Mińsk Mazowiecki 2013.

- Sokolewicz W., *Funkcje sił zbrojnych. Konstytucja i rzeczywistość*, [w:] *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach parlamentarnych. Księga poświęcona pamięci profesora Jerzego Stembrowicza*, red. S. Bożyk, Białystok 2009, s. 162–178.
- Spasowska-Czarny H., *Organy i inne podmioty państwowe właściwe w zakresie obrony narodowej*, [w:] *System bezpieczeństwa i porządku publicznego. Organy i inne podmioty administracji*, red. M. Zdyb, J. Stelmasiak, K. Sikora, Warszawa 2015.
- Staszewska E., *Urlopy bezpłatne udzielane na podstawie odrębnych przepisów*, [w:] *Urlopy pracownicze*, red. Z. Góról, Warszawa 2016, s. 173–190.
- Stelina J., *Komentarz do art. 290*, [w:] *Komentarz do ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora*, red. K. Grajewski, J. Stelina, P.J. Uziębło, LEX/el. 2014.
- Sulowski S., *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009, s. 11–21.
- Szydło M., *Zakaz łączenia mandatu parlamentarnego. Studium prawne*, Warszawa-Poznań 2012.
- Trejnis Z., *Siły zbrojne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1996.
- Tuleja P., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2008.
- Wochnowicz P.A., *Miejsce Sił Zbrojnych w systemie politycznym RP*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2015, nr 2 (14), s. 114–124.
- Wojciszko M., *Kompetencje naczelnych organów państwa w obszarze obronności*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 4, s. 323–341.
- Wołpiuk W.J., *Siły Zbrojne w regulacjach Konstytucji RP*, Warszawa 1998.
- Zalewski A., *Apolityczność Sił Zbrojnych Drugiej i Trzeciej Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Warszawa 2009.
- Zubik M., *Ustrojowe założenia niepołączalności mandatu parlamentarnego*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 4, s. 103–118.
- Żmigrodzki R., *Siły zbrojne*, [w:] *Instytucjonalne podstawy bezpieczeństwa państwa w III Rzeczypospolitej*, red. M. Żmigrodzki, A. Żebrowski, Lublin 2014, s. 231–261.
- Żukrowska K., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, Warszawa 2011.

Political neutrality of the armed forces in the legal and constitutional dimension

Keywords: armed forces, service relationship, neutralit

Summary

The principle of neutrality of the armed forces is one of the pillars of their functioning as the body guarding Poland's security. Members of the armed forces, as well as the armed forces as a whole, are absolutely obliged to comply with this principle. This article discusses the legal, in particular constitutional, regulations of the political neutrality of the armed forces. An analysis of statutory provisions relating to the subject matter is also provided.

Bartłomiej Łódzki

ORCID: 0000-0003-3526-6485

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Nauk Społecznych

Zmiany klimatu i polityka klimatyczna. Analiza najczęściej udostępnianych newsów telewizyjnych stacji globalnych w przestrzeni mediów społecznościowych

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.2>

Słowa kluczowe: zmiany klimatu, polityka klimatyczna, IPCC, COP, globalne stacje telewizyjne, Facebook, analiza text-mining

Wprowadzenie

Zmiany klimatu są faktem i mają charakter globalny. Negatywne procesy w środowisku naturalnym stale postępują. Ekspertki wielu branż wskazują rozwiązania, mogące ograniczyć nadchodzące skutki wieloletnich zaniedbań. Nie wszyscy aktorzy polityczni sprzyjają jednak wspólnym rozwiązaniom polityki klimatycznej. Po spektakularnym i jednostronnym wycofaniu się administracji Donalda Trumpa z porozumienia paryskiego z 2015 roku nastąpiła istotna deprecjacja wartości wypracowywanego przez wiele lat porozumienia kompromisowego na szczycie międzynarodowym.

Celem niniejszego artykułu jest analiza przekazów medialnych z lat 2017–2019 dotyczących zmian klimatu i polityki klimatycznej¹. Mając na uwadze istotność nagłaśniania przez media tego problemu i aktywności aktorów politycznych, autor podjął się analizy informacji pochodzących z siedmiu stacji telewizyjnych (Al-Jazeera English, British Broadcasting Corporation World — BBC World, Cable News Network — CNN, Deutsche Welle — DW, EuroNews, France24 i RT — Russia Today). Charakteryzują się one globalnym zasięgiem, nadają w języku angielskim i koncentrują się na kwestiach uniwersalnych. Biorąc pod uwagę, że media społecznościowe stają się istotnym kanałem dystrybucji materiałów pochodzących z mediów tradycyjnych, w analizie wzięto

¹ Projekt badawczy finansowany ze środków programu „Inicjatywa Doskonałości — Uczelnia Badawcza” (IDUB) na lata 2020–2026 dla Uniwersytetu Wrocławskiego.

pod uwagę informacje umieszczane na stronach internetowych nadawców, a następnie udostępniane na Facebooku. Tym samym możliwe było skupienie się na treściach, które faktycznie były istotne dla odbiorców. Udostępnienia (tak zwane shares) są jedną z najważniejszych kategorii w badaniach marketingu politycznego i wskaźnikiem dla podmiotów medialnych w postaci realnej informacji zwrotnej. Korzystając z platformy BuzzSumo, pobrano dane z lat 2017–2019 obejmujące czas ważnych wydarzeń politycznych (porozumienie paryskie, zapowiedź wycofania się z niego przez administrację Trumpa; poprawka protokołu z Kioto, kolejne konferencje Conferences of the Parties — COP). Wybrane narzędzie monitoruje miliony stron internetowych i ruch w mediach społecznościowych, dostarczając dokumentację agencjom marketingowym, dziennikarzom czy sztabom wyborczym. Na potrzeby projektu pobrano dane o stu najczęściej udostępnianych artykułach poszczególnych stacji z każdego roku. Zgromadzono łącznie 2100 artykułów. W kolejnym kroku dane zostały przefiltrowane w poszukiwaniu badanej tematyki. Newsy odnoszące się do polityki klimatycznej czy zmian klimatu tworzyły ostateczny korpus. W badaniu wykorzystano metody mieszane, zarówno ilościową, jak i jakościową analizę zawartości. Materiały poddano analizie text-mining (przetwarzanie tekstu przy użyciu zautomatyzowanej analizy treści). Badanie wykonano, stosując pakiet narzędzi ProSuite (firmy ProvalisResearch) umożliwiający ekstrakcję tematów, analizę współwystępowania słów i fraz oraz ich kontekstu. Celem projektu była próba odpowiedzi na pytanie, jakie treści i której stacji telewizyjnej dystrybuowano w sieci najczęściej. Autora interesowało, jaka tematyka pojawiała się w udostępnianych artykułach. Jakie regiony świata wzmiankowano (tak zwana geografia newsa) i czy odwoływano się do głosu naukowców? Czy publiczność udostępniała artykuły związane z decyzjami aktorów politycznych i aktywnością organizacji międzynarodowych?

Zmiany klimatu jako problem globalny

Uznanie kwestii klimatu jako problemu globalnego i określenie jego „optymalnego” poziomu wymagało zinstytucjonalizowania, co nastąpiło w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku przez ustanowienie Międzyrządowego Zespołu do spraw Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change — IPCC) i Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change — UNFCCC). Celem UNFCCC jest osiągnięcie stabilizacji stężeń gazów cieplarnianych w atmosferze na poziomie, który zapobiegałby groźnej antropogenicznej ingerencji w system klimatyczny, natomiast raporty IPCC dostarczają wiedzy naukowej na temat poziomów, przy których należy ustabilizować stężenia². Dzięki Międzyrządowemu Zespołowi do spraw Zmian Klimatu wiadomo, że od 1880 do 2012 roku średnia globalna temperatura wzrosła o 0,85°C. Jest to o tyle niebezpieczne, że na każdy jeden stopień wzrostu temperatury plony zbóż spadają o około 5%. Oceany

² B. Lahn, *Changing climate change: The carbon budget and the modifying-work of the IPCC*, „Social Studies of Science” 51, 2021, nr 1, s. 4, DOI: 10.1177/0306312720941933.

się ociepliły, zmniejszyła się ilość śniegu i lodu, a poziom mórz wzrósł. Od 1901 do 2010 roku średni globalny poziom mórz wzrósł o 19 cm, ponieważ oceany rozszerzyły się z powodu ocieplenia, a lód stopniał. Zasięg lodu morskiego w Arktyce kurczył się w każdej kolejnej dekadzie od 1979 roku, przy czym w każdej dekadzie ubywało 1,07 mln km² lodu. Jak podają eksperci IPCC, biorąc pod uwagę obecne stężenia i trwające emisje gazów cieplarnianych, jest prawdopodobne, że do końca tego stulecia wzrost temperatury globalnej przekroczy 1,5°C w porównaniu z okresem 1850–1900 dla wszystkich scenariuszy z wyjątkiem jednego. Oceany na świecie będą się ocieplać, a topnienie lodu będzie postępować. Przewiduje się, że średni wzrost poziomu morza wyniesie 24–30 cm do 2065 roku i 40–63 cm do 2100 roku. Większość aspektów zmian klimatycznych będzie się utrzymywać przez wiele stuleci, nawet jeśli emisje zostaną wstrzymane. Według IPCC globalna emisja dwutlenku węgla (CO₂) wzrosła prawie o 50% od 1990 roku. Emisje rosły szybciej w latach 2000–2010 niż w każdej z trzech poprzednich dekad. Zdaniem ekspertów nadal możliwe jest ograniczenie wzrostu średniej globalnej temperatury do dwóch stopni Celsjusza powyżej poziomu sprzed epoki przemysłowej, jednak potrzebne będzie zastosowanie szerokiego wachlarza środków technologicznych oraz zmiany w zachowaniu społeczeństw³. Jak zaznacza Europejska Agencja Środowiska (European Environment Agency — EEA), zanieczyszczenia pochodzą z wielu różnych źródeł. Według danych tej organizacji transport jest odpowiedzialny za około 45% emisji tlenków azotów w Europie oraz znaczą część całkowitych emisji innych głównych zanieczyszczeń⁴. Zmiany klimatu coraz częściej postrzegane są również jako element praw człowieka. Deklaracja z Malé (2007) była pierwszym dokumentem podpisanym na arenie międzynarodowej, w którym uznano, że zmiany klimatu mają wpływ na efektywne korzystanie z praw człowieka⁵. Związek ten rozumiany jest dwukierunkowo. Zmiany w środowisku oddziałują na prawo do życia, prawo do odpowiedniego standardu życia, prawo do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego. Jednocześnie działania podejmowane w celu niwelowania tych zmian i ich skutków mogą prowadzić do naruszeń praw człowieka. Przykładem może być nowa infrastruktura wymuszająca przesiedlenia ludności⁶. Istotność opisywanego związku znalazła też odzwierciedlenie w sześciu rezolucjach Rady Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) przyjętych w latach 2008–2016. Jak zauważa Siwior, „Dostrzeżenie przez Radę Praw Człowieka ONZ problemu zagrożeń, które zmiany

³ *Goal 13: Take urgent action to combat climate change and its impacts*, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/climate-change/>, 2020 r. (dostęp: 10.01.2022).

⁴ *W kierunku całkowitego ograniczenia emisji zanieczyszczeń w Europie — Europejska Agencja Środowiska*, „Sygnały EEA”, <https://www.eea.europa.eu/pl/publications/sygnały-eea-2020-w-kierunku>, 2020 r. (dostęp: 10.01.2022).

⁵ *Malé Declaration on the Human Dimension of Global Climate Change*, http://www.ciel.org/Publications/Male_Declaration_Nov07.pdf, 2007 r. (dostęp: 10.01.2022).

⁶ P. Siwior, *Prawa człowieka a zmiany klimatu — perspektywa ONZ*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 51, s. 150–151, DOI: 10.31648/sp.6399.

klimatu i ich zwalczanie niosą dla poszanowania praw człowieka, ma bez wątpienia ogromne znaczenie dla rozwoju prawa klimatycznego”⁷.

Dążenie do wypracowania wspólnych, międzynarodowych rozwiązań mających na celu ograniczenie negatywnych skutków zmian klimatu, przyniosło podpisane w 2015 roku porozumienie paryskie.

Porozumienie paryskie z 2015 roku jako element polityki klimatycznej

Porozumienie paryskie to pierwsze w historii powszechne, prawnie wiążące globalne porozumienie w sprawie zmian klimatu przyjęte na paryskiej konferencji klimatycznej (COP21) w grudniu 2015 roku. Proces rozpoczął się już pod koniec 2013 roku w Warszawie, kiedy negocjatorzy zatwierdzili zasadę dobrowolnych zobowiązań. Chętne państwa mogły składać swoje dobrowolne wkłady (contributions) w redukcję emisji gazów cieplarnianych aż do rozpoczęcia COP21⁸.

Porozumienie stało się pomostem między dzisiejszą polityką a neutralnością klimatyczną przed końcem stulecia. Określa globalne ramy mające na celu uniknięcie niebezpiecznej zmiany klimatu przez ograniczenie globalnego ocieplenia do znacznie poniżej 2°C i dążenie do ograniczenia go do 1,5°C. Ma również na celu wzmocnienie zdolności krajów do radzenia sobie ze skutkami zmiany klimatu i wspieranie ich w swoich wysiłkach. Rządy blisko 190 państw zgodziły się na długoterminowe cele i spotkania w cyklu pięcioletnim oceniające wspólne postępy. Strony zobowiązały się do informowania o aktualizowaniu i zwiększaniu ich wkładu ustalonego na poziomie krajowym, a także do komunikowania opinii publicznej o sposobach realizacji działań na rzecz klimatu⁹.

Ratyfikacja postanowień była możliwa od 2016 roku. By porozumienie weszło w życie, musiały zostać spełnione dwa warunki. Przede wszystkim ratyfikowania musiało dokonać 55 państw, a następnie dołączyły się państwa, które łącznie odpowiadają za 55% światowych emisji. Jako pierwsze działania podjęły małe państwa wyspiarskie. W grupie państw Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Co-operation and Development — OECD) pierwsza była Norwegia z poziomem 0,14% światowych emisji. Chiny i Stany Zjednoczone, które odpowiadały za 38% emisji, dołączyły do porozumienia we wrześniu 2016 roku. Następnie decyzje podjęły Indie i kolejne kraje Unii Europejskiej. Wyznaczone progi udało się osiągnąć w październiku 2016 roku. Wielkim nieobecny była Rosja, która ostatecznie dołączyła w 2019 roku. Największym zaskoczeniem okazała się decyzja Donalda Trumpa, który złożył w 2017 roku oficjalną

⁷ *Ibidem*, s. 153.

⁸ P. Collet, *5 lat Porozumienia Paryskiego: dyplomatyczny sukces przyćmiony decyzją USA*, „Actu-Environnement”, <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/5-lat-porozumienie-paryskie-zobowiazania-panstw-mapa-9655.html>, 11 grudnia 2020 r. (dostęp:10.01.2022).

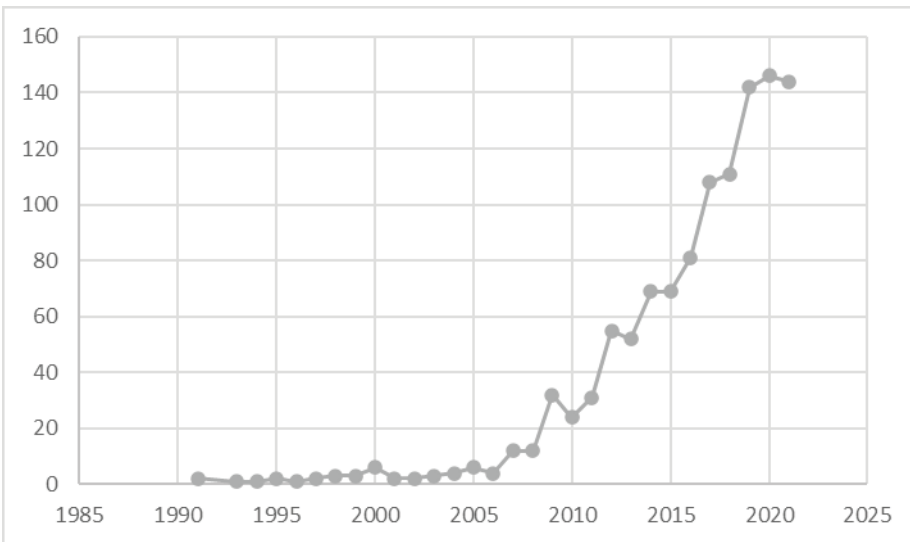
⁹ *Porozumienie paryskie*, „Climate Action”, https://ec.europa.eu/clima/eu-action/international-action-climate-change/climate-negotiations/paris-agreement_pl (dostęp:10.01.2022).

deklarację wystąpienia z tego porozumienia. Nastąpiło to ostatecznie trzy lata później¹⁰. Krok ten podważył proces integracji i wspólnych starań. Wzbudził zdziwienie i niezrozumienie społeczności międzynarodowej¹¹. Prezydent Stanów Zjednoczonych tłumaczył to koniecznością ochrony gospodarki amerykańskiej. Badania dowodzą jednak, że zapowiedź wycofania się z porozumienia wpłynęła negatywnie na cały sektor paliwowy Stanów Zjednoczonych i część podsektorów rynku (zintegrowany i transportowy)¹².

Zmiany klimatu w badaniach naukowych i przekazach medialnych

Istotność zagadnienia powoduje, że w przekazach medialnych coraz częściej pojawia się problematyka zmian klimatu i działań podejmowanych w tym zakresie przez aktorów politycznych. Zawartość doniesień medialnych jest przedmiotem wielu opracowań naukowych. Katalog bazy Web of Science z lat 1991–2021 zawiera ponad 1,1 tysiąca ($N = 1130$) tego typu analiz (na podstawie wyszukiwanych fraz: „climate change”, „media coverage”), z czego 57,6% z nich powstało w latach 2017–2021, co dodatkowo ilustruje znaczenie i aktualność tematu (wykres 1).

Wykres 1. Liczebność badań nad przekazami medialnymi

Źródło: opracowanie własne na podstawie Web of Science

¹⁰ P. Collet, *5 lat Porozumienia Paryskiego...*

¹¹ I.R. Pavone, *The Paris Agreement and the Trump administration: Road to nowhere?*, „Journal of International Studies” 11, 2018, nr 1, s. 34, DOI: 10.14254/2071-8330.2018/11-1/3.

¹² I. Diaz-Rainey *et al.*, *Trump vs. Paris: The impact of climate policy on U.S. listed oil and gas firm returns and volatility*, „International Review of Financial Analysis” 76, 2021, s. 1–2, DOI: 10.1016/j.irfa.2021.101746.

Przedstawiciele pięciu państw są autorami aż 73,5% wszystkich tekstów (odpowiednio: Stany Zjednoczone 31,5; Wielka Brytania 16,1; Niemcy 10,4; Kanada 7,8 i Chiny 7,7). Większość prac prezentuje nauki o komunikowaniu (31,5%), nauki o polityce 4,0%. Pozostałe związane są głównie z naukami o ziemi i środowisku. W badaniach dotyczących przekazów medialnych ($N = 360$) wykorzystywano głównie analizę zawartości (blisko 20% przypadków). W dalszej kolejności sięgano po analizę uramowienia czy analizę dyskursu (tabela 1).

Tabela 1. Metody badawcze wykorzystywane w badaniach nad przekazami medialnymi

Metoda badawcza	Liczba fraz	Procent fraz
Analiza zawartości	60	19,4
Analiza uramowienia (framing)	13	5,2
Analiza dyskursu	10	3,2
Agenda-setting	9	2,9
Uramowienie wizualne	4	1,3

Źródło: opracowanie własne

Badania dotyczyły różnych regionów świata. Najczęściej wzmiankowano jednak Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Niemcy, Indie czy Hiszpanię. Wśród podmiotów związanych z polityką klimatyczną zwykle występowały COP i IPCC (tabela 2).

Tabela 2. Państwa i podmioty w przekazach medialnych

Podmiot badań	Liczba wzmianek
Stany Zjednoczone	47
Wielka Brytania	35
COP	26
Niemcy	21
Indie	18
Twitter	14
Hiszpania	13
Kopenhaga	12
Australia	12
COVID	12
Chiny	12
Kanada	11
IPCC	10

Źródło: opracowanie własne

Przedmiotem badań były przede wszystkim media informacyjne. Zdecydowana większość opracowań dotyczyła sposobów relacjonowania zmian klimatu przez prasę (głównie gazety o zasięgu krajowym). Kolejną kategorię tworzyły analizy treści mediów

społecznościowych (Twitter, Facebook) oraz przekazów telewizyjnych. Tematyka przekazów mediów lokalnych była w zdecydowanej mniejszości (tabela 3).

Tabela 3. Najczęściej badane media

Typy badanych mediów	Liczba fraz	Procent fraz
Media informacyjne	34	11,0
Gazety/prasa	31	10,0
Media społecznościowe	9	2,9
Gazety krajowe	9	2,9
Informacje telewizyjne	8	2,6
Media mainstreamowe	6	1,9
Media lokalne	3	1,0

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej cytowano badania Andersona opublikowane w 2013 roku. Zdaniem tego autora znaczna część debaty publicznej przenosi się do Internetu, a komentarze w sieci mogą mieć ogromny wpływ na kształtowanie opinii. Polaryzacji społeczeństwa sprzyja również nieobyczajny język i wartości wyznawane przez odbiorców. Zauważa też, że większość konserwatywnych Amerykanów zaprzeczała istnieniu globalnego ocieplenia, a część konserwatywnych grup ewangelickich opowiadała się za regulacją zmian klimatycznych na podstawie przekonania, że chrześcijanie są „włodarzami Ziemi”¹³. Kolejna praca skupiała się na roli dziennikarzy, kontrowersji w przekazach medialnych i roli wiedzy zarówno wśród odbiorców, jak i przedstawicieli mediów. Autor zauważał, że część dziennikarzy nie ma odpowiedniej wiedzy, co może istotnie wpływać na nadmierne wyeksponowanie lub bagatelizowanie globalnych zmian klimatycznych. Nie udaje im się też przekazać kontekstu naukowego. Badania eksperymentalne, będące trzonem artykułu, dowodzą, że kontekst i kontrowersje mają niebagatelny wpływ na postrzeganie problematyki globalnego ocieplenia, a osoby wykazujące postawy proekologiczne są mniej podatne na kontrowersje pojawiające się w mediach¹⁴. Szerokim echem odbiła się też praca McComs i Shanagan. Autorzy badali teorię cyklicznych wzorców pojawiających się w przekazach medialnych, a dotyczących kwestii środowiskowych. Długoterminowa analiza obejmująca doniesienia *The New York Times* i *The Washington Post* z lat 1980–1995 dowiodła, że problematyka globalnego ocieplenia pojawiała się cyklicznie, a sposób narracji (przedstawiania skutków tych procesów) nakładał się na określone etapy życia newsa. Zwykle najważniejsze kwestie poruszane przez badaczy rozmięły się z zainteresowaniem mediów, co, zdaniem autorów, mogło negatywnie wpływać na stosunek

¹³ A.A. Anderson *et al.*, *The “Nasty Effect:” Online Incivility and Risk Perceptions of Emerging Technologies*, „*Journal of Computer-Mediated Communication*” 19, 2014, nr 3, s. 373–387, DOI: 10.1111/JCC4.12009.

¹⁴ J.B. Corbett, J.L. Durfee, *Testing Public (Un)Certainty of Science: Media Representations of Global Warming*, „*Sage Journals*” 26, 2016, nr 2, s. 129–151, <http://dx.doi.org/10.1177/1075547004270234>.

odbiorców do tych zagrożeń w dłuższej perspektywie¹⁵. Oddziaływanie przekazów trzech amerykańskich telewizyjnych kanałów informacyjnych badali Feldman i Maibach z zespołem. Wyniki analizy treści dowiodły, że zmiany klimatyczne były przedstawiane na antenie Fox News w bardziej lekceważącym tonie niż w przypadku CNN czy Microsoft Network National Broadcasting Company — MSNBC. Dziennikarze FoxNews zdecydowanie częściej przeprowadzali wywiady z osobami wątpięcymi w zmiany klimatu i negocjującymi wspólne wysiłki polityczne. Autorzy przeprowadzili też badania ankietowe na reprezentatywnej próbie Amerykanów i potwierdzili związek między oglądalnością a poglądami politycznymi. Widzowie FoxNews negowali problem i krytycznie oceniali politykę klimatyczną. Oglądanie CNN i MSNBC wiązało się natomiast z większą akceptacją globalnego ocieplenia¹⁶. Piątkę najczęściej cytowanych prac zamyka metaanaliza Schäfer i Schlichting. Autorzy dokonali przeglądu 133 prac poruszających problematykę roli mediów w komunikowaniu o zmianach klimatycznych. Wyniki pokazują, że liczba prac rośnie, poszerza się grupa państw i badanych typów mediów. Niezmienny pozostaje fakt koncentrowania się badaczy na krajach zachodnich i mediach drukowanych¹⁷. Analiza źródeł naukowych wykonana przez autora na potrzeby niniejszego artykułu zawiera bardzo zbliżone wyniki.

Wyniki badań własnych

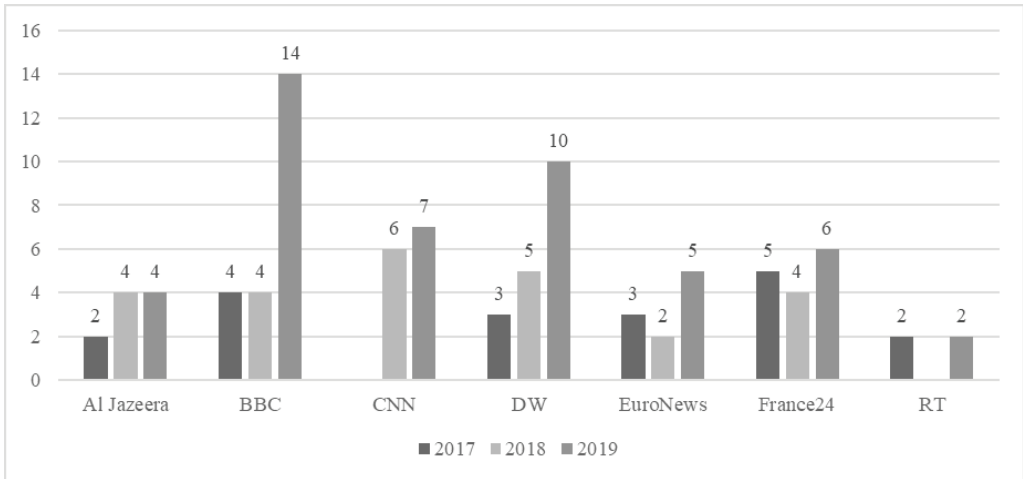
W grupie stu najczęściej udostępnianych artykułów w latach 2017–2019 każdego roku pojawiała się problematyka zmian klimatu i polityki klimatycznej, która dotyczyła łącznie 4,4% zgromadzonego materiału ($N = 92$). Wydawać się może, że to niewiele, ale temat „rywalizował” z tekstami dotyczącymi innych, bieżących wydarzeń politycznych, problemów społecznych, ekonomicznych, a także katastrof czy aktywności celebrytów.

Znaczenie artykułów dla globalnej publiczności ilustruje łączna liczba udostępnień, która wyniosła w badanym okresie ponad 61 milionów. Każdego roku wskaźnik ten miał tendencję wzrostową (tabela 4).

¹⁵ K. McComas, J. Shanahan, *Telling Stories About Global Climate Change: Measuring the Impact of Narratives on Issue Cycles*, „Sage Journals” 26, 2016, nr 1, s. 30–57, <http://dx.doi.org/10.1177/009365099026001003>.

¹⁶ L. Feldman *et al.*, *Climate on Cable: The Nature and Impact of Global Warming Coverage on Fox News, CNN, and MSNBC*, „Sage Journals” 17, 2011, nr 1, s. 3–31, <http://dx.doi.org/10.1177/1940161211425410>.

¹⁷ M.S. Schäfer, I. Schlichting, *Media Representations of Climate Change: A Meta-Analysis of the Research Field*, „Environmental Communication” 8, 2014, nr 2, s. 142–160, <https://doi.org/10.1080/17524032.2014.914050>.

Wykres 2. Liczba artykułów o zmianach klimatycznych w zestawie 100 najpopularniejszych materiałów w latach 2017–2019

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4. Udostępnienia treści dotyczących zmian klimatu

Stacja telewizyjna	2017		2018		2019		2017–2019	
	Liczba udostępnień	Procent udostępnień	Liczba udostępnień	Procent udostępnień	Liczba udostępnień	Procent udostępnień	Łączna liczba udostępnień na FB	Łączny procent udostępnień
Al Jazeera	1 772 580	2,9	459 830	0,8	516 634	0,8	2 749 044	4,5
BBC	46 873 329	7,7	7 668 334	12,5	6 871 580	11,2	19 227 243	31,4
CNN	10 382 453	16,9	9 105 016	14,9	12 135 068	19,8	31 622 537	51,6
DW	231 021	0,4	136 529	0,2	195 217	0,3	562 767	0,9
EuroNews	147 283	0,2	1 429 982	2,3	2 763 204	4,5	4 340 469	7,1
France24	45 388	0,1	125 382	0,2	181 106	0,3	351 876	0,6
RT	696 053	1,1	1 016 599	1,7	698 033	1,1	2 410 685	3,9
Suma końcowa	17 962 107	29,3	19 941 672	32,6	23 360 842	38,1	61 264 621	100,0

Źródło: opracowanie własne

Na Facebooku udostępniano najliczniej treści pochodzące z CNN i BBC (83% badanego materiału). Jedną z przyczyn jest tu zarówno popularność stron internetowych obu stacji, które notowały najwyższe wskaźniki odwiedzin w badanym okresie (dane za SimilarWeb), jak i ich stabilna pozycja na arenie międzynarodowej.

Wykorzystanie technik text-mining pozwoliło na wyodrębnienie 10 klastrów tematycznych (tabela 5). Problemowi zmian klimatu najczęściej towarzyszył wątek globalnego ocieplenia (55,4% artykułów) i decyzji wokół polityki klimatycznej.

Tabela 5. Tematyka artykułów

Temat	Słowa kluczowe (w oryginale)	Spójność tematu (npmi)	Często- tliwość	Liczba artyku- łów	Procent artyku- łów
Poziom globalnego ocieplenia	global; degrees; warming; temperature; IPCC; rise; century; report; global warming; degrees Celsius; global temperature; intergovernmental panel on climate change; degrees Fahrenheit	0,249	269	51	55,4
Donald Trump i admi- nistracja	Trump; Donald; president; administration; California; Paris; agreement; states; Donald Trump; president Donald Trump; Paris climate; Trump administration; Paris agreement; Paris climate accord; Mr Trump; Paris accord; Paris climate agreement; Trump announced	0,236	279	39	42,4
Topnienie lodowców	sea; ice; Arctic; weather; temperatures; rising; levels; sea ice; sea levels; ice sheet; rising sea levels; Arctic Sea ice; billion tons; weather events	0,235	175	34	37,0
Parlament Europejski	party; parliament; European; election; EU; social; Merkel; Germany; European Parliament; exit polls; social democrats; Green Party	0,223	162	33	35,9
Emisja gazów cieplarnianych Dwutlenek węgla	greenhouse; gas; emissions; carbon; dioxide; greenhouse gas emissions; carbon dioxide; carbon emissions; global emissions; greenhouse gases	0,199	175	36	39,1
Prezydent Macron	French; Macron; France; president; Paris; French president; French president Emmanuel Macron	0,174	123	30	32,6
Sadzenie lasów	million; plant; past; trees; years	0,167	84	34	37,0
Organizacja Narodów Zjednoczonych	united; nations; states; countries; Africa; United States; united nations	0,156	128	45	48,9
Zmiany kli- matu	change; climate; human; climate change	0,134	712	92	100,0
Marnowanie żywności; Redukcja plastiku	waste; food; impact; reduce; plastic; meat; food waste; environmental impact; plastic waste	0,122	115	22	23,9

Objaśnienie: wskaźnik npmi — normalized pointwise mutual information — wzajemna informacja punktowa

Źródło: opracowanie własne

W grupie tematów „ekologicznych” eksponowano przyczyny i skutki topnienia lodowców oraz kwestie emisji gazów cieplarnianych i dwutlenku węgla. Poruszano również problem nadmiernego marnotrawstwa żywności, konieczności redukcji wykorzystywanego plastiku czy podjęcia działań mających na celu wielomilionowe nasadzenia drzew. W drugim bloku tematycznym dominowała polityka klimatyczna. W ponad 42% udostępnianych artykułów mowa była o działaniach Donalda Trumpa i jego administracji. Główny wątek dotyczył zapowiedzi wycofania się z porozumienia paryskiego, politycznych i ekonomicznych skutków tej decyzji. W artykułach zwracano też uwagę na eksponowanie przez Trumpa „ekspertów” podważających zmiany klimatu i wpływ człowieka na globalne ocieplenie. Drugim istotnym aktorem politycznym eksponowanym w udostępnianych tekstach był Emanuel Macron i jego działania wokół porozumienia paryskiego. Wśród podmiotów instytucjonalnych, które pojawiały się najliczniej, wymienić należy Parlament Europejski (kwestia wyborów do Parlamentu, aktywność poszczególnych partii i programy partii zielonych) i Organizacja Narodów Zjednoczonych (podejmowane decyzje, wytyczne dla aktorów politycznych).

Podobnie jak w przypadku badań naukowych, tak i w mediach koncentrowano się głównie na krajach zachodnich. Akcenty były jednak różnie rozłożone. W artykułach udostępnianych na Facebooku przez publiczność Al Jazeera dominował wątek Australii (43,9% przypadków) i Francji (24,2%). Materiały BBC dotyczyły Wielkiej Brytanii (52,9%) i Australii (29,3%). W CNN treści nawiązywały głównie do Stanów Zjednoczonych (87%). Niemcy eksponowane były w przekazach DW (87,5%) i Euronews (51,4%), Francja natomiast we France24 (61,6%). W przypadku udostępnień ze strony RT 67,9% newsów traktowało o Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych (21,4%).

Tabela 6. Geografia udostępnianych informacji [podmioty według stacji telewizyjnych]

Nazwa państwa	Al Jazeera [%]	BBC [%]	CNN [%]	DW [%]	Euro-News [%]	France24 [%]	RT [%]	Gama	Wartość <i>p</i>
Niemcy	6,8	6,6	0,0	87,5	51,4	9,2	10,7	0,297	0,021
Francja	24,2	6,4	0,0	2,3	24,2	61,6	0,0	0,456	0,004
Australia	43,9	29,3	4,5	3,1	0,0	9,6	0,0	-0,451	0,026
Stany Zjednoczone	10,1	4,9	87,0	5,2	24,4	19,6	21,4	0,228	0,056
Wielka Brytania	14,9	52,9	8,6	1,9	0,0	0,0	67,9	-0,486	0,006

Źródło: opracowanie własne

W przypadku udostępnień treści RT obraz Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych był negatywny. Pisano między innymi o Pokojowej Nagrodzie imienia Seana MacBride’a, którą otrzymał Jeremy Corbyn, były przywódca brytyjskiej Partii Pracy. Podkreślano, że brytyjskie media o tym nie wspomną, bo Corbyn oskarża Wielką Brytanię o jej współudział w łamaniu praw człowieka w związku z dostarczaniem broni takim krajom jak Arabia Saudyjska, która odgrywa główną rolę w konflikcie jemeńskim. Corbyn krytykował też militarystyczną politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych. Odbierając

wspomnianą nagrodę w siedzibie ONZ, mówił o nierównościach społecznych i zmianach klimatu. Cytowany artykuł udostępniono blisko 47 tysięcy razy.

Różny był również obraz naukowców i ich roli. Głos badaczy lub odwołanie do ich prac pojawiały się blisko w połowie badanych artykułów (47,6% przypadków). W materiałach udostępnianych ze strony BBC występowali w 63,6% tekstów, w EuroNews 50,0%, Al Jazeera 40,0%, CNN 38,5%, France24 33,3%, DW 27,8% i RT 25,0%.

Obecność naukowców można zestawiać w trzech grupach (klastrach tematycznych). Do pierwszej należą artykuły, w których dziennikarze odwołują się do wyników badań i ostrzeżeń ekspertów („Temperatura powietrza na Ziemi i ilość ciepła uwięzionego w oceanach stale rosną, a rok 2016 niedawno ogłoszono najgorętszym rokiem w historii”, „Czołowi światowi naukowcy są zgodni, że zmiany klimatyczne są spowodowane głównie przez człowieka”, „Nie można jednak zapomnieć o nadziei, jaką dają nasze lasy. I jest wystarczająco dużo miejsca, mówią szwajcarscy naukowcy. Nawet w istniejących miastach i polach uprawnych jest wystarczająco dużo miejsca, aby nowe drzewa pokryły dziewięć milionów kilometrów kwadratowych, poinformowali w czasopiśmie Science”). Druga grupa informacji to głos nauki, który zawiera zalecenia dla polityki klimatycznej („Po trzech latach badań i tygodniu negocjacji naukowców i urzędników państwowych na spotkaniu w Korei Południowej Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC) wydał specjalny raport na temat wpływu globalnego ocieplenia o 1,5 stopnia Celsjusza”; „Naukowcy zgadzają się teraz, że tak naprawdę musimy utrzymywać wzrost temperatury poniżej 1,5°C”; „Naukowcy twierdzą, że wszyscy musimy dokonać poważnych zmian w naszym stylu życia, aby uniknąć poważnie szkodliwych zmian klimatycznych. Naukowcy twierdzą, że powinniśmy jeść mniej mięsa ze względu na emisje dwutlenku węgla, które wytwarza przemysł mięsny, a także inne negatywne skutki dla środowiska”; „Naukowcy zaapelowali o specjalny status w celu ochrony koralowców, pingwinów i innych dzikich zwierząt na Antarktydzie”). Trzecią grupę tworzą newsy, w których przebiegał się głos wątpliwych (głównie po stronie aktorów politycznych): „Trump, którego administracja realizowała program na rzecz paliw kopalnych, oskarżył naukowców o «agendę polityczną» i podał w wątpliwość, czy ludzie są odpowiedzialni za wzrost temperatur na Ziemi”; „Chociaż nie można mieć pewności, wielu naukowców obawia się, że zbliżające się załamanie szelfu Larsena C jest powiązane ze zmianami klimatycznymi”.

Od cytowanych powyżej badań różnią się wyniki prac Corbett i Durfee, które uważały, że dziennikarze nie posiadają odpowiedniej wiedzy, co może mieć istotny wpływ na nadmierne wyeksponowanie lub bagatelizowanie globalnych zmian klimatycznych. W artykułach udostępnianych przez globalną publiczność głos nauki był słyszalny. Dziennikarze odwoływali się przede wszystkim do wyników aktualnych ekspertyz i wytycznych przedstawianych aktorom politycznym odpowiedzialnym za działania w obszarze polityki klimatycznej. Materiały krytyczne wobec administracji Trumpa i głoszonych przez niego poglądów uzyskiwały najwyższe wskaźniki udostępnień w przestrzeni mediów społecznościowych. Materiały podważające naukowy konsensus pojawiały się głównie na stronie RT i dystrybuowano je na profilach stacji na Facebooku. Zasięgi oddziaływania były zdecydowanie niższe niż w przypadku nadawców zachodnich (średnia dystrybucja na poziomie kilku tysięcy udostępnień).

Podsumowanie

Państwa wdrażające rozwiązania polityki klimatycznej napotykać trudności wynikające z ambitnych planów i związanych z nimi kosztów. Równoległe media globalne dostarczają wielu cennych informacji, podążają za wynikami badań naukowych i odwołują się do głosu ekspertów. Publiczność udostępnia te treści między innymi na Facebooku, co pozwala na dalszą dystrybucję i dotarcie do osób, które nie oglądają na co dzień telewizji. W przestrzeni mediów społecznościowych pojawia się dezinformacja. W części artykułów eksponowane są nie tylko wątpliwości, lecz też postawy podważające najważniejsze ustalenia klimatologów. W okresie badawczym było ich jednak w mniej.

W analizowanym materiale istotną rolę odgrywały doniesienia z międzynarodowych konferencji COP i ustalenia IPCC. Dziennikarze nadal koncentrowali się na aktywności największych państw. Decyzje Trumpa i konflikt dyplomatyczny z Macronem odbił się szerokich echem. Z perspektywy czasu wiadomo już o powrocie Stanów Zjednoczonych do postanowień paryskich, a tym samym wzmocnieniu wysiłków dla wspólnych działań na rzecz klimatu. Przyszłe badania należałoby skoncentrować na dystrybucji artykułów obejmujących okres prezydentury Bidena oraz decyzji aktorów politycznych podejmowanych podczas kolejnych konferencji COP, szczególnie w zakresie odchodzenia świata od paliw kopalnych.

Bibliografia

- Anderson A.A., Brossard D., Scheufele D.A., Xenos M.A., Ladwig P., *The “Nasty Effect:” Online Incivility and Risk Perceptions of Emerging Technologies*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 19, 2014, nr 3, s. 373–387, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcc4.12009>.
- Collet P., *5 lat Porozumienia Paryskiego: dyplomatyczny sukces przyćmiony decyzją USA*, przeł. M. Wojtkiewicz, „Teraz Środowisko” 24 lipca 2024, <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/5-lat-porozumienie-paryskie-zobowiazania-panstw-mapa-9655.html>.
- Corbett J.B., Durfee J.L., *Testing Public (Un)Certainty of Science: Media Representations of Global Warming*, „Sage Journals” 26, 2016, nr 2, s. 129–151, <http://dx.doi.org/10.1177/1075547004270234>.
- Diaz-Rainey I., Gehricke S.A., Roberts H., Zhang R., *Trump vs. Paris: The impact of climate policy on U.S. listed oil and gas firm returns and volatility*, „International Review of Financial Analysis” 76, 2021, s. 1–13, DOI: 10.1016/j.irfa.2021.101746.
- Feldman L., Maibach E., Roser-Renouf C., Leiserowitz A., *Climate on Cable: The Nature and Impact of Global Warming Coverage on Fox News, CNN, and MSNBC*, „The International Journal of Press/Politics”, 17(1), s. 3–31, <https://doi.org/10.1177/1940161211425410>.
- Goal 13: *Take urgent action to combat climate change and its impacts*, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/climate-change/>, 2020 r.
- Porozumienie paryskie*, „Climate Action”, https://ec.europa.eu/clima/eu-action/international-action-climate-change/climate-negotiations/paris-agreement_pl.
- Lahn B., *Changing climate change: The carbon budget and the modifying-work of the IPCC*, „Social Studies of Science” 51, 2021, nr 1, s. 3–27, DOI: 10.1177/0306312720941933.
- Male’ Declaration on the Human Dimension of Global Climate Change*, http://www.ciel.org/Publications/Male_Declaration_Nov07.pdf, 2007.
- McComas K., Shanahan J., *Telling Stories About Global Climate Change: Measuring the Impact of Narratives on Issue Cycles*, „Sage Journals” 26, 2016, nr 1, s. 30–57, <http://dx.doi.org/10.1177/009365099026001003>.

Pavone I.R., *The Paris Agreement and the Trump administration: Road to nowhere?*, „Journal of International Studies” 11, 2018, nr 1, s. 34–39, DOI: 10.14254/2071-8330.2018/11-1/3.

Schäfer M.S., Schlichting I., *Media Representations of Climate Change: A Meta-Analysis of the Research Field*, „Environmental Communication” 8, 2014, nr 2, s. 142–160, <https://doi.org/10.1080/17524032.2014.914050>.

Siwior P., *Prawa człowieka a zmiany klimatu — perspektywa ONZ*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 51, s. 147–159, DOI: 10.31648/sp.6399.

W kierunku całkowitego ograniczenia emisji zanieczyszczeń w Europie — Europejska Agencja Środowiska, „Sygnały EEA”, <https://www.eea.europa.eu/pl/publications/sygnały-eea-2020-w-kierunku>, 2020 r.

Climate change and climate policy: Analysis of TV news segments most shared on social media

Keywords: climate change, climate policy, IPCC, COP, global TV news stations, Facebook, text-mining analysis

Summary

Climate change is a fact. Negative processes are progressing, and experts point to solutions that can reduce the future effects of years of neglect. The problem is global, but not all political actors approach climate policy similarly. After the Donald Trump administration's spectacular and unilateral withdrawal from the 2015 Paris Agreement, the importance of the long-standing international compromise has diminished. This paper offers an analysis of media reports from 2017–2019 on climate change and climate policy. The study encompasses content from seven global television stations shared from their websites on social media. The author focuses on Facebook as the largest distribution channel for traditional media material in the analysis. The results show that the issue of climate change was one of the most frequently communicated information, but it was not the main topic. Pieces of news content published on the websites of the BBC and CNN were shared most widely. Global warming, the consequences of Donald Trump's actions, melting glaciers in the Arctic, and greenhouse gas emissions were some of the major issues covered.

Paweł Malendowicz

ORCID: 0000-0003-2325-9966

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Wydział Nauk o Polityce i Administracji

Wojna jako sposób rozstrzygnięcia konfliktu o władzę. Stanowisko międzynarodowego ruchu anarchistycznego wobec wojny w Ukrainie

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.3>

Słowa kluczowe: anarchizm, wojna, Ukraina, antimilitaryzm

Wprowadzenie

Rosyjska inwazja na Ukrainę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku, a była kontynuacją działań wszczętych w 2014 roku, wzbudziła sprzeciw społeczności i państw zachodnich. Jego głównym powodem było uznanie prawa państwa ukraińskiego do niepodległego bytu i poszanowanie jego integralności terytorialnej. W tle wojny kształtowały się jednakże ruchy antywojenne, między innymi pacyfistyczne, tworzone przez organizacje radykalnej lewicy i ruch anarchistyczny. Nastawienie wobec wojny ostatniego z wymienionych ruchów jest przedmiotem niniejszej refleksji¹. Jej celem jest zdiagnozowanie przyczyn i treści sprzeciwu anarchistów wobec wojny w Ukrainie. Hipotezami badawczymi są następujące założenia: 1) ruch anarchistyczny sprzeciwiał się wojnie w Ukrainie, traktując ją jako rezultat walki wielkich mocarstw o władzę i wpływy na jej terytorium, 2) jest to niezgodne z systemem aksjologicznym anarchizmu jako myśli politycznej, 3) pogląd międzynarodowych struktur ruchu anarchistycznego wobec wojny był jednolity bez względu na przynależność narodową jego uczestników. Weryfikując hipotezę, autor posłużył się analizą aspektową z wykorzystaniem jakościowych badań

¹ W artykule przeanalizowano stanowiska międzynarodowego ruchu anarchistycznego wobec wojny w Ukrainie. Niemniej jednak przegląd stosunku wobec wojny anarchistów z państw zaangażowanych w konflikt, czyli Ukrainy i Rosji, a także Białorusi oraz organizacji międzynarodowych i ich części składowych, został uzupełniony analizą stanowiska polskiego ruchu. Anarchiści z Polski, jako państwa sąsiadującego z Ukrainą i Rosją, aktywnie zaangażowali się w działania antywojenne. Badanie to jest zatem istotnym uzupełnieniem wiedzy o stosunku międzynarodowego anarchizmu do wojny.

dokumentów, opierając się jednocześnie na teorii interpretacjonistycznej. Anarchizm jako myśl politycznego marginesu jest bowiem przykładem odmiennej od dominującej narracji o świecie, tłumaczy zjawiska i procesy w nim zachodzące inaczej niż „wielka opowieść”, co wynika z odmiennej i maksymalistycznej aksjologii anarchizmu, a stąd specyficznego patrzenia anarchistów na świat². W polityce, której istotą jest konflikto-wość i uzgadnianie sprzecznych interesów wielkich grup społecznych, władza jest tylko narzędziem ich realizacji³. Dla anarchistów jest ona jednak narzędziem ograniczającym wolność jednostek i grup przez nie tworzonych poprzez przymus i przemoc, w tym agresje oraz wojny.

Ruch anarchistyczny we współczesnej Europie

Współczesny ruch anarchistyczny cechuje rozdrobnienie ideowe i organizacyjne. Choć anarchistów łączą wspólne wartości oraz ich maksymalizm interpretacyjny, to jednak w wielu regionach świata, szczególnie w Europie, ruch ten cechuje atomizacja i efemeryczność. W okresie nieco ponad dwóch dekad XXI wieku najistotniejszymi strukturami ruchu anarchistycznego w Europie były: w Hiszpanii — Narodowa Konfederacja Pracy (Confederación Nacional del Trabajo — CNT, 1910); w Portugalii — Iberyjska Federacja Anarchistyczna (Federación Anarquista Ibérica, 1927); we Włoszech — Włoska Federacja Anarchistyczna (Federazione Anarchica Italiana, 1945); Federacja Anarcho-komunistyczna (Federazione dei Comunisti Anarchici — FCA, 1986); Unia Włoskich Związków Zawodowych (Unione Sindacale Italiana — USI, 1912); Sycylijska Federacja Anarchistyczna (Federazione Anarchica Siciliana — FAS, 1997) oraz Nieformalna Federacja Anarchistyczna (Federazione Anarchica Informale — FAI, 2003); we Francji — Federacja Anarchistyczna (Fédération Anarchiste — FA, 1945), działająca także w Belgii i Szwajcarii; w Wielkiej Brytanii — Federacja Anarchistyczna (Anarchist Federation — AF), założona jako Federacja Anarchokomunistyczna (Anarchist Communist Federation — ACF, 1986) oraz Solidarity Federation (SolFed) przekształcona w 1994 roku z Direct Action Movement, który powstał w 1979 roku; w Niemczech — Związek Wolnych Pracowników (Freie Arbeiterinnen- und Arbeiter-Union — FAU, 1977) oraz Federacja Anarchistów Niemieckojęzycznych (Föderation deutschsprachiger Anarchist*Innen — FdA, 2004) działająca także w Szwajcarii; w Szwecji — Centralna Organizacja Szwedzkich Robotników (Sveriges Arbetares Centralorganisation — SAC, 1910), określana jako Syndykaliści (Syndikalisterna); w Grecji — Ruch Antyautorytarny (Αντιεξουσιαστική Κίνηση — AK, 2002) oraz Anarchistyczna Organizacja Polityczna (Αναρχική Πολιτική Οργάνωση — ΑΠΟ, 2015)⁴; w Serbii — Inicjatywa Anarchosyndykalistyczna (Anarho-sindikalistička inicijativa — ASI, 2002); w Słowenii i Chorwacji — Federacja Organizacji

² P. Laskowski, *Szkice z dziejów anarchizmu*, Warszawa 2006, s. 45.

³ O. Cetwiński, M. Karwat, *Polityka jako homeostat systemu społecznego*, [w:] *Metafory polityki*, red. B. Kaczmarek, Warszawa 2001, s. 17.

⁴ Αναρχική Πολιτική Οργάνωση, <http://apo.squathost.com/> (dostęp: 25.06.2022).

Anarchistycznych (Federacije za anarhistično organiziranje — FAO, 2009)⁵; w Bułgarii — Federacja Anarchistów w Bułgarii (Федерация на анархистите в България — ФАБ, reaktywowana w 1990); w Czechach i na Słowacji — Federacja Anarchistyczna (Anarchistická federace — AF, 1995–1997); Grupa Anarchofeministyczna (Anarchofeministická skupina — AS, 2000) oraz (Akcja Bezpośrednia (Priama akcia — PA, 1999)⁶.

Wymienione struktury organizacyjne są zaledwie przykładem z kilkunastu setek grup anarchistów działających na początku XXI wieku w Europie. Liczebność ich uczestników była zróżnicowana. Zwykle anarchiści tworzyli grupy kilkuosobowe, ale niektóre związki zawodowe mogły zrzeszać do kilkudziesięciu tysięcy członków i sympatyków.

Na poziomie międzynarodowym anarchistów zrzeszały dwie struktury. Pierwsza to Międzynarodówka Federacji Anarchistycznych (International of Anarchist Federations — IAF/Internationale des fédérations anarchistes — IFA, 1968), którą według stanu na 2022 rok tworzyło 14 federacji krajowych i regionalnych⁷. Druga to Międzynarodowe Stowarzyszenie Pracowników, międzynarodówka anarchosyndykalistyczna (International Workers' Association — IWA) istniejąca od 1922 roku, 100 lat później zrzeszająca 15 organizacji anarchosyndykalistycznych i sześć mających status organizacji sympatyzujących⁸.

Działalność anarchistów sprowadzała się do uczestnictwa w akcjach protestacyjnych o charakterze antypaństwowym, antygranicznym, na rzecz bojkotu wyborów, przeciwko faszyzmowi, militarystyce, na rzecz ludzi ubogich, promocji kultury alternatywnej czy obrony przestrzeni squaterskich, a szerzej — w protestach antyglobalizacyjnych. Materialnym przejawem ich aktywności były przedsięwzięcia wydawnicze, w tym publikowanie czasopism drukowanych, a następnie aktywność w internecie. Do tytułów czasopism najbardziej wpływowych w ruchu anarchistycznym na poziomie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku zaliczyć można następujące: „Class War”, „Abolishing the Borders from Below. Anarchist Courier from Eastern Europe” oraz związane z międzynarodówką „Bulletin”, „Anarkiista Debato” i „Ekinaren Ekinaz”⁹. Spośród portali internetowych, gromadzących dokumenty i publicystykę ruchu anarchistycznego, szczególne znaczenie miały Struggle Site¹⁰, Anarchist Library¹¹ i Anarchy Archives¹².

Ruch anarchistyczny działał także w Rosji i Ukrainie, a więc w państwie zarówno agresora, jak i będącym ofiarą rosyjskiej agresji. Anarchiści tworzyli struktury organizacyjne także w państwach bezpośrednio graniczących z Ukrainą — na Białorusi, której

⁵ Federacije za anarhistično organiziranje, <https://radar.squat.net/en/ljubljana/federacija-za-anarhisti%C4%8Dno-organiziranje-fao> (dostęp: 25.06.2022).

⁶ P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 105–148.

⁷ *Members*, International of Anarchist Federations, <https://i-f-a.org/members/> (dostęp: 24.06.2022).

⁸ *Addresses*, International Workers' Association, <https://www.iwa-ait.org/content/addresses> (dostęp: 24.06.2022).

⁹ P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie...*, s. 170–184.

¹⁰ Struggle Site, <http://struggle.ws> (dostęp: 24.06.2022).

¹¹ Anarchist Library, <https://theanarchistlibrary.org/> (dostęp: 24.06.2022).

¹² Anarchy Archives, http://pzacad.pitzer.edu/Anarchist_Archives/ (dostęp: 24.06.2022).

władze udzieliły wsparcia Federacji Rosyjskiej, oraz w Polsce, która udzieliła politycznego, militarnego i humanitarnego wsparcia Ukrainie.

W Ukrainie ruch anarchistyczny kształtował się jeszcze w okresie istnienia Związku Radzieckiego. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku jego centrum był rejon Donbasu¹³. Tam anarchiści byli aktywni także w po 2014 roku. Od pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych funkcjonowała Rewolucyjna Konfederacja Anarchosyndykalistów, imienia Nestora Machno (Революционная Конфедерация Анархо-Синдикалистов — РКАС), a także wyodrębnione z niej inne struktury¹⁴. Funkcjonowała tam też związana z obszarem Rosji Konfederacja Rewolucyjnych Anarchosyndykalistów (Конфедерация Революционных Анархо-Синдикалистов — КРАС). Ponadto działało wiele lokalnych grup i regionalnych federacji oraz studenckich i pracowniczych¹⁵. Po rosyjskiej inwazji rozproszeni w różnorodnych grupach anarchiści zaangażowali się w obronę Ukrainy.

Ruch anarchistyczny w Rosji odradzał się od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku. Na fali przemian politycznych w Związku Radzieckim, a następnie w Rosji, powstały liczne organizacje i federacje, między innymi Konfederacja Anarchosyndykalistów (Конфедерация Анархо-Синдикалистов — КАС), Sojusz Kazańskich Anarchistów (Альянс Казанских Анархистов — АКА), Federacja Rewolucyjnych Anarchosyndykalistów (Федерация Революционных Анархо-Синдикалистов — ФРАС). W 1995 roku powstała Konfederacja Rewolucyjnych Anarchosyndykalistów (Конфедерация Революционных Анархо-Синдикалистов — КРАС), która stała się główną strukturą ruchu anarchosyndykalistycznego¹⁶. Była sekcją międzynarodówki anarchosyndykalistycznej¹⁷. Aktywność ruchu anarchistycznego w Rosji po 2000 roku stopniowo zanikała, co związane było z petryfikacją reżimu politycznego, represjami wobec anarchistów i ewaporacją społeczeństwa obywatelskiego. Konsekwencją tego była stagnacja, a później zanik rozwijających się w latach dziewięćdziesiątych struktur anarchistycznych i ograniczona na forum krajowym działalność ostatniej z wymienionych organizacji. Poza nią i innymi pomniejszymi strukturami, w czasie wybuchu wojny działały na przykład Anarchistyczny Czarny Krzyż (Анархистский черный крест — АЧК) i powstała w 2002 roku Akcja Autonomiczna (Автономное Действие — АД)¹⁸.

Na Białorusi ruch anarchistyczny rozwijał się również wraz z przemianami politycznymi w Związku Radzieckim¹⁹. Początkowo anarchiści skupili się w Federacji Anarchistów

¹³ A. Dubovik, A. Skrozitsky, *A Survey of the Anarchist Movement in the Ukraine (1987–1994)*, za: „New World” 1995, nr 2, <http://struggle.ws/eastern/ukraine.html> (dostęp: 25.06.2022).

¹⁴ M. Schmidt, *The neo-Makhnovist revolutionary project in Ukraine*, 5.12.2014, <https://www.anarkismo.net/article/27678> (dostęp: 25.06.2022).

¹⁵ P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie...*, s. 137–138.

¹⁶ *Ibidem*, s. 134–137.

¹⁷ Международная ассоциация трудящихся — Конфедерация Революционных Анархо-Синдикалистов, <https://www.aitrus.info/> (dostęp: 25.06.2022).

¹⁸ *Ukraine, anarchist approaches*, 29.05.2022, za: „Organise!” 2022, nr 96, <https://i-f-a.org/2022/05/29/ukraine-anarchist-approaches-aproximaciones-anarquistas-sobre-ucrania-by-anarchist-federation-britain-in-organise-96/> (dostęp: 25.06.2022); P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie...*, s. 135.

¹⁹ P. Kanavalčyk, *Anarchistické hnutí v Bělorusku*, <http://www.svobodnibelorusko.cz/doporucujeme-k-precetni/anarchisticke-hnuti-v-belorusku> (dostęp: 20.03.2010).

Białorusi (Фэдэрацыі анархістаў Беларусі — ФАБ), która powstała w 1992 roku²⁰. Od 2009 roku istniał tam Anarchistyczny Czarny Krzyż – Białoruś (Анархічны чорны крест Беларусь — АЧК-Беларусь), który był sekcją międzynarodówki anarchistycznej²¹. Mimo to w drugiej dekadzie XXI wieku białoruski anarchizm znajdował się w schyłkowej fazie istnienia, nie był ruchem monolitycznym, choć nadal brał udział w działaniach przeciwko reżimowi Aleksandra Łukaszenki. Przykładem tego jest aktywność organizacji o nazwie Akcja Rewolucyjna (Рэвалюцыйнае дзеянне — РД)²².

W Polsce ruch anarchistyczny odradzał się od lat osiemdziesiątych XX wieku. W 1988 roku powstała Międzymiastówka Anarchistyczna, która przekształciła się najpierw w Federację Międzymiastówki Anarchistycznej, a ostatecznie w 1989 roku w Federację Anarchistyczną (FA)²³. W 2022 roku zrzeszała 16 sekcji kilku lub kilkudziesięciosobowych²⁴. Poza nią działał między innymi Związek Syndykalistów Polski (ZSP), będący sekcją międzynarodówki anarchosyndykalistycznej²⁵. Aktywny był także Ogólnopolski Związek Zawodowy „Inicjatywa Pracownicza” (OZZIP)²⁶.

Anarchizm jako myśl polityczna

Myśl polityczną anarchizmu wyróżnia absolutyzowanie idei wolności, która jest w niej wartością pozytywną²⁷. To wizja wolnego, samorządnego i sprawiedliwego społeczeństwa²⁸. Wartości negatywne, a więc tworzące warstwę krytyczną myśli politycznej, to w anarchizmie przede wszystkim antypaństwowość i antyhierarchiczność oraz sprzeciw wobec władzy i przymusu. Są one wynikiem maksymalizowania idei wolności, której w myśli anarchistycznej nie można pogodzić z istnieniem struktur przymusowych, opartych na przemoc, tworzących hierarchię społeczną. Anarchizm kojarzony może być zatem z kontestacją państwa jako organizacji władczej i onnipotentnej oraz przymusowej i hierarchicznej, ale w istocie jest nurtem myśli kwestionującym wszelki przymus i każdą formę władzy. To uzasadnia sprzeciw anarchistów nie tylko wobec państwa, ale i władzy korporacji transnarodowych, międzynarodowych instytucji finansowych i banków, a także kościołów i religii oraz wojska i wojen.

²⁰ P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie...*, s. 138.

²¹ Anarchist Black Cross Belarus, https://abc-belarus.org/?page_id=8644&lang=en, 28.06.2022; *Members*, International of Anarchist Federations, <https://i-f-a.org/members/> (dostęp: 24.06.2022).

²² І. Ільях, К. Андрэева, *Колер пратэсту — чорны. Анархісты гатовыя даць сілавы адпор*, 17.03.2017, <https://naviny.belsat.eu/news/koler-pratestu-chorny-anarhisty-gatovyya-dats-silavy-adpor/> (dostęp: 25.06.2022).

²³ P. Malendowicz, *Odrodzenie i kształtowanie się ruchu anarchistycznego w Polsce od lat osiemdziesiątych XX w.*, „Dzieje Najnowsze” 52, 2020, nr 2, s. 183–198.

²⁴ *Gdzie działamy*, Federacja Anarchistyczna, <https://federacja-anarchistyczna.pl/category/sekcje-fa/#> (dostęp: 26.06.2022).

²⁵ *Kim jesteśmy*, Związek Syndykalistów Polski, <https://zsp.net.pl/kim-jestesmy> (dostęp: 28.06.2022).

²⁶ Ogólnopolski Związek Zawodowy Inicjatywa Pracownicza, <https://ozzip.pl/> (dostęp: 28.06.2022).

²⁷ Zob. L. Kulczycki, *Anarchizm w obecnym ruchu społeczno-politycznym w Rosji*, Warszawa 1907, s. 4.

²⁸ J. Muszyński, *Anarchizm. Rzecz o nieziszczalnej wolności*, Warszawa 1982, s. 6.

Anarchizm nie jest myślą jednolitą. Tworzony jest przez wielość nurtów, które różnią się kreślonymi przez ich adherentów koncepcjami przyszłości oraz metod walki o anarchistyczne cele²⁹. Różnicuje je także usytuowanie w hierarchii aksjologicznej wartości innych niż wolność, na przykład równości czy wartości ekologicznych.

We współczesnym anarchizmie dominują dwa nurty: anarchosyndykalizm i anarchokomunizm. W pierwszym z wymienionych zakłada się tworzenie rewolucyjnych związków zawodowych w przedsiębiorstwach, które w wyniku strajków, a następnie strajku generalnego, przejęłyby kontrolę nad procesami produkcji i dystrybucji dóbr, a ostatecznie wyeliminowałyby potrzebę istnienia organizacji i instytucji kontrolujących procesy społeczne, w tym państwa³⁰. Anarchokomunizm jest natomiast wizją idealnego społeczeństwa, w którym realizowany jest program wyrażony sloganem: „od każdego według możliwości, każdemu według potrzeb”. Anarchokomuniści proponują zorganizowanie jednostek w dobrowolne i samoorganizujące się kolektywy, wykonujące pracę twórczą, zgodną ze społecznymi potrzebami, nie dla zysku, bez potrzeby istnienia władzy i systemu kontroli, co miałyby być alternatywą zarówno dla kapitalizmu, jak i komunizmu kojarzonego z państwami totalitarnymi³¹.

Pozostałe nurty anarchizmu to między innymi: insurekcjonizm — zakładający organizowanie spontanicznych zamieszek społecznych, a następnie powstań zmierzających do zniszczenia państwa i budowy samorządnego społeczeństwa anarchistycznego; platformizm — dążący do budowy ruchu anarchistycznego opierającego się na jednej, wspólnej platformie ideowej; anarchoprymitywizm — dla którego inspiracją jest przeszłość przedpaństwowa; zielony anarchizm — zgodnie z którym ludzie winni wyzbyć się dążności do panowania nad przyrodą, co jest warunkiem rezygnacji z panowania człowieka nad człowiekiem; anarchofeminizm — według którego kobiety nie powinny na równi z mężczyznami zabiegać o dostęp do władzy, ale przeciwstawiać się jej; sytuacjonizm — rewolucję upatrujący w uwalnianiu ludzkiej spontaniczności i zabawie; anarchizm regionalistyczny i narodowy — społeczności lokalne tworzą naturalne grupy, które powinny dążyć do wyzwolenia się spod panowania państwa jako organizacji nienaturalnej³².

Niezależnie od nurtu anarchizmu w agendzie propagandy i publicystyki tego ruchu znajdowały się stałe tematy, które można ująć w hasła, na przykład: państwo, korporacje transnarodowe, globalizacja, ekologia, militarizm. Po agresji Rosji na Ukrainę ruch anarchistyczny sformułował pogląd również w tej kwestii.

²⁹ Zob. R. Antonów, *Pod czarnym sztandarem. Anarchizm w Polsce po 1980 roku*, Wrocław 2004, s. 214–294.

³⁰ Zob. *Statutes of the Revolutionary Unionism*, International Workers' Association, 27.06.2021, <https://www.iwa-ait.org/content/statutes-iwa> (dostęp: 28.06.2022).

³¹ Zob. *A Short Introduction to Anarchist Communism*, Anarchist Federation (of Britain), 2015, <http://afed.org.uk/wp-content/uploads/2015/01/A-SHORT-INTRODUCTION-TO-ANARCHIST-COMMUNISM-online-version.pdf> (dostęp: 28.06.2022).

³² P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie...*, s. 237–323.

Stanowisko międzynarodowych organizacji anarchistycznych wobec wojny

Problematyka wojny w Ukrainie była tematem zebrania działaczy Międzynarodówki Federacji Anarchistycznych w Marsylii w dniach 19–20 marca 2022 roku. Podczas spotkania zauważalne były różnicowane poglądy uczestników krajowych federacji na ten temat, jednakże anarchiści zgadzali się w kwestiach zasadniczych dotyczących wojny. Przede wszystkim wspólnie potępiili „zbrodniczą agresję władz rosyjskich na Ukrainę” i oświadczyli, że solidaryzują się z „ludźmi ciemieżonymi” w obu państwach. Opowiedzieli się za aktywnym wsparciem dla ofiar konfliktu, uchodźców i dezertów. Przeciwstawili się roli sojuszu północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization — NATO), Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej w tworzeniu warunków wstępnych pozwalających państwu rosyjskiemu na atakowanie słabszego sąsiada przy współudziale marionetkowej Białorusi. Potępiili rozwój autorytaryzmów na świecie w ostatnich latach, w których rośnie rola armii. Uznali, że nie można przedkładać zbrojeń ponad wydatki socjalne. Według międzynarodówki „Ubodzy i uciskani ludzie świata zawsze przegrywają w wojnach. Stali się mięsem armatnim i zostali wyrwani ze swoich domów, w wyniku tej wojny stają w obliczu ubóstwa i chorób. Jednocześnie globalni władcy nadal pracują nad kontrolowaniem światowych zasobów”³³. Dlatego jej przedstawiciele sprzeciwiali się globalnemu kapitalizmowi i nacjonalizmowi, które były w ich opinii przyczyną wojny. Co istotne dla ruchów anarchistycznych w poszczególnych krajach, międzynarodówka zwróciła uwagę na niebezpieczeństwo popełnienia przez anarchistów błędu obrony „naszego” narodu lub „naszego” kraju. Stanowisko anarchistów wobec wojny powinno bowiem być antynacjonalistyczne, ponieważ wrogiem anarchistów jest każde państwo narodowe lub narodowa burżuazja³⁴.

W artykule opublikowanym przez brytyjskie czasopismo „Organise!”, a następnie powielonym przez międzynarodówkę, przytoczono słowa włoskiego anarchisty Errica Malatesty (1853–1932): „Brzydzimy się wojną, która zawsze jest bratobójcza i szkodliwa (...). Ale gdyby jakimś nieszczęściem doszło do starcia między jednym narodem a drugim, stajemy po stronie ludzi, którzy bronią swojej niepodległości”³⁵. Słowa te odnosiły się do interwencji Włoch w Libii w 1912 roku, lecz szczególnie dla anarchistów z Ukrainy pozostawały aktualne.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Pracowników po wybuchu wojny w Ukrainie nie wydało odrębnego oświadczenia, w którym ustosunkowałyby się do konfliktu. W publicystyce posługiwało się natomiast wypowiedziami członków swoich sekcji. Jedną z nich

³³ *Against the war, for global solidarity*, Committee of Relations of the International of Anarchist Federations (CRIFA), Marseille 19-20.03.2022, <https://i-f-a.org/2022/04/04/against-the-war-for-global-solidarity/> (dostęp: 25.06.2022).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Cyt. za: *Ukraine, anarchist approaches*, 29.05.2022, za: „Organise!” 2022, nr 96, <https://i-f-a.org/2022/05/29/ukraine-anarchist-approaches-aproximaciones-anarquistas-sobre-ucrania-by-anarchist-federation-britain-in-organise-96/> (dostęp: 25.06.2022).

była Confédération Nationale du Travail z Francji. W odezwie zatytułowanej *Spokój w chatach, wojna w pałacach!* francuscy anarchosyndykaliści wyrazili opinię, że inwazja armii rosyjskiej na Ukrainę była konsekwencją nieludzkiego systemu geopolitycznego i gospodarczego: „Systematycznie popychając społeczeństwa przeciwko sobie poprzez nacjonalizm, czyniąc dążenie do władzy i dążenie do jak największego zysku ostatecznym celem życia każdego, ten system — składający się z kapitalizmu i jego sojusznika, jakim jest państwo — unicestwia wszelką solidarność i wspiera szalony indywidualizm. Generuje wojny i barbarzyństwo, niszcząc równowagę naturalną (klimat, bioróżnorodność itp.), tworząc kryzysy zdrowotne (Covid itp.) i społeczne (głód, płądrowanie zasobów itp.)”³⁶.

Natomiast aktywiści z wymienionej już serbskiej Inicjatywy Anarchosyndykalistycznej (Anarcho-Syndicalist Initiative) oświadczenie w sprawie wojny w Ukrainie rozpoczęli przytoczeniem przysłowia: „Na wojnie państwo zapewnia armaty, bogaci zapewniają woły, a biedni swoich synów. Kiedy wojna się kończy, państwo zabiera armaty, bogaci swoje woły, a biedni liczą groby”. Według anarchosyndykalistów we wszystkich wojnach toczonych w interesie klasy rządzącej największym przegranym jest klasa robotnicza. W oświadczeniu anarchosyndykaliści z Serbii oskarżenia o wywołanie wojny częściej jednak kierowali wobec NATO, które zostało przez nich określone mianem „najsilniejszego i najbardziej agresywnego sojuszu wojskowego na świecie”, oraz Ukrainy, w której panować miał nazistowski reżim ukształtowany po zamachu stanu w 2014 roku. Serbscy anarchosyndykaliści ocenili, że atak Rosji na Ukrainę zagrażał interesom klasy rządzącej w tym państwie, a Stany Zjednoczone wojną dyscyplinowały Unię Europejską, która ze względu na swoje interesy gospodarcze była gotowa do współpracy z Rosją. Tak, w opinii Anarcho-Syndicalist Initiative, funkcjonują systemy kapitalistyczne i imperialistyczne. Nie wzywała ona do pokoju, bo pokój między państwami kapitalistycznymi jest dla anarchosyndykalistów fałszywym pokojem. Zadaniem wszystkich rewolucjonistów w czasach wojen kapitalistycznych powinna być walka z klasami rządzącymi. Stąd ich sprzeciw wobec opowiadaniu się po jednej ze stron w tej, jak i innych wojnach³⁷.

Anarchiści z Ukrainy, Rosji i Białorusi wobec wojny

Wraz z wybuchem wojny anarchiści z państw w nią zaangażowanych, czyli Ukrainy, będącej ofiarą napaści, Rosji, będącej agresorem, oraz Białorusi, której reżim polityczny wspiera agresora, stanęli przed dylematem dotyczącym uczestnictwa w wojnie. Alternatywa ta objęła zwłaszcza anarchistów z Ukrainy. Kierując się dyrektywami o niewspieraniu państw w „ich” wojnach, anarchiści powinni zaniechać udziału w obronie Ukrainy.

³⁶ *Peace in the cottages, War in the Palaces!*, CNT-AIT France, 10.03.2022, <https://www.iwa-ait.org/content/peace-cottages-war-palaces> (dostęp: 25.06.2022).

³⁷ *Let's turn capitalist wars into a workers' revolution!*, Anarcho-Syndicalist Initiative, Section of the International Workers' Association, <https://www.iwa-ait.org/content/lets-turn-capitalist-wars-workers-revolution> (dostęp: 25.06.2022).

Jednakże mając na uwadze przytoczone słowa Errica Malatesty, anarchiści ukraińscy czynnie zaangażowali się w obronę kraju i ludzi, choć nie władzy i samej instytucji państwa. Formowali własne oddziały, na przykład pluton tworzony przez działaczy grupy Czarna Flaga (Чорний Стяг) broniący Kijowa³⁸, działali w ramach struktury Komitet Ruchu Oporu (Комітет Спротиву)³⁹, zasilali Wojska Obrony Terytorialnej⁴⁰. Mogło wziąć w nich udział około 100 anarchistów ukraińskich i 20 przybyłych z zagranicy⁴¹. Symbolem stał się anarchistyczny bojownik Igor Wołochow, który zginął podczas rosyjskiego ostrzału pod Charkowem przed 15 marca 2022 roku⁴².

Postawa ukraińskich anarchistów wobec udziału w wojnie różniła się od ruchów zachodnioeuropejskich. Z perspektywy zachodnioeuropejskiej publicystyki czymś niespotykanym było widywanie anarchistów wspierających struktury państwowe. Jednakże według ukraińskich anarchistów podjęcie działań przeciwko Rosji było konieczne dla ich przetrwania. Walczyli o przetrwanie mniej lub bardziej wolnego społeczeństwa — jak analizowali. Bez niego nie byłoby miejsca na aktywizm społeczny. Reżim Władimira Putina ocenili jako ultrakonserwatywną, pravicową dyktaturę, która represjonuje rosyjskich anarchistów, wolną prasę i sieci LGBT (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender). Konflikt między Ukrainą a Rosją postrzegali jako konfrontację między państwem mniej lub bardziej demokratycznym a państwem totalitarnym⁴³. Jeden z ukraińskich bojowników uzasadniał swój pogląd i udział w wojnie twierdzeniem, że „Kiedy wróg cię atakuje, bardzo trudno jest przyjąć antywojenne stanowisko pacyfistyczne, a to dlatego, że musisz się bronić”⁴⁴.

Także anarchiści z Białorusi deklarowali walkę z reżimem Putina. Anarchista z białoruskiej Akcji Rewolucyjnej analizował: „My, jako rewolucyjni anarchiści, uważamy wszystkie państwa za ciemieżców mas pracujących: czy to w Europie, Azji czy Ameryce. Jednocześnie nie wierzymy, że Ukraińcy czy Rosjanie są wrogami narodu białoruskiego, w przeciwieństwie do reżimu Putina. Postrzegamy okupację Białorusi jako potencjalne zagrożenie, z którym zamierzamy walczyć wszystkimi dostępnymi metodami”⁴⁵.

³⁸ *Everything For The Front, Everything For Winning!*, 17.03.2022, <https://ukrainesolidaritycampaign.org/2022/03/17/everything-for-the-front-everything-for-winning/> (dostęp: 26.06.2022).

³⁹ Комітет Спротиву, <https://t.me/theblackheadquarter> (dostęp: 25.06.2022); *Ukraińscy anarchiści i antyfaszyści potrzebują twojej pomocy!*, 27.02.2022, <https://federacja-anarchistyczna.pl/2022/02/27/ukrainscy-anarchisci-i-antyfaszysci-potrzebujaja-twojej-pomocy/> (dostęp: 25.06.2022).

⁴⁰ M. Ludwig, *War Is Forcing Ukrainian Leftists to Make Difficult Decisions About Violence*, 5.03.2022, <https://truthout.org/articles/war-is-forcing-ukrainian-leftists-to-make-difficult-decisions-about-violence/> (dostęp: 25.06.2022).

⁴¹ I. Koshiw, *‘Putin’s terror affects everyone’: anarchists join Ukraine’s war effort*, 26.05.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/26/putin-anarchists-join-ukraine-war-effort> (dostęp: 26.06.2022).

⁴² *Ukraine, anarchist approaches*, 29.05.2022, za: „Organise!” 2022, nr 96, <https://i-f-a.org/2022/05/29/ukraine-anarchist-approaches-aproximaciones-anarquistas-sobre-ucrania-by-anarchist-federation-britain-in-organise-96/> (dostęp: 25.06.2022).

⁴³ I. Koshiw, *‘Putin’s terror...*

⁴⁴ Cyt. za: M. Ludwig, *War Is Forcing...*

⁴⁵ Cyt. za: I. Льяш, К. Андреева, *Колер пратэсту...*

Natomiast Anarchistyczny Czarny Krzyż — Białoruś, który był sekcją międzynarodówki anarchistycznej, ocenił, że inwazja na Ukrainę była kontynuacją próby zmiążdżenia powstania ludowego z 2014 roku przez Rosję i wciągnięcia Ukrainy w „rosyjski świat”. To dla niego skrajnie prawicowy projekt, który zakłada ciągle rozszerzanie granic Imperium Rosyjskiego, uznał, że każdy człowiek ma prawo do obrony wolności osobistej. Dostrzegł potrzebę zbiorowej obrony przed ciągłym naruszaniem wolności. Twierdził, że anarchiści nie są radykalnymi pacyfistami, którzy jakkolwiek opowiadają się za zachowaniem pokoju. Wezwania do zaprzestania stawiania oporu rosyjskiej inwazji postrzegał jako zwykle niezrozumienie tego, że nawet w przypadku kapitulacji przemoc Kremla nie ustanie. Dodawał, że jako antimilitaryści, anarchiści wierzą, że by utrzymać pokój w dłuższej perspektywie czasowej, wszystkie państwa powinny rozbroić się (dotyczy to także likwidacji broni jądrowej). Poddanie się łasce agresora nie jest bowiem właściwym wyborem. Według białoruskich anarchistów wojenna przemoc pochodzi przede wszystkim od państwa rosyjskiego. Przykład Mariupola pokazuje, że wojsko Putina jest gotowe do niszczenia całych miast, aby osiągnąć własne cele, gwałcąc, zabijając i porywając ludzi. Państwo ukraińskie pozostaje państwem i przeszkodą w wyzwoleniu ludzi od władzy, ale żaden ukraiński polityk nie pozwoli sobie na taki poziom przemocy państwowej, na jaki pozwala reżim Putina. Postępowanie rosyjskiego dyktatora na Ukrainie anarchiści uznali za kontynuację polityki tłumienia wolności w samej Rosji. Stawiając opór przemocy rosyjskiego autorytaryzmu, Ukraińcy znaleźli tymczasowego sojusznika w państwie ukraińskim, które ma w tej wojnie własne cele⁴⁶.

Rosyjscy anarchosyndykaliści z Konfederacji Rewolucyjnych Anarchosyndykalistów, będącej sekcją Międzynarodowego Stowarzyszenia Pracowników, przesunęli akcenty w przypisywaniu winy za wybuch wojny zarówno na państwa, jak i międzynarodowy kapitał. W oświadczeniu wydanym dzień po agresji Rosji napisali, że rządzące elity Rosji i Ukrainy, podżegane i prowokowane przez światowy kapitał, żądne władzy, z miliardami skradzionymi ludowi pracującemu, połączyły się w śmiertelnej bitwie. Ich pragnienie zysku i dominacji jest opłacane krwią przez zwykłych ludzi. Choć ocenili, że to Kreml jest „drapieżnym i aroganckim bandytą”, który w tej wojnie oddał pierwszy strzał, to jednak analizowali, że w konfliktach imperialistycznych, za bezpośrednią przyczyną wybuchu wojny, kryje się płatanina innych powodów. Była nią międzynarodowa walka o rynki gazu, dążenia władz wszystkich państw do podziału „przestrzeni postradzieckiej”, pragnienie odwrócenia uwagi od toczącej się tam walki klas, a także sprzeczności globalizacji i walki o dominację nad światem między NATO, kierowanym przez Stany Zjednoczone, a Chinami. Zdaniem anarchosyndykalistów te sprzeczności powodują lokalne wojny, lecz w niedalekiej przyszłości grożą przekształceniem się w trzecią światową wojnę imperialistyczną. Przyczyną konfliktu są interesy tych, którzy mają władzę polityczną, gospodarczą i militarną. Dlatego rosyjscy anarchosyndykaliści wzywali do zaprzestania działań wojennych i wycofania wszystkich wojsk do granic, które istniały

⁴⁶ Заявление АЧК Беларусь по войне в Украине, 10.06.2022, <https://abc-belarus.org/?p=15106> (dostęp: 25.06.2022).

przed rozpoczęciem wojny, a żołnierzy wzywali do odmowy wykonywania zbrodniczych rozkazów swoich dowódców⁴⁷.

Konfederacja Rewolucyjnych Anarchosyndykalistów analizowała różne poziomy konfliktów i rozmaite stopnie międzykapitalistycznych sprzeczności związanych z wojną.

1. Najniższy poziom miał charakter regionalny. W opinii jej uczestników na poziomie regionalnym wojna jest tylko kontynuacją walki między kastami rządzącymi państw postradzieckich o nowy podział przestrzeni byłego Związku Radzieckiego. Wbrew popularnemu mitowi Związek Radziecki upadł nie w wyniku ludowych ruchów wyzwolńczych, lecz w efekcie działań części rządzącej nomenklatury, która dzieliła między siebie terytoria i strefy wpływów. Nowy system opierał się na równowadze sił, następnie przekształcił się w walkę o nowy podział terytoriów i zasobów, prowadzącą do wojen w obszarze postradzieckim. Jednocześnie klasy rządzące wszystkich państw postradzieckich (a wszystkie — zdaniem anarchosyndykalistów — w takim czy innym stopniu wywodzą się z nomenklatury sowieckiej lub jej następców) przyjęły wojujący nacjonalizm w ideologii, neoliberalizm w ekonomii i autorytarne metody zarządzania w polityce.

2. Następny poziom konfliktu to walka o hegemonię w przestrzeni postradzieckiej między najsilniejszym państwem w regionie — Rosją, która nazywa siebie mocarstwem regionalnym i traktuje całą przestrzeń postradziecką jako obszar swoich hegemonicznych interesów, oraz państwami bloku zachodniego (choć interesy i aspiracje Stanów Zjednoczonych oraz poszczególnych europejskich państw NATO i Unii Europejskiej mogą nie być takie same). Obie strony miały dążyć do ustanowienia swojej gospodarczej i politycznej kontroli nad krajami byłego Związku Radzieckiego. Stąd zderzenie ekspansji NATO na Wschód z dążeniem Rosji do zabezpieczenia tych państw przed obcymi wpływami.

3. Kolejny poziom sprzeczności ma w opinii anarchosyndykalistów charakter ekonomiczno-strategiczny. Współczesną Rosję nazywa się „dodatkiem do gazociągu i ropociągu”. Rosja odgrywa na światowym rynku przede wszystkim rolę dostawcy surowców energetycznych — gazu i ropy. Drapieżna i całkowicie skorumpowana klasa rządząca, w swej istocie czysto pasożytnicza, nie zaczęła inwestować w dywersyfikację struktury gospodarczej, zadowolając się zyskami z dostaw ropy i gazu. Tymczasem zachodni kapitał i państwa rozpoczynają przejście na nową strukturę energetyczną — „zieloną energię”, mającą na celu zmniejszenie zużycia gazu i ropy w przyszłości. Dla rosyjskiego kapitału i jego gospodarki będzie to oznaczać ten sam strategiczny upadek, jaki kiedyś spowodował spadek cen ropy w gospodarce radzieckiej. Dlatego Kreml stara się nie dopuścić do tego zwrotu energetycznego lub go spowolnić, a przynajmniej uzyskać dla siebie korzystniejsze warunki w okresie transformacji.

4. Ostatni, globalny, poziom to sprzeczności między głównymi kapitalistycznymi supermocarstwami — Stanami Zjednoczonymi i Chinami, wokół których formują się

⁴⁷ Нет войне! Заявление секции М.А.Т. в регионе Россия, 25.02.2022, <https://aitrus.info/node/5921> (dostęp: 25.06.2022).

bloki sojuszników, wasali i satelitów. Oba państwa walczą teraz o światową hegemonię. Dla Chin Rosja jest jednak drugorzędnym partnerem⁴⁸.

Według oświadczeń uczestników Konfederacji Rewolucyjnych Anarchosyndykalistów nie należy pomijać wewnętrznego aspektu wojny. Kryzys związany z pandemią Covid-19 ujawnił głęboką wewnętrzną niestabilność struktury politycznej, gospodarczej i społecznej wszystkich państw świata. Dotyczy to również Zachodu, Rosji oraz Ukrainy. Pogorszenie warunków życia, wzrost cen i nierówności społeczne, masowe oburzenie ludności środkami przymusu oraz dyktatorskimi metodami zwalczania pandemii, wywołały powszechne niezadowolenie w społeczeństwach. Według anarchosyndykalistów w takich sytuacjach klasy rządzące zawsze uciekały się do wypróbowanych i przetestowanych metod przywracania „jedności narodowej” i zaufania ludności do władzy: tworzenia wizerunku wroga i podsycania hysterii wojennej⁴⁹.

Istotne dla rosyjskich anarchosyndykalistów wobec wojny i udziału w niej anarchistów jest to, że obecność anarchistów w wojnie w ramach formacji zbrojnych działających na Ukrainie ocenili oni jako zerwanie z ideą anarchizmu. Formacje anarchistów nie były bowiem według nich niezależne, podlegały armii ukraińskiej i realizowały zadania wyznaczone przez władze. Nie podnosiły żądań społecznych. W ich opinii na Ukrainie nie toczyła się rewolucja społeczna, której trzeba byłoby bronić. Ludzie, którzy nazywali siebie anarchistami, byli wysyłani, by bronić państwa, odgrywając rolę mięsa armatniego dla kapitału, a także wzmacniając nastroje nacjonalistyczne i militarystyczne wśród mas⁵⁰. To różnicuje anarchistów rosyjskich z anarchizmem ukraińskim czasu wojny.

Stanowisko polskiego ruchu anarchistycznego wobec wojny

Polscy anarchiści z poznańskiej, wrocławskiej i łódzkiej sekcji Federacji Anarchistycznej oraz OZZIP podpisali się pod oświadczeniem platformy Transnarodowy Strajk Społeczny (Transnational Social Strike)⁵¹ tworzonej przez organizacje z różnych stron świata, sprzeciwiające się wojnie. Oświadczyli: „Łączymy się ze wszystkimi osobami na Ukrainie, które cierpią z powodu wojny. Opowiadamy się po stronie wszystkich osób w Rosji, które sprzeciwiają się reżimowi Putina. Wspieramy każdą osobę, która jest bezwarunkowo przeciwna wojnie. Żądamy natychmiastowego zaprzestania wszelkich militarnych i gospodarczych działań wojennych. (...) Nacjonałiści wzywają do działania w imię tożsamości i interesów, które są narzędziem ucisku i podziałów społecznych. Demokraci podsycają konflikty w imię pustych wartości, będących ideologicznym źródłem ucisku kapitału. My wzywamy do ponadnarodowego sojuszu wszystkich osób pracujących,

⁴⁸ KRAS-AIT *acerca de la guerra en Ucrania*, 15.03.2022, <https://www.iwa-ait.org/node/1022> (dostęp: 25.06.2022).

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *About*, Transnational Social Strike, <https://www.transnational-strike.info/about/> (dostęp: 25.06.2022).

migrantów i migrantek, kobiet, mężczyzn i osób w imię pokoju, przeciwko toczącej się, druzgocącej wojnie⁵².

Przytoczone stwierdzenie wpisywało się w ogólnikowe dyrektywy zawarte w myśli anarchistycznej, a obejmujące postulaty antymilitarystyczne. Nie wyjaśniało jednak perspektywy anarchistycznej w zakresie przyczyn wojny i jej możliwych konsekwencji dla świata. Szczegółowiej problematykę tę analizował Związek Syndykalistów Polski. Według jego członków „Reakcją na imperializm Rosji i interesy jej oligarchicznych elit, brutalne bombardowanie ludności cywilnej i wojnę na wyniszczenie, był wzrost nastrojów nacjonalistycznych i militarystycznych. Lękając się o swoje życie i bezpieczeństwo, wielu zapomina o zbrodniach imperializmu, byle tylko był to ten ‘nasz’ imperializm. Wielu gotowych jest zaakceptować obecność neonazistów, o ile są to ‘nasi’ neonaziści. O ile taka trwoga jest zrozumiała — jej skutkiem może być tylko wzmocnienie nastrojów prowojennych i trwałe wzmocnienie autorytaryzmu władz, co będzie mieć katastrofalne skutki dla klasy pracującej. W ostatecznym rachunku, niszczenie miast, domów i zakładów pracy, milionowe migracje uchodźców są tylko zyskiem dla spółek akcyjnych produkujących pociski i dla kapitalistów pragnących wykorzystać nagły napływ zdesperowanych pracowników, gotowych harować na każdych warunkach⁵³.”

Ogólnopolski Związek Zawodowy „Inicjatywa Pracownicza” wydając w dniu agresji rosyjskiej na Ukrainę *Stanowisko Komisji Krajowej*, oświadczył z kolei, że „konflikty zbrojne służą elitom finansowym, które bogacą się na handlu bronią i zasobach naturalnych, oraz rządzącym, którzy budują na zagrożeniu wojną swój polityczny kapitał”. Według członków OZZIP imperializm zawsze stoi w sprzeczności z interesami ludzi pracy, dla których wojna oznacza jeszcze większą biedę i uczestnictwo w walkach na froncie, a także niszczenie ich domostw i śmierć⁵⁴.

Warto dodać, że na przełomie kwietnia i maja 2022 roku OZZIP uczestniczyła w Konwoju Pomocy Pracowniczej dla Ukrainy. Przygotowano go z inicjatywy Międzynarodowej Związkowej Sieci Solidarności i Walk, a jego współorganizatorami były związki zawodowe z Brazylii, Francji, Włoch, Litwy i Polski⁵⁵.

⁵² *Nie dla Wojny. Za Ponadnarodową Polityką Pokoju*, Transnational Social Strike Platform, 2.03.2022, <https://federacja-anarchistyczna.pl/2022/03/02/nie-dla-wojny-za-ponadnarodowa-polityka-pokoju/> (dostęp: 25.06.2022).

⁵³ *Przeciw wojnie!*, Związek Syndykalistów Polski — Związek Wielobranżowy, Warszawa, 4.04.2022, <https://zsp.net.pl/przeciw-wojnie> (dostęp: 25.06.2022).

⁵⁴ *Stanowisko Komisji Krajowej OZZ Inicjatywa Pracownicza z 24 lutego 2022 r. ws. rosyjskiej agresji na Ukrainę*, <https://www.ozzip.pl/dokumenty/item/2864-przeciwko-wojnie-za-ponadnarodowa-solidarnoscia-pracownicza> (dostęp: 25.06.2022).

⁵⁵ *Wojna to wyzysk! — podsumowanie działań IP podczas wojny w Ukrainie*, 27.05.2022, <https://federacja-anarchistyczna.pl/2022/05/27/wojna-to-wyzysk-podsumowanie-dzialan-ip-podczas-wojny-w-ukrainie/> (dostęp: 25.06.2022); I. Józwiak, P. Nowożycki, *Relacja z przebiegu Konwoju Pomocy Pracowniczej dla Ukrainy*, 9.05.2022, <https://www.ozzip.pl/informacje/zagranica/item/2886-relacja-konwoj-pomocy-pracowniczej-dla-ukr> (dostęp: 25.06.2022).

Podsumowanie i konkluzje

Międzynarodowy ruch anarchistyczny prezentował nastawienie w sprawie wojny w Ukrainie, które można określić jako umiarkowanie jednolite na poziomie ogólnym. Anarchiści z różnych krajów i regionów Europy byli zgodni, że wojna jest rezultatem konfliktu o władzę, w tym terytoria i zyski pochodzące z surowców naturalnych, między elitami państw imperialistycznych i ich elitami gospodarczymi. Różnice między anarchistami dotyczyły jedynie akcentowania sprawstwa wojny. Anarchiści zachodnioeuropejscy zwracali uwagę na dążności komercyjne elit tego regionu świata i Ameryki Północnej, wspomaganych przez państwa, a jednocześnie podkreślali sprawstwo autorytarnego reżimu Władimira Putina i jego samego w wywołaniu wojny. Anarchosyndykaliści z Rosji i Serbii z kolei, nie negując tej postawy, w wyjaśnieniu przyczyn wojny akcentowali zagadnienia związane z parciem Zachodu ku terytoriom znajdującym się niegdyś w obszarze Związku Radzieckiego.

Różnice między anarchizmem zachodnioeuropejskim i rosyjskim są dostrzegalne nie tylko w określaniu przyczyn wojny. Nawet pobieżny ogląd publicystyki anarchistycznej z lat poprzedzających aneksję Krymu w 2014 roku prowadzi do konkluzji, że obydwa anarchizmy inaczej traktują kategorię wroga ideologicznego. W erze globalizacji dla anarchistów zachodnioeuropejskich wrogiem stały się transnarodowe korporacje i międzynarodowe instytucje finansowe kształtujące obraz ponadnarodowego kapitalizmu, dla których państwa były „agencjami ochrony” ich interesów. Natomiast dla anarchistów rosyjskich wrogiem pozostawało nadal państwo. Odmienności te wynikają ze zróżnicowania czasoprzestrzennego kształtowania się anarchizmu w Europie Zachodniej, zachowującego ciągłość strukturalno-organizacyjną i ideową od czasu zakończenia II wojny światowej i anarchizmu rosyjskiego, odbudowującego się w końcowym okresie istnienia Związku Radzieckiego.

Pomimo różnego rozkładu akcentów w ocenie wojny, nastawienie międzynarodowego ruchu anarchistycznego cechowała umiarkowana i ogólna jednolitość, która jest szczególnie dostrzegalna w porównaniu do ruchu międzynarodowej radykalnej lewicy. W niej ruchy o predylekcjach trockistowskich stały się wyrazicielami sprzeciwu wobec wojny, uzasadniając ją interesami klas panujących i tworzeniem przez nie sztucznych podziałów między narodami. Tymczasem według trockistów granice między grupami społecznymi biegają pomiędzy klasami⁵⁶. Natomiast partie marksistowsko-leninowskie na poziomie międzynarodowym były zgodne w ocenie wojny, ale już retoryka marksistów rosyjskich wpisywała się w narrację tworzoną przez Kreml. Świadczy o tym publicystyka organizacji takich, jak Rosyjska Komunistyczna Partia Robotnicza (Российская коммунистическая рабочая партия) albo Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego (Коммунистическая Партия Советского Союза), które współtworzyły

⁵⁶ Zob. *International Socialist Tendency statement on the war in Ukraine*, 15.03.2022, <https://internationalsocialists.org/announcements/ist-statement-on-the-war-in-ukraine> (dostęp: 1.07.2022); *War in Ukraine — Update*, 26.02.2022, <https://internationalsocialist.net/en/2022/02/imperialist-aggression> (dostęp: 1.07.2022).

międzynarodówkę Inicjatywa Partii Komunistycznych i Robotniczych (Initiative of Communist and Workers' Parties)⁵⁷.

Istotne różnice między anarchistami dotyczyły dylematu udziału w wojnie. Temu sprzeciwiali się anarchosyndykaliści rosyjscy, Związek Syndykalistów Polski i międzynarodówka anarchistyczna. Uzasadniali oni swoją postawę negacją „kolaborowania” z państwem, bez względu na to, czy jest to państwo-agresor, czy państwo napadnięte. Taką ocenę cechuje maksymalizm ideowy. Świadczy on o tym, że anarchizm jest zespołem postaw i zachowań o radykalnie nonkonformistycznym charakterze⁵⁸. Jednakże historia ruchu anarchistycznego to także dzieje uczestnictwa anarchistów w wojnach. Nie tylko bowiem jeden z prekursorów anarchizmu — Piotr Kropotkin (1842–1921) poparł państwa koalicji antyniemieckiej w I wojnie światowej, ale i anarchiści brali udział w wojnie w obronie republiki w Hiszpanii w latach 1936–1939. Także polscy anarchiści uczestniczyli w działaniach przeciwko okupantowi hitlerowskiemu, czego przykładem może być barwna postać anarchisty Alfonsa Tomasza Pilarskiego (1902–1977), współpracującego z Armią Krajową, albo tworzenie kompanii bojowych przez anarchosyndykalistów w Powstaniu Warszawskim⁵⁹.

Udział anarchistów w wojnie rodził dylematy i powodował kontrowersje w tworzonym przez nich ruchu. Pomocne w jego zrozumieniu mogą być słowa jednego z aktywistów biorących udział w walkach w Ukrainie, przytaczane przez magazyn „Dissent”: „na początku wojny zdecydowałem się wstąpić do Wojsk Obrony Terytorialnej. Ale nie jestem jedyny. Anarchiści z Ukrainy, Białorusi, a nawet kilku z Rosji obecnie walczą w Obronie Terytorialnej lub pomagają. Nie lubią Zeleńskiego i samego państwa, byli wielokrotnie zatrzymywani podczas protestów przez policję (tak, jak ja), a niektórym zagranicznym anarchistom zagrażała deportacja przez służby specjalne. Pomimo tego poszliśmy na wojnę. Możesz pomyśleć, że to nie ‘prawdziwi’ anarchiści — albo możesz pomyśleć, że wiemy coś o Europie Wschodniej, czego nie rozumiesz”⁶⁰.

Bibliografia

- About*, Transnational Social Strike, <https://www.transnational-strike.info/about/>.
Addresses, International Workers' Association, <https://www.iwa-ait.org/content/addresses>.
 Anarchist Black Cross Belarus, https://abc-belarus.org/?page_id=8644&lang=en.
 Anarchist Library, <https://theanarchistlibrary.org/>.
 Αναρχική Πολιτική Οργάνωση, <http://apo.squathost.com/>.
 Anarchy Archives, http://pzacad.pitzer.edu/Anarchist_Archives/.
 Antonów R., *Pod czarnym sztandarem. Anarchizm w Polsce po 1980 roku*, Wrocław 2004.

⁵⁷ Zob. Российская коммунистическая рабочая партия, <https://rkrp-rpk.ru/>, 1.07.2022; Коммунистическая Партия Советского Союза, <http://cpsu.by/> (dostęp: 1.07.2022).

⁵⁸ W. Modzelewski, *Pacyfizm w Polsce*, Warszawa 1996, s. 102.

⁵⁹ Zob. R. Chwedoruk, *Ruchy i myśl polityczna syndykalizmu w Polsce*, Warszawa 2011.

⁶⁰ T. Bilous, *Self-Determination and the War in Ukraine*, 4.05.2022, https://www.dissentmagazine.org/online_articles/self-determination-and-the-war-in-ukraine (dostęp: 25.06.2022).

- Bilous T., *Self-Determination and the War in Ukraine*, 4.05.2022, https://www.dissentmagazine.org/online_articles/self-determination-and-the-war-in-ukraine.
- Cetwiński O., Karwat M., *Polityka jako homeostat systemu społecznego*, [w:] *Metafory polityki*, red. B. Kaczmarek, Warszawa 2001, s. 15–24.
- Chwedoruk R., *Ruchy i myśl polityczna syndykalizmu w Polsce*, Warszawa 2011.
- Committee of Relations of the International of Anarchist Federations (CRIFA), *Against the war, for global solidarity*, Marseille 19-20.03.2022, <https://i-f-a.org/2022/04/04/against-the-war-for-global-solidarity/>.
- Dubovik A., Skrozitsky A., *A Survey of the Anarchist Movement in the Ukraine (1987–1994)*, za: „New World” 1995, nr 2, <http://struggle.ws/eastern/ukraine.html>, 25.06.2022.
- Everything For The Front, Everything For Winning!*, <https://ukrainesolidaritycampaign.org/2022/03/17/everything-for-the-front-everything-for-winning/>.
- Federacija za anarhistično organiziranje, [https://radar.squat.net/en/ljubljana/federacija-za-anarhisti-%C4%8Dno-organiziranje-fao](https://radar.squat.net/en/ljubljana/federacija-za-anarhisti%C4%8Dno-organiziranje-fao).
- Gdzie działamy*, Federacja Anarchistyczna, <https://federacja-anarchistyczna.pl/category/sekcje-fa/#>.
- Льяш I., Андрѐва К., *Колер пратэсты — чорны. Анархісты гатовыя даць сілавы адпор*, 17.03.2017, <https://naviny.belsat.eu/news/koler-pratestu-chorny-anarhisty-gatovyya-dats-silavy-adpor/>.
- International Socialist Tendency statement on the war in Ukraine*, 15.03.2022, <https://internationalsocialists.org/announcements/ist-statement-on-the-war-in-ukraine>.
- Jóźwiak I., Nowożycki P., *Relacja z przebiegu Konwoju Pomocy Pracowniczej dla Ukrainy*, 9.05.2022, <https://www.ozzip.pl/informacje/zagranica/item/2886-relacja-konwoj-pomocy-pracowniczej-dla-ukr>.
- Kanavalčyk P., *Anarchistické hnutí v Bělorusku*, <http://www.svobodnebelorusko.cz/doporuujeme-k-prec-teni/anarchisticke-hnuti-v-belorusku>.
- Kim jesteśmy*, Związek Syndykalistów Polski, <https://zsp.net.pl/kim-jestesmy>.
- Комітет Спротиву, <https://t.me/theblackheadquarter>.
- Коммунистическая Партия Советского Союза, <http://cpsu.by/>.
- Koshiw I., ‘*Putin’s terror affects everyone: anarchists join Ukraine’s war effort*’, 26.05.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/26/putin-anarchists-join-ukraine-war-effort>.
- KRAS-AIT *acerca de la guerra en Ucrania*, 15.03.2022, <https://www.iwa-ait.org/node/1022>.
- Kulczycki L., *Anarchizm w obecnym ruchu społeczno-politycznym w Rosji*, Warszawa 1907.
- Laskowski P., *Szkice z dziejów anarchizmu*, Warszawa 2006.
- Let’s turn capitalist wars into a workers’ revolution!*, Anarcho-Syndicalist Initiative, Section of the International Workers’ Association, Belgrad 2022, <https://www.iwa-ait.org/content/lets-turn-capitalist-wars-workers-revolution>.
- Ludwig M., *War Is Forcing Ukrainian Leftists to Make Difficult Decisions About Violence*, 5.03.2022, <https://truthout.org/articles/war-is-forcing-ukrainian-leftists-to-make-difficult-decisions-about-violence/>.
- Malendowicz P., *Odrodzenie i kształtowanie się ruchu anarchistycznego w Polsce od lat osiemdziesiątych XX w.*, „Dzieje Najnowsze” 52, 2020, nr 2, s. 183–198.
- Malendowicz P., *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013.
- Members, International of Anarchist Federations, <https://i-f-a.org/members/>.
- Международная ассоциация трудящихся — Конфедерация Революционных Анархо-Синдикалистов, <https://www.aitrus.info/>.
- Modzelewski W., *Pacyfizm w Polsce*, Warszawa 1996.
- Muszyński J., *Anarchizm. Rzecz o nieziszczalnej wolności*, Warszawa 1982.
- Nie dla Wojny. Za Ponadnarodową Polityką Pokoju*, 2.03.2022, Transnational Social Strike Platform, <https://federacja-anarchistyczna.pl/2022/03/02/nie-dla-wojny-za-ponadnarodowa-polityka-pokoju/>.
- Нет войне! Заявление секции М.А.Т. в регионе Россия, 25.02.2022, <https://aitrus.info/node/5921>.
- Ogólnopolski Związek Zawodowy Inicjatywa Pracownicza, <https://ozzip.pl/>.
- Peace in the cottages, War in the Palaces!*, CNT-AIT France, 10.03.2022, <https://www.iwa-ait.org/content/peace-cottages-war-palaces>.

- Przeciw wojnie!*, Związek Syndykalistów Polski — Związek Wielobranżowy, Warszawa, 4.04.2022, <https://zsp.net.pl/przeciw-wojnie>.
- Российская коммунистическая рабочая партия, <https://rkrp-rpk.ru/>.
- Schmidt M., *The neo-Makhnovist revolutionary project in Ukraine*, 5.12.2014, <https://www.anarkismo.net/article/27678>.
- A Short Introduction to Anarchist Communism*, Anarchist Federation (of Britain), 2015, <http://afed.org.uk/wp-content/uploads/2015/01/A-SHORT-INTRODUCTION-TO-ANARCHIST-COMMUNISM-online-version.pdf>.
- Stanowisko Komisji Krajowej OZZ Inicjatywa Pracownicza z 24 lutego 2022 r. ws. rosyjskiej agresji na Ukrainę*, <https://www.ozp.pl/dokumenty/item/2864-przeciwno-wojn timer-za-ponadnarodowa-solidarnoscia-pracownicza>.
- Statutes of the Revolutionary Unionism*, 27.06.2021, International Workers' Association, <https://www.iwa-ait.org/content/statutesiwa>.
- Struggle Site, <http://struggle.ws>.
- Ukraine, anarchist approaches*, 29.05.2022, za: „Organise!” 2022, nr 96, <https://i-f-a.org/2022/05/29/ukraine-anarchist-approaches-aproximaciones-anarquistas-sobre-ucrania-by-anarchist-federation-britain-in-organise-96/>.
- Ukraińscy anarchiści i antyfaszyści potrzebują twojej pomocy!*, 27.02.2022, <https://federacja-anarchistyczna.pl/2022/02/27/ukrainscy-anarchisci-i-antyfaszysci-potrzebuja-twojej-pomocy/>. *War in Ukraine — Update*, 26.02.2022, <https://internationalsocialist.net/en/2022/02/imperialistaggression>.
- Wojna to wyzysk! — podsumowanie działań IP podczas wojny w Ukrainie*, 27.05.2022, <https://federacja-anarchistyczna.pl/2022/05/27/wojna-to-wyzysk-podsumowanie-dzialan-ip-podczas-wojny-w-ukrainie/>.
- Заявление АЧК Беларусь по войне в Украине*, 10.06.2022, <https://abc-belarus.org/?p=15106>.

War as a means of resolving a power struggle: Attitude of the international anarchist movement towards the war in Ukraine

Keywords: anarchism, war, Ukraine, anti-militarism

Summary

Russia's aggression against Ukraine on February 24, 2022 was the beginning of a new war in Europe. Most of the international community has condemned Russian aggression. Some social movements, including the anarchist movement, not only condemned the war but called for the end of the war. Anarchists recognized that the war was a way to resolve the power struggle over Ukraine. The research hypotheses adopted for this paper are as follows: 1. the anarchist movement opposed the war in Ukraine, the anarchist movement treated the war as a result of the struggle of the great powers for power and influence on the territory of Ukraine, 2. it is inconsistent with the axiological system of anarchism as a political thought, 3. the position of the international structures of the anarchist movement towards the war was uniform regardless of the nationality of its participants. The author conducted an aspectual analysis, which was based on qualitative document research. He based his research on interpretivist theory. The author analyzes the attitude of anarchists towards the war, including organizations such as the International of Anarchist Federations and the International Workers' Association, as well as individual Russian, Ukrainian, Belarusian and Polish anarchists.

Paweł Natorski

ORCID: 0000-0002-0655-3816

Uniwersytet Warszawski

Wydział Prawa i Administracji

Ożywianie antychorwackich resentymentów z II wojny światowej na podstawie wybranych wypowiedzi Aleksandra Vučića

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.4>

Słowa kluczowe: Aleksandar Vučić, ustasze, Serbia, Chorwacja

Aleksandar Vučić to polityk, który absolutnie zdominował serbską politykę na przełomie drugiej oraz trzeciej dekady XXI wieku, budzi skrajne emocje, zarówno w ojczyźnie, jak i za jej granicami. Niektórzy postrzegają go jako sprawnego działacza manewrującego między Zachodem a Wschodem i reformatora, inni mówią o nim jako o „człowieku Putina na Bałkanach” oraz autokracie. Nie można jednakże zaprzeczyć, że od lat potrafi przekonać do swoich działań rzesze obywateli i obywaterek Serbii. Często posługuje się przy tym odwołaniami do resentymentów historycznych, wzmacniając ponadto serbską dumę narodową. Ze względu na bolesną i wciąż żywą historię stosunków między Serbią a Chorwacją, to drugie wymienione państwo regularnie pojawia się w orbicie zainteresowań wystąpień Vučića. Zazwyczaj są to odniesienia negatywne. Prezydent Serbii nie waha się przy tym posługiwać jedną z najtragiczniejszych kart w dziejach wzajemnych relacji — okresem II wojny światowej i ówczesną polityką faszystowskiego rządu w Zagrzebiu wobec serbskiej ludności.

Podstawą rozważań niniejszej pracy są wypowiedzi Vučića, w których polityk odnosi się do Chorwacji i Chorwatów przez pryzmat okresu II wojny światowej. Sformułowania wybrano tak, by ukazać ich dużą rozpiętość czasową (1995–2023) i przedstawić określony powracający w nich ton narracji. Mając na uwadze ograniczenia objętości pracy, skupiono się na kilku wystąpieniach dobrze demonstrujących, jak najważniejszy serbski polityk ożywia antychorwackie resentymety przez wyrażane poglądy. Przyjęta została metoda badawcza polegająca na analizie źródeł, zarówno angielskojęzycznych, jak i napisanych w językach południowosłowiańskich.

Podjęta zostaje próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze: w jaki sposób Aleksandar Vučić odwołuje się do wydarzeń z II wojny światowej w swoich wypowiedziach dotyczących Chorwacji? W jakim celu stosuje taką retorykę? Teza jest następująca: rozbudzanie przez serbskiego prezydenta antychorwackich resentymentów opierających się na negatywnych wydarzeniach z historii stosunków serbsko-chorwackich ma służyć kreowaniu polityka na najlepszego obrońcę interesu narodowego. Vučić uderza bowiem w nacjonalistyczne tony wtedy, gdy widzi szansę na zdobycie poklasku wśród obywateli. Celem pracy jest ukazanie, że mimo upływu osiemdziesięciu lat od tragicznych wydarzeń z okresu II wojny światowej, najważniejsza osoba w Serbii wciąż stosuje w swoich wypowiedziach retorykę skierowaną przeciwko sąsiedniemu państwu opartą na przypominaniu o faszystowskiej przeszłości Chorwatów, co ma wykazywać moralną wyższość Serbów jako ofiar zbrodniczej polityki ustaszy.

Wypowiedzi Vučića jako członka partii radykalnych nacjonalistów

Aleksandar Vučić rozpoczął swoją polityczną karierę w 1993 roku. Wstąpił wówczas do Serbskiej Partii Radykalnej (Srpskaradikalnastranka — SRS). Ugrupowanie to, założone w 1991 roku przez niezwykle kontrowersyjnego polityka, Vojislava Šešelja¹, reprezentowało (i tak jest do dzisiaj) poglądy nacjonalistyczne i antychorwackie. Posługując się nacjonalistyczną retoryką wywodzącą się jeszcze z XIX wieku, stronnictwo to postulowało podczas wojny na obszarze byłej Jugosławii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku ideę utworzenia tak zwanej Wielkiej Serbii, w której skład miała wchodzić między innymi duża część Chorwacji². Po przystąpieniu do partii Vučić szybko otrzymał mandat posła do krajowego parlamentu, a dwa lata później został mianowany sekretarzem generalnym ugrupowania.

W tym czasie, w marcu 1995 roku, polityk odwiedził miejscowość Glina. Od prawie czterech lat wchodziła ona w skład Republiki Serbskiej Krajiny — państwa nieuznanego przez społeczność międzynarodowe, zamieszkanego głównie przez ludność serbską, jednostronnie oderwanego od Chorwacji w 1991 roku. W ramach publicznego

¹ Šešelj był jednym z największych orędowników Wielkiej Serbii, tworząc między innymi jej mapy w rewizjonistycznych granicach. W 2003 roku rozpoczął się jego proces przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii. Przedstawiono mu osiem zarzutów zbrodni przeciwko ludzkości oraz sześć zarzutów dotyczących zbrodni wojennych. Piętnaście lat później został skazany na 10 lat pozbawienia wolności (na poczet kary wliczono odbyty areszt w Hadze) za zbrodnie przeciw ludzkości (nawoływanie do wypędzenia Chorwatów z obszaru Wojwodiny). Po powrocie do Serbii uzyskał mandat posła do Skupsztiny — parlamentu, w którego budynku spalił chorwacką flagę w 2015 roku. Nigdy nie przeprosił za swoją działalność podczas wojny, stwierdzając: „Jestem dumny ze swoich zbrodni wojennych, jestem gotowy je powtórzyć wiele razy”. Por. J.Đ.Šešelj, *Ponosan sam na svoje ratne zločine, spreman sam da ih ponovim više puta*, <https://www.alo.rs/vesti/aktuelno/seselj-ponosan-sam-na-svoje-ratne-zlocine-spreman-sam-da-ih-ponovim/157932/vest> (dostęp:13.01.2024).

² W rozumieniu terytorium Socjalistycznej Republiki Chorwacji wchodzącej w skład Socjalistycznej Federalnej Republiki Jugosławii. Obszar ten 25 czerwca 1991 proklamował niepodległość jako Republika Chorwacji.

wystąpienia pochwalił „wyzwolenie” Krajiny przez Serbów, a ówczesny rząd w Zagrzebiu określił jako „władze ustaszys”³. Vučić stwierdził wówczas, że „Glina nigdy nie będzie należeć do Chorwacji”⁴. Po latach polityk stanowczo odciął się od wypowiedzianych wtedy słów.

Już po zakończeniu wojny w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie, natomiast w okresie zaogniania się sytuacji w Kosowie, w marcu 1998 roku, Vučić został mianowany ministrem informacji w rządzie pod faktycznym kierownictwem prezydenta Slobodana Miloševicia. Podczas dwuletniego urzędowania Vučića dziennikarze krytykujący reżim byli karani wysokimi grzywnami i rozmaitymi zakazami związanymi z możliwością wykonywania pracy⁵. Warto przypomnieć, że na okres urzędowania Vučića w ministerstwie przypadł czas inwazji wojsk Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization — NATO) na Jugosławię i trwające ponad dwa miesiące bombardowanie państwa. Również o tym tragicznym okresie wspominał polityk w swoim wystąpieniu na kongresie SRS w 2000 roku. W kontekście niniejszej pracy należy jednakże zwrócić szczególną uwagę na inny fragment jego wypowiedzi: „Gdzie są dzisiaj Karlobag, Ogulin, Karlovac i Virovitica? (...) Niektórzy cieszą się, że ustasze okupują serbskie ziemie. (...) Ani wtedy, ani dzisiaj nie chcemy, tego co jest obce. Pragniemy tylko tego, co jest nasze, serbskie. A właśnie takie są i Karlobag, i Ogulin, i Karlovac, i Virovitica i pozostałe serbskie ziemie”⁶. Według ideologii Vojislava Šešelja, czyli ówczesnego politycznego szefa Vučića, linia Karlobag–Ogulin–Karlovac–Virovitica miała tworzyć zachodnią granicę państwa serbskiego⁷. Jednakże w wyniku wojny cały ten obszar wszedł w skład Republiki Chorwacji. Polityk w swoim wystąpieniu opowiadał zatem o „serbskości” terenów w momencie, gdy one od pięciu lat należały zgodnie z prawem międzynarodowym do terytorium innego państwa.

Jednakże te rewizjonistyczne postulaty mogły trafić na żyzny grunt. Po wojnie wielu Serbów było zawiedzionych kształtem nowej mapy politycznej Bałkanów Zachodnich. Tysiące osób, mieszkających jeszcze kilka lat wcześniej na terenie, które przypadły w wyniku wojny Chorwacji, zmieniło (często przymusowo) miejsce zamieszkania i osiedliło się w Serbii. Z pewnością jednak duża część z nich chciałaby wrócić w rodzinne strony, gdyby trafiły one w serbskie ręce. Części podobał się radykalizm i antyokcydentalizm SRS — szczególnie w obliczu niedawnej interwencji NATO i nalotów na Serbię.

³ Trebonis, *Aleksandar Vučić u okupiranoj Glini 1995*, <https://www.youtube.com/watch?v=vu5qvsloewU> (dostęp: 18.01.2024).

⁴ Pięć miesięcy po wystąpieniu Vučića, do Gliny weszli chorwaccy żołnierze w ramach operacji „Burza” (chor. *Oluja*). Do dzisiaj miasto wchodzi w skład Republiki Chorwacji.

⁵ Po latach Vučić przeprosił za działania podejmowane przez niego w ramach pełnienia stanowiska. Por. Beta, Tanjug, *Vucic says he was bad information minister in late 90s*, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=06&dd=07&nav_id=98236 (dostęp: 05.03.2024).

⁶ R.I., *Pogledajte još jedan Vučićev govor: „Karlovac, Virovitica i Ogulinsu srpske zemlje”*, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-pogledajte-jos-jedan-vucicev-govor-karlobag-virovitica-ogulin-su-srpske-zemlje/1023789.aspx> (dostęp: 12.01.2024).

⁷ M.Klemenčić, *Velikosrpska teritorijalna posezanja*, „Društvena istraživanja” 4–5, 1993, nr 2–3, s. 298, <https://hrcak.srce.hr/file/51762> (dostęp: 18.01.2024).

Wszystkie te czynniki objawiały się naprawdę dużą akceptacją ultranacjonalistów, czego przykładem było drugie miejsce i 36% poparcia dla Vojislava Šešelja w wyborach prezydenckich w 2002 roku.

Już w okresie prezydentury (w lutym 2018 roku) Vučić, podczas wizyty w Chorwacji, odmówił przeprosin za prezentowaną przez siebie nacjonalistyczną retorykę podczas wojny i tuż po niej, odwołując się do wielkoserbskich ambicji terytorialnych. Stwierdził, że Chorwaci i Serbowie mają bardzo odmienne poglądy na temat niedawnego konfliktu, natomiast współcześnie Serbia „nie ma sporów terytorialnych z Chorwacją”. Zdecydowanym tonem dodał, że nie pozwoli, aby „chorwackie media go poniżały” i oskarżył dziennikarzy pochodzących z sąsiedniego państwa o prezentowaną przez nich „potrzebę osobistego upokorzenia prezydenta Serbii”⁸.

Ustasze i kolaboracja z nazistami jako punkt odniesienia dla wypowiedzi Vučića

Uwagę zwraca to, że Vučić w stosunku do współczesnych Chorwatów używa określenia „ustasze”. Jest to często występujący w nacjonalistycznych kręgach w Serbii sposób oddziaływania na opinię publiczną za pomocą przywoływania bolesnych wspomnień z lat 1941–1945. Wtedy istniało satelickie państwo III Rzeszy o nazwie Niepodległe Państwo Chorwackie (Nezavisna Država Hrvatska — NDH), rządzone przez tak zwanych ustaszy (ustaše). Była to chorwacka organizacja faszystowska, formalnie znana jako chorwacki ruch rewolucyjny. Ich przywódca, poglawnik (tytuł odpowiadający führerowi w Niemczech lub duce we Włoszech), Ante Pavelić rozpoczął masową eksterminację ludności serbskiej — 750 tysięcy z nich zginęło, a kolejne 200 tysięcy zostało wypędzonych⁹. Szerzono tezę, że Serbowie to w rzeczywistości Chorwaci, tylko przez lata zserbizowani¹⁰. Rząd NDH prowadził wobec Serbów politykę, którą jeden z ministrów podsumował: „Co trzeciego zabić, co trzeciego wypędzić, co trzeciego nawrócić — na rzymski katolicyzm”¹¹. Dążono także do utworzenia tak zwanej Wielkiej Chorwacji, w której skład miała wchodzić część tradycyjnie serbskich terytoriów.

Nazywanie współczesnych Chorwatów „ustaszami” ma wskazywać, że obecnie istniejące państwo jest naturalnym następcą faszystowskiego tworu z okresu II wojny światowej. Dlatego prawdziwe zamiary władz w Zagrzebiu (przede wszystkim wobec Serbów) mają być takie jak ich poprzedników kilka dekad wcześniej. Świadczyć o tym ma między innymi nieodcinanie się teraźniejszej Chorwacji w niektórych kwestiach

⁸ *Serbian leader won't apologize for wartime nationalism*, Associated Press, <https://apnews.com/general-news-05308d720a4d46e7801ad4cdd6e4ef8d> (dostęp: 12.01.2024).

⁹ A. Koseski, *Balkańskie konflikty etniczne na przełomie XX i XXI stulecia*, [w:] *Balkany. Etnokulturowe podłoże konfliktów*, red. W. Konarski, A. Koseski, Pułtusk 2006, s.101.

¹⁰ E. Bujwid-Kurek, *Państwa południowosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008, s.24.

¹¹ M. Shatzmiller, *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*, Montreal 2002, s. 11.

od dziedzictwa państwa z lat 1941–1945 przez na przykład upamiętnianie niektórych wydarzeń z tamtego okresu czy przejęcie części symboli państwowych. Odwoływanie się do traumatycznej przeszłości ma zarówno wzmocnić nastroje narodowe, jak i poinformować państwa cywilizacji zachodniej o tym, że „Chorwaci kolaborowali z Hitlerem, a my zawsze byliśmy w sojuszu z aliantami”.

Przywoływanie ustaszy pojawiło się w otoczeniu Aleksandra Vučića ponownie w 2022 roku, a więc ponad dwie dekady po wspomnianym wystąpieniu na kongresie Serbskiej Partii Radykalnej¹². Już jako najważniejsza osoba w państwie postanowił udać się z wizytą prywatną do Chorwacji. Celem miał być największy obóz koncentracyjny z czasów panowania ustaszy w miejscowości Jasenovac — „Auschwitz Bałkanów”, miejsce kaźni tysięcy Serbów. Vučić twierdził, że chciał jedynie złożyć w tym miejscu kwiaty i oddać cześć ofiarom.

Do wizyty ostatecznie jednak nie doszło. Sprzeciwiły się jej chorwackie władze, które nie zezwoliły na przyjazd serbskiego prezydenta. Przyczyną miało być naruszenie protokołu dyplomatycznego. Plan Vučića nie został bowiem odpowiednio wcześniej oficjalnie zgłoszony właściwym organom. Niektórzy uznali całe zdarzenie za przejaw złej woli państwa chorwackiego wobec Serbów, inni za medialny zabieg Vučića, mający przysporzyć mu popularność przez ukazanie siebie jako ofiary chorwackich władz. W odpowiedzi na decyzję Zagrzebia w nagłówkach serbskich tabloidów pojawiły się wówczas następujące tytuły: „Ustasze zakazują Vučićowi wjazdu do Jasenovca”, „Atak Ustaszy na Vučića”, „Chorwaci zdecydowanie nie mają wstydu. Ustasze”¹³. Serbski prezydent opublikował natomiast na portalu Instagram zdjęcie Jasenovca z podpisem: „Serbowie będą żyć i nigdy nie zapomną!”. Po 80 latach od tragicznych wydarzeń serbskie (i również międzynarodowe) społeczeństwo miało więc odnieść wrażenie, że Chorwaci wciąż nie rozliczyli się ze swoją przeszłością i nie chcą uznać swoich win wobec wschodnich sąsiadów.

Symptomatyczna w tym zakresie była wypowiedź serbskiego polityka z 2015 roku, kiedy określił NDH jako „najgorszą nazistowską władzę na terenie Europy”, a współczesną Chorwację nazwał państwem notorycznie wpadającym „w gorącą atmosferę”, mającym problemy z oceną własnej przeszłości. Porównując z zachodnim sąsiadem Serbię, Vučić stwierdził, że jego państwo wypada pod tym względem zdecydowanie lepiej, ponieważ „zawsze jest po stronie antyfaszyzmu, gdyż cały naród serbski poniósł największe ofiary w walce z faszyzmem”¹⁴. Natomiast w sierpniu 2018 roku prezydent wprost zestawiał intencje władz Chorwacji wobec serbskiego społeczeństwa podczas chorwackiej ofensywy wojskowej w 1995 roku z intencjami Adolfa Hitlera w stosunku do Żydów¹⁵.

¹² W międzyczasie Vučić opuścił SRS, w 2008 roku jako jeden z współzałożycieli powołał do życia Serbską Partię Postępową (Srpska napredna stranka — SNS). W 2012 roku stanął na czele ugrupowania, obejmując również stanowiska wicepremiera oraz ministra obrony, dwa lata później był szefem rządu. W 2017 roku zwyciężył w pierwszej turze wyborów prezydenckich, zostając oficjalnie głową państwa.

¹³ M. Stojanovic, *Serbian Tabloids Call Croatia 'Fascist' for Preventing Vucic Visit*, <https://balkaninsight.com/2022/07/18/serbian-tabloids-call-croatia-fascist-for-preventing-vucic-visit/> (dostęp: 12.01.2024).

¹⁴ T. Stryjek, *Współczesna Serbia i Chorwacja wobec własnej historii*, Warszawa 2020, s. 100.

¹⁵ *Ibidem*, s. 471.

Jako państwo nierozliczone z historią Chorwacja została ukazana w wywiadzie, którego Vučić udzielił niedługo po wydarzeniach związanych z próbą odwiedzenia obozu Jasenovac. Szeroko prezentował w nim własną opinię na temat historii i roli państwa chorwackiego w ostatnich dekadach. „Naziści zbombardowali Belgrad, natomiast do Zagrzebia weszli będąc owacyjnie witany przez lud, tworząc nowe państwo, nowe nazistowskie państwo marionetkowe (...) Ich głównym zadaniem była eksterminacja wszystkich Serbów”, oznajmił prezydent Serbii. Opowiedział również rodzinną historię. „Mój ojciec urodził się tutaj, w Serbii, ponieważ Chorwaci zabili jego ojca. Istnieją dokumenty, świadczące, że został zamordowany w obozie Jasenovac, choć inne mówią, że został zamordowany w innym miejscu. Tak czy inaczej, został zabity przez ustaszy”, wyznał Vučić. Z tematu II wojny światowej płynnie przeszedł w swoim wywodzie o pięćdziesiąt lat do przodu, stwierdzając, że w 1992 roku Chorwaci „spalili wszystkie siedem domów rodziny Vučić, lokalną świątynię i wszystko inne”¹⁶.

„Chorwaci mnie nie lubią, ponieważ jestem świadkiem czegoś innego, niż to, co chcą pokazać światu”, dodał, stwierdzając „ale cóż, jednak [Chorwaci mogą powiedzieć — P.N.] zabilismy jego dziadka, spalilismy (...) domy jego rodziny a oni nic nam nie zrobili”¹⁷. Rozgoryczony prezydent podsumował, że ma wrażenie, iż ta część historii została praktycznie pogrzebana i nie jest powszechnie dyskutowana. Jego wyznania spotkały się z krytyką chorwackiej opinii publicznej. Już wcześniej bowiem w tym państwie publikowano artykuły i dokumenty, z których miało wynikać, że dziadek Vučića nie został zamordowany przez Chorwatów, a jego rodzina przeszła na katolicyzm, przez co nie została dotknięta prześladowaniem podczas wojny¹⁸.

W październiku 2022 roku Vučić próbował u odbiorcy wywołać poczucie pewnego podobieństwa w działaniach współczesnej Chorwacji do antyserbskiej fobii ich poprzedników z dawnych lat. Wówczas Serbia została zmuszona do rezygnacji z rosyjskiej ropy na skutek zakazu jej importu za pośrednictwem chorwackich ropociągów. Polityk stwierdził, że unijne embargo wymierzone także w interesy gospodarcze Belgradu było inicjatywą Zagrzebia i oznajmił zdecydowanie, że „Chorwacja wykonała swoją pracę, tą samą, którą wykonuje od 1941 roku. Chorwacja po prostu wykonuje swoją pracę, to wszystko, co zrobiła w ciągu ostatnich 70, 80 lat”¹⁹.

¹⁶ Z. Klein, *Serbian president reveals grandfather was murdered in Holocaust — exclusive*, <https://www.jpost.com/international/article-716552> (dostęp:12.01.2024).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ S.V., *Dokument kojeg se Vučić srami: Evo dokaza da su se njegovi preci odrekli pravoslavlja*, <https://www.dnevno.hr/vijesti/komentari/dokument-kojeg-se-vucic-srami-evo-dokaza-da-su-se-njegovi-preciodrekli-pravoslavlja-1128039/> (dostęp:13.01.2024). Hina, „*Moji su iz istog kraja u BiH kao i Vučićevi, znam da su Hrvati spašavali njegovu obitelj, rekao sam mu što mi je otac pričao*”, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/moji-su-iz-istog-kraja-u-bih-kao-i-vucicevi-znam-da-su-hrvati-spasavali-njegovu-obitelj-rekao-sam-mu-sto-mi-je-otac-pricao-15224060> (dostęp:13.01.2024).

¹⁹ N1 Belgrade, *Vucic: Croatia doing the same job since 1941*, <https://n1info.rs/english/news/vucic-croatia-doing-the-same-job-since-1941/> (dostęp:12.01.2024).

Moralna wyższość Serbów według Vučića

Zdaniem Vučića, Chorwacja jako państwo, które kolaborowało z nazistami oraz dążyło do eksterminacji Serbów, nie ma moralnej podstawy, by jakkolwiek wpływać na sytuację Serbii na arenie międzynarodowej czy ingerować w wewnętrzne sprawy Belgradu. Jeszcze jako premier ostro zareagował na zablokowanie przez Chorwację jednego z obszarów negocjacyjnych w sprawie przystąpienia Serbii do Unii Europejskiej. Polityk stwierdził wówczas, że „Europa nie jest czymś, o czym mogą Serbię uczyć ci, dla których partyzanci [komunistyczni pod przywództwem Josipa Broza Tito — P.N.] byli terrorystami, ustasze — armią (...), a historia zaczyna się od frazesów o wielkoserbskiej agresji”²⁰.

Podobnie odniósł się parę lat później w reakcji na publikację chorwackiej gazety „Večernji List”. Zamieściła ona na swoich łamach wypowiedź jednego ze świadków w procesie dotyczącym zbrodni wojennych serbskich żołnierzy na chorwackich cywilach w początkowej fazie wojny na terenie byłej Jugosławii. W przedstawionej przez niego wersji wydarzeń, tuż po jego schwytaniu przez siły chorwackie we wrześniu 1991 roku, rzekomo spotkał się z nim Vučić i poinformował, że jest „zdrajcą narodu serbskiego”, dodając przy tym, że go „zamorduje”²¹. Serbski prezydent stanowczo zaprzeczył tej wersji wydarzeń²², atakując równocześnie chorwacki wymiar sprawiedliwości. „Niektóre osoby są sądzone na podstawie zeznań takich świadków — pomyślcie, jaki będzie koniec tych ludzi na podstawie tak brutalnych i ohydnych kłamstw”, oznajmił wzburzony prezydent²³ i dodał „i oni [Chorwaci – P.N.] mówią o praworządności? Członek Unii Europejskiej. Nie można pozwolić, żeby opowiadali nam o rządach prawa, a tym bardziej o moralności”²⁴.

Swój zdecydowany sprzeciw wobec — jego zdaniem — chorwackiej „pouczającej” retoryki, serbski prezydent okazał również po wyborach parlamentarnych z grudnia 2023 roku. Wówczas to chorwaccy dziennikarze wyrazili na jednej z powyborczych konferencji Vučića swoje zastrzeżenia wobec możliwych — w niektórych miastach — koalicji

²⁰ Hina, *Nisam uvrijedio Hrvate. Srbiju o Europi ne mogu učiti oni za koje su partizani bili teroristi, a ustase vojska*, <https://www.vecernji.hr/vijesti/vucic-nikog-nisam-uvrijedio-nazvavsi-hrvatsku-falsifikatom-europe-ona-ne-uci-da-su-partizani-bili-teroristi-a-ustase-vojska-1135947> (dostęp: 13.01.2024).

²¹ Zeznania świadka zostały opublikowane także przez inny chorwacki dziennik „Jutarnji List”. Oprócz tego, gazeta udostępniła również oświadczenie innego z przesłuchiwanym w sprawie, który oznajmił, że był w miejscu i czasie rzekomego spotkania świadka z późniejszym prezydentem Serbii, ale tego drugiego tam nie widział.

²² Odpowiedź polityka brzmiała następująco: „W 1991 r. byłem studentem prawa na belgradzkim uniwersytecie, nie zajmowałem się polityką. W czasie wojny nie byłem w Chorwacji aż do końca 1994 lub 1995 r., kiedy to pojechałem na dwa dni jako sekretarz Serbskiej Partii Radykalnej do Serbskiej Krajiny, gdzie uczestniczyliśmy w kampanii wyborczej”.

²³ M. Stojanović, *Serbian President Denies Threatening to Kill Croatian War Prisoner*, <https://balkaninsight.com/2021/10/29/serbian-president-denies-threatening-to-kill-croatian-war-prisoner/> (dostęp: 12.01.2024).

²⁴ R.I., *Vučićo zločinima u Glini: „To su brutalne laži za koje će neki biti osuđeni”*, <https://www.majportal.hr/premium-sadržaj/vucic-o-zlocinima-u-glini-to-su-brutalne-lazi-za-koje-ce-neki-biti-osudeni/> (dostęp: 12.01.2024).

SNS (partii głowy państwa) z SRS Vojislava Šešelja. Na pytania o możliwość sojuszu ugrupowania prezydenta ze „zbrodniarzem wojennym”, polityk odpowiedział w ostrych słowach: „Nie będziemy budować stosunków z Chorwacją na szczeblu lokalnym. Nieważne o jakiego koalicjanta by chodziło, wy [chorwaccy dziennikarze — P.N.] nie pouczajcie mnie w temacie zbrodni wojennych”, oznajmił²⁵.

Podsumowanie

We wstępie postawiono tezę, że celem rozbudzania przez serbskiego prezydenta antychorwackich resentymentów opierających się na negatywnych wydarzeniach z historii stosunków serbsko-chorwackich jest przede wszystkim chęć polepszenia jego notowań wśród rodaków. Trochę inaczej sytuacja wygląda bowiem w relacjach dwustronnych. Nie można pominąć faktu, że Vučić, niejako skazany na takie czynności — mając na uwadze między innymi chęć utrzymania dobrych relacji ze światem zachodnim czy względy gospodarcze — w ostatnich latach podejmował również działania zbliżające do siebie Zagrzeb i Belgrad. Dobrym przykładem była z pewnością jego wizyta w chorwackiej stolicy w 2018 roku, do której udał się mimo protestów zarówno w Chorwacji, jak i Serbii. Odbył wówczas rozmowy z najważniejszymi miejscowymi politykami, podczas których omawiał tak ważne sprawy dla stosunków bilateralnych jak kwestia praw mniejszości, nierozwiązane spory graniczne czy współpraca w ściganiu podejrzanych o zbrodnie wojenne²⁶.

Dla polityka najważniejsze jest jednakże audytorium krajowe. Najstarsze z przywołanych w niniejszym tekście wypowiedzi Aleksandar Vučić artykułował jako „jeden z wielu” działaczy, niezajmujący miejsca w pierwszym szeregu. Z czasem piął się po szczeblach kariery i ostatecznie w 2017 roku objął stanowisko prezydenta kraju. Niosło to ze sobą implikacje — inną moc oddziaływania mają słowa wypowiedziane nieoficjalnie, osadzone w realiach trwającej lub niedawno zakończonej wojny czy nawet zwerbalizowane przez jednego z ministrów, niż te, które padają z ust głowy państwa. Mimo to serbski polityk nie zrezygnował z głoszenia kontrowersyjnych poglądów. Docelowym adresatem jego wypowiedzi zawsze było i jest serbskie społeczeństwo. Przez stałe odniesienia do historii i przywoływanie okresu ustaszcy, Vučić zapewnia serbskiemu społeczeństwu namiastkę ciągłej walki — przede wszystkim moralnej o prawdę historyczną — z „ustaszami”²⁷. Częste zestawienia faszystowskiego okresu w historii państwa chorwackiego

²⁵ N.Š., *Vučića iznervirali hrvatski novinari* — „Čekaj, bre, nemojte mi vi držati predavanje o ratnim zločincima”, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/region/vucica-iznervirali-hrvatski-novinari-cekaj-bre-nemojte-mi-vi-drzati-predavanje-o-ratnim-zlocincima-916084> (dostęp: 12.01.2024).

²⁶ Radio FreeEurope, RadioLiberty, *Serbia's Vucic Begins 'Uneasy But Useful' Visit To Croatia*, <https://www.rferl.org/a/serbia-vucic-croatia-uneasy-but-useful-visit/29034851.html> (dostęp: 12.03.2024).

²⁷ Słowo „ustasz” oznacza w języku Vučića synonim największego wroga. Nie zawsze musi on nawet dotyczyć bezpośrednio podmiotu związanego z Chorwacją. Podczas kongresu SNS w czerwcu 2023 roku, zdaniem serbskich mediów, prezydent miał wypowiedzieć następujące słowa: „Nigdy i pod żadnym pozorem nie zgodzę się na szantaż, nigdy nie oddam władzy najgorszym ludziom. Nigdy nie zaakceptuje

i antyhitlerowskiej przeszłości państwa ze stolicą w Belgradzie mają przekonać jego rodaków, że to Serbia posiada większy kapitał moralny, a jakiegokolwiek próby narzucenia swojego zdania z zewnątrz są z góry skazane na porażkę. Dobrym przykładem były wydarzenia związane z planowanym przyjazdem Vučića do obozu Jasenovac w 2022 roku. Polityk wykorzystał brak zgody chorwackich władz na wjazd do Chorwacji na podsygnięcie wielkiej wrzawy w Serbii, w której wyniku wyrósł na postać jednoznacznie pozytywną i poszkodowaną — jego „winą” miało być bowiem to, że chciał uczcić pamięć brutalnie pomordowanych rodaków. Takimi zachowaniami prezydent kreuje się na obrońcę interesu narodowego. Nie ulega wątpliwości, że przez to również oddala dyskusję o niechlubnych epizodach własnego państwa w historii regionu i zbrodniach wojennych popełnianych przez niektórych Serbów. Stara się za to zbudować mit Serbii nieustannie atakowanej przez wrogie siły, a zwłaszcza jedną. Najlepiej obrazuje to jego wypowiedź z jednego z wywiadów: „Wszyscy nas atakowali i chcieli wykorzystać naszą tragedię. Szczególnie dotyczy się to Chorwacji”²⁸.

Bibliografia

- Bujwid-Kurek E., *Państwa południowosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008.
- Hebda W., *Serboskoro-wackie stosunki polityczne na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2018.
- Klemenčić M., *Velikosrpska teritorijalna posezanja*, „Društvena istraživanja” 4–5, 1993, nr 2–3, s. 285–304, <https://hrcak.srce.hr/file/51762>.
- Koseski A., *Bałkańskie konflikty etniczne na przełomie XX i XXI stulecia*, [w:] *Balkany. Etnokulturowe podłoże konfliktów*, red. W. Konarski, A. Koseski, Pułtusk 2006, s. 93–120.
- Shatzmiller M., *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*, Montreal 2002.
- Stryjek T., *Współczesna Serbia i Chorwacja wobec własnej historii*, Warszawa 2020.

Źródła internetowe

- Associated Press, *Serbian leader won't apologize for wartime nationalism*, <https://apnews.com/general-news-05308d720a4d46e7801ad4cdd6e4ef8d>.
- Beta, Tanjug, *Vucic says he was bad information minister in late 90s*, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=06&dd=07&nav_id=98236.

żadnego rządu technicznego ani tymczasowego! Jeśli mnie zabiją, pozostanie mój brat Andrej. Jeśli zabiją mojego brata, pozostanie mój syn Danilo. Jeśli zabiją mojego syna, pozostanie moja córka Milica. Jeśli ją też zabiją, moją córkę, pozostanie mój syn Vukan... A nawet nasze groby będą walczyć z ustaszami” (źródło: V. Vurušić, *Uzdrman je, otvoreno paničari, a jedan termin jasno govori da je ušao u zadnju fazu paranoje*, <https://www.jutarnji.hr/v-ijesti/svijet/uzdrman-je-otvoreno-panicari-a-jedan-termin-jasno-govori-da-je-usao-u-zadnju-fazu-paranoje-15343110> (dostęp: 13.01.2024). Z kontekstu można wywnioskować, że jako „ustasz” prezydent Serbii określił krajową opozycję. Tym terminem Vučić „mianuje” zatem wszystkie osoby, które stoją po innej stronie politycznej barykady niż on.

²⁸ N1 Info, *Vučić: Svi su mislili iskoristiti našu tragediju, Hrvatska se posebno ističe*, <https://n1info.hr/regija/vucic-svi-su-mislili-iskoristiti-nasu-tragediju-hrvatska-se-osebno-istice/> (dostęp: 12.01.2024).

- Hina, „*Moji suizistogkrajci u Bi Hkaoi Vučićevi, znam da su Hrvati spašavali njegovu obitelj, rekao sam mu što mi je otac pričao*”, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/moji-su-iz-istogkrajci-u-bih-kao-i-vucicevi-znam-da-su-hrvati-spasavali-njegovu-obitelj-rekao-sam-mu-stomi-je-otac-pricao-15224060>.
- Hina, *Nisam uvrijedio Hrvate. Srbiju o Europi nemogu učiti oni za koje su partizani Bili teroristi, a ustaše vojska*, <https://www.vecernji.hr/vijesti/vucic-nikog-nisam-uvrijedio-nazvavsi-hrvatsku-falsifikatom-europe-ona-ne-uci-da-su-partizani-bili-teroristi-a-ustase-vojska-1135947>.
- Klein Z., *Serbian president reveals grandfather was murdered in Holocaust — exclusive*, <https://www.jpost.com/international/article-716552>.
- N.Š., *Vučića iznervirali hrvatski novinari — „Čekaj, bre, nemojte mi vi držati predavanje o ratnim zločincima”*, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/region/vucica-iznervirali-hrvatski-novinari-cekaj-bre-nemojte-mi-vi-drzati-predavanje-o-ratnim-zlocincima-916084>.
- N1 Belgrade, *Vucic: Croatia doing the same job since 1941*, <https://n1info.rs/english/news/vucic-croatia-doing-the-same-job-since-1941/>.
- N1 Info, *Vučić: Svi su mislili iskoristiti našu tragediju, Hrvatska se posebno ističe*, <https://n1info.hr/regija/vucic-svi-su-mislili-iskoristiti-nasu-tragediju-hrvatska-se-posebno-istice/>.
- Radio FreeEurope, RadioLiberty, *Serbia's Vucic Begins 'Uneasy But Useful' Visit To Croatia*, <https://www.rferl.org/a/serbia-vucic-croatia-uneasy-but-useful-visit/29034851.html>.
- R.I., *Pogledajte još jedan Vučićev govor: „Karlovac, Virovitica i Ogulin su srpske zemlje”*, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-pogledajte-jos-jedan-vucicev-govor-karlobag-virovitica-ogulin-su-srpske-zemlje/1023789.aspx>.
- R.I., *Vučić zločinima u Glini: „To su brutalne laži za koje će nekibiti osuđeni”*, <https://www.maxportal.hr/premium-sadržaj/vucic-o-zlocinima-u-glini-to-su-brutalne-lazi-za-koje-ce-neki-biti-osuđeni/>.
- Stojanović M., *Serbian President Denies Threatening to Kill Croatian War Prisoner*, <https://balkaninsight.com/2021/10/29/serbian-president-denies-threatening-to-kill-croatian-war-prisoner/>.
- Stojanovic M., *Serbian Tabloids Call Croatia 'Fascist' for Preventing Vucic Visit*, <https://balkaninsight.com/2022/07/18/serbian-tabloids-call-croatia-fascist-for-preventing-vucic-visit/>.
- Šešelj J.Đ., *Ponosan sam na svoje ratne zločine, spreman sam da ih ponovim više puta*, <https://www.alo.rs/vesti/aktuelno/seselj-ponosan-sam-na-svoje-ratne-zlocine-spreman-sam-da-ih-ponovim-vise-puta>.
- S.V., *Dokument kojeg se Vučić srami: Evo dokaza da su se njegovi preci odrekli pravoslavlja*, <https://www.dnevno.hr/vijesti/komentari/dokument-kojeg-se-vucic-srami-evo-dokaza-da-su-se-njegovi-prec-i-odrekli-pravoslavlja-1128039/>.
- Trebonis, *Aleksandar Vučić u okupiranoj Glini 1995*, <https://www.youtube.com/watch?v=vu5qvsloewU>.
- Vurušić V., *Uzdrman je, otvoreno paničari, a jedan termin jasno govori da je ušao u Zadnju fazu paranoje*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/uzdrman-je-otvoreno-panicari-a-jedan-termin-jasno-govori-da-je-usao-u-zadnju-fazu-paranoje-15343110>.

Reviving anti-Croatian resentments from World War II: Analysis based on selected statements by Aleksandar Vučić

Keywords: Aleksandar Vučić, Ustasha, Serbia, Croatia

Summary

The present article demonstrates the ways in which painful history and inter-state resentments are utilized to construct a narrative. The author focuses on selected statements by Serbian president Aleksandar Vučić over the last 30 years to illustrate how such a procedure is conducted in practice. Through the analysis of the speeches, the author comes to the conclusion that the Serbian politician's antipathy towards Croats is strengthening his position in the country as a defender of national interest.

Dawid Pieniężny

ORCID: 0000-0003-3528-1351

Uniwersytet Wrocławski

Kolegium Nauk o Polityce i Administracji

Spółeczność parafialna oraz media katolickie jako czynniki determinujące ocenę postaci księdza Henryka Jankowskiego w Polsce

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.5>

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, media katolickie, wpływ polityczny, wybory

Wprowadzenie

Postać księdza Henryka Jankowskiego doczekała się wielu publikacji publicystycznych, które w sposób ocenny traktują jeden z najbardziej niejasnych i pełnych sprzeczności życiorysów przełomu XX i XXI wieku w Polsce. Opinia na temat tego kapłana jest jednym z czynników polaryzujących debatę i społeczność, przede wszystkim w kontekście jasno widocznego kryzysu Kościoła katolickiego w Polsce, zwłaszcza w ostatnich latach¹. W obecnym dyskursie medialnym odnieść można wrażenie, że ocena tej postaci wśród społeczeństwa zależy od korzystania z określonych mediów oraz poziomu zaangażowania religijnego oceniających, które determinują postrzeganie prałata. Artykuł ten jest więc próbą naukowego, a nie, jak praktykowano dotychczas, publicystycznego wyjaśnienia czynników, które determinują ocenę księdza Henryka Jankowskiego.

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, jak postać księdza Henryka Jankowskiego oceniają osoby najbardziej zaangażowane w życie Kościoła katolickiego w Polsce — świeccy korzystający regularnie z mediów katolickich oraz osoby angażujące się w życie najmniejszych komórek kościelnych — parafii. Problemem, którym pragnie zająć się autor, jest poznanie dominującej, politycznej oceny tego kapłana, przez osoby zamknięte w określonej medialnej i społecznej bańce. Właśnie to informacyjno-środowiskowe osadzenie zdaje się być istotną determinantą światopoglądu wskazanych

¹ Zob. szerzej: *Oceny działalności instytucji publicznych w marcu*, Komunikat z Badań CBOS 2023, nr 39; *Oceny sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce*, Komunikat z Badań CBOS 2019, nr 101.

osób. Autor zamierza więc odpowiedzieć na pytanie, czy dla osób najbardziej wierzących ksiądz Henryk Jankowski wciąż jest bohaterskim ucieleśnieniem „Solidarności” z 1980 roku czy może ujawnione po latach informacje o innej, mroczniejszej stronie życiorysu kapłana determinują jego ocenę, czy jest jeszcze inaczej i podobnie jak w przypadku ogółu — postać ta wyraźnie polaryzuje badane środowisko.

W związku z celem artykułu oraz danymi w pracy „Czynniki determinujące postrzeganie postaci i działalności publicznej księdza prałata Henryka Jankowskiego”², postawiono następujące hipotezy badawcze:

1) Osoby działające w strukturach parafialnych oraz korzystające z mediów katolickich nie będą, inaczej niż ogół respondentów, w znaczącej większości wierzyły w to, że ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem.

2) Osoby działające w strukturach parafialnych oraz korzystające z mediów katolickich będą, inaczej niż ogół respondentów, w większości oceniać księdza Henryka Jankowskiego pozytywnie, doceniając jego wpływ na upadek komunizmu w Polsce.

Jak jasno wynika z zaproponowanych hipotez, podstawą dywagacji będzie badanie ilościowe, a dokładniej badania ankietowe, przeprowadzone za pomocą kwestionariusza ankiety w okresie od grudnia 2019 do grudnia 2020, które wykonane zostały na potrzeby napisania pracy magisterskiej. Próbą badanych byli Polacy powyżej pięćdziesiątego roku życia, którą dobrano w sposób kwotowo-warstwowy ($N = 1082$). Wybór osób urodzonych w roku 1969 i później nie jest przypadkowy. Autor zamierzał zgromadzić opinię osób, pamiętających nie tylko współczesne doniesienia na temat księdza Henryka Jankowskiego, lecz też jego historyczną działalność w latach osiemdziesiątych XX wieku, by ocena tej postaci była kompleksowa.

W tym celu w artykule, po wprowadzeniu, najpierw przedstawiono dyskurs medialny i publicystyczny na sformułowany temat, potem wyniki oraz wnioski badania przeprowadzonego przez autora niniejszego tekstu.

Osadzenie problemu w dyskursie

Ksiądz Henryk Jankowski to postać niewątpliwie rezonująca na polską opinię publiczną, nawet dziś, choć już po swojej śmierci. Polaryzacja, z jaką mamy do czynienia, czytając publikacje na temat tego kapłana, znanego zwłaszcza starszym pokoleniom, widoczna jest po dziś zarówno w przestrzeni medialnej — publicystycznej, jak i w obiegu naukowym. Nie ulega wątpliwości, że biografia księdza, mającego ogromny wpływ na życie polityczne w Polsce, jest jedną z bardziej niejasnych. Przy tym jest interesująca również z naukowego punktu widzenia, wokół tej postaci bowiem narosło wiele mitów.

Działalność publiczna czy mówiąc wprost — polityczna księdza Henryka Jankowskiego, zaczyna się w latach osiemdziesiątych poprzedniego stulecia. To wówczas doradzał on gdańskim władzom Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”

² D. Pieniężny, *Czynniki determinujące postrzeganie postaci i działalności publicznej księdza prałata Henryka Jankowskiego*, Wrocław 2021.

(NSZZ „Solidarność”), z Lechem Wałęsą na czele, w kwestiach prowadzenia działalności opozycyjnej w stosunku do władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Również na swojej plebanii, będącej wówczas nieformalną siedzibą NSZZ „Solidarność”³, gościł najważniejszych przywódców świata, między innymi Margaret Thatcher. Zaraz po przemianach ustrojowych i elekcji Lecha Wałęsy na Prezydenta Rzeczypospolitej, starał się mieć zasadniczy wpływ na podejmowane przez niego decyzje, wykorzystując swoją pozycję doradcy i przyjaciela. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku oraz na początku nowego stulecia, ksiądz Henryk Jankowski stał się symbolem „polityka w sutannie”. Głoszenie kazań antysemitycznych, niesubordynacja w stosunku do przełożonych, wyraźnie podkreślany euro- czy raczej „uniosceptycyzm”, a przede wszystkim politycznie polaryzujące szopki bożonarodzeniowe ustawiane w kościele Świętej Brygidy, były przestrzenią do wyrażania przez duchownego swojego poparcia dla ugrupowań światopoglądowo pravicowo-konserwatywnych w Polsce⁴.

Prałat Henryk Jankowski nawet po swojej śmierci stał się symbolem walki politycznej. Przez jednych uważany za pedofila, czego symbolem stał się obalony już pomnik w Gdańsku, a przez innych, skupionych wokół dzisiejszej „Solidarności”, jest broniony niemal jak męczennik czy jak często podkreślali jego zwolennicy — „ofiara lewicowo-liberalnych mediów”. Jedno nie ulega wątpliwości — ksiądz Henryk Jankowski to ważna politycznie postać już od roku 1980.

Dziesiątki publikacji dotyczących prałata Jankowskiego to pozycje publicystyczne, silnie determinowane nastawieniem do opisywanej postaci przez autorów. Publikacje Petera Rainy, wydane w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych poprzedniego stulecia oraz na początku XXI wieku, jednoznacznie zdają się ukazywać wyłącznie jasną stronę życiorysu księdza. Można to wywnioskować, nie zagłębiając się nawet w treść (choć oczywiście również), a wyłącznie spoglądając na tytuły takie, jak: *Ksiądz Henryk Jankowski nie ma za co przepraszać* czy *Ksiądz Prałat Henryk Jankowski walczy o prawdę*⁵. Publikacje te są często komentarzami samego bohatera kontrowersyjnych zachowań, o których informowały media. Spisane są jednak przez lepiej operującego słowem literata.

Podobnie jest z publikacjami wydawanymi na przełomie XX i XXI wieku przez wydawnictwa diecezjalne (w tym głównie Diecezji Pelplińskiej) oraz założony przez opisywanego kapłana i jego przyjaciół — Instytut Księdza Prałata Henryka Jankowskiego⁶. Mowa tu o książkach Jana Marszałka oraz, jednoznacznie pravicowo nastawionego historyka, Jerzego Roberta Nowaka. Obaj w swoich publikacjach odpierają pojawiające się już wówczas medialne oskarżenia kierowane pod adresem Henryka Jankowskiego o zbyt nadmierne eksponowanie swojego majątku oraz kontrowersyjne zachowania względem kobiet czy ministrantów⁷.

³ M. Wyrwich, *Kapelani Solidarności 1980–1989*, Warszawa 2005, s. 194–196.

⁴ D. Pieniężny, *Czynniki...*, s. 18–25, 30–37.

⁵ P. Raina, *Ksiądz Henryk Jankowski nie ma za co przepraszać*, Warszawa 1995; P. Raina, *Ksiądz Prałat Henryk Jankowski walczy o prawdę*, Warszawa 1999.

⁶ D. Pieniężny, *Czynniki...*, s. 41–43.

⁷ J. Marszałek, *Ukrzyżować księdza Jankowskiego. Obrona konieczna*, t. 1, 2, Warszawa 1998; J.R. Nowak, *Ksiądz Jankowski na przekór kłamstwom*, t. 1, Warszawa 2006.

Dopiero w roku 2014 oraz 2019 pojawiły się dwie krytyczne, choć wciąż publicystyczne publikacje na temat księdza Henryka Jankowskiego. Jerzy Danilewicz, w książce *Bursztynowy Prałat*, jako pierwszy stara się zasygnalizować istniejące w biografii kapłana nieścisłości i rysy w życiorysie, pisząc o domniemanej współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL), o możliwym wykorzystywaniu seksualnym ministrantów czy zamiłowaniu do drogich samochodów i wystawnego trybu życia⁸.

Krok dalej w swojej publikacji idą natomiast dziennikarze „Gazety Wyborczej” — Bożena Aksamit i Piotr Głuchowski, którzy w książce *Uzurpator. Podwójne życie prałata Jankowskiego*, wydanej w 2019 roku, w okresie usuwania gdańskiego pomnika księdza, sygnalizują wiele nieznanych dotąd negatywnych wydarzeń z jego życiorysu, uzupełniając książkę Jerzego Danilewicza nowymi faktami⁹. Publikacja Bożeny Aksamit i Piotra Głuchowskiego jest pokłosiem jej artykułu z grudnia 2018 roku, ukazanego w „Dużym Formacie”, pod tytułem *Sekret Świętej Brygidy. Dlaczego Kościół przez lata pozwalał księdzu Jankowskiemu wykorzystywać dzieci?*¹⁰. Autorka tego artykułu dociera do zeznań świadków, tworząc nowy, bardzo ponury życiorys księdza Jankowskiego. Obraz ten jest uwypuklany i kreowany we wspomnianej książce z 2019 roku. Niestety, autorzy popełniają przy tym wiele błędów i nadużyć, które znaleźć można w naukowej recenzji tej publikacji¹¹. To tylko utwierdza autora w przekonaniu, że postać prałata Henryka Jankowskiego zasługuje na rzetelne, naukowe opracowanie.

Na podstawie wskazanych publikacji, znajomości historii oraz doniesień medialnych, zarówno z lat osiemdziesiątych poprzedniego stulecia, jak i z lat 2018 i 2019, Polacy zdołali wyrobić sobie pewną opinię na temat życia księdza prałata Henryka Jankowskiego. Jest ona ściśle związana z preferencjami politycznymi, o czym jasno przekonuje praca *Czynniki determinujące postrzeganie postaci i działalności publicznej księdza prałata Henryka Jankowskiego*¹². W związku z tym, niewątpliwie interesujące naukowo wydaje się wyjaśnienie, czy postać Henryka Jankowskiego oceniana jest pozytywnie, z powodu jego historycznych zasług, czy negatywnie, z uwagi na oskarżenia pojawiające się już w XXI wieku. Jest to istotne tym bardziej, że w polskiej przestrzeni publicznej niezwykle żywy jest spór polityczny o znaczenie i rolę Kościoła katolickiego w Polsce¹³. Spór ten, podobnie jak polaryzację polskiej debaty publicznej, wzmacniała też walka o miejsce księdza Henryka Jankowskiego w najnowszej historii kraju.

⁸ J. Danilewicz, *Bursztynowy Prałat*, Warszawa 2014.

⁹ B. Aksamit, P. Głuchowski, *Uzurpator. Podwójne życie prałata Jankowskiego*, Warszawa 2019.

¹⁰ B. Aksamit, *Sekret Świętej Brygidy. Dlaczego Kościół przez lata pozwalał księdzu Jankowskiemu wykorzystywać dzieci?*, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,24228640,sekret-swietej-brygidy-dlaczego-kosciol-pozwalal-ksiedzu-jankowskiemu.html> (dostęp: 08.12.2023).

¹¹ D. Pieniężny, *Recenzja książki Uzurpator. Sekretne życie prałata Jankowskiego*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2021, nr 30, s. 181–185.

¹² D. Pieniężny, *Czynniki...*, Wrocław 2021.

¹³ Zob. szerzej: A. Fordoński, *Katolicyzm jako czynnik polaryzujący w głównych konfliktach światopoglądowych w Polsce w latach 1989–2011*, Płock 2021; K. Kowalczyk, *Między antyklerykalizmem a konfesjonalizacją. Partie polityczne wobec Kościoła katolickiego w Polsce*, Toruń 2016.

Prezentacja wyników badania

Jak wspomniano we wstępie, próba badawcza dla ankietowania skupiała 1082 respondentów i została dobrana w sposób warstwowo-kwotowy. Podział warstwowy dotyczył rozgraniczenia próby na województwa, natomiast dobór kwotowy uwzględniał takie zmienne, jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania. Badanie dotyczyło wyłącznie postaci księdza prałata Henryka Jankowskiego. Próba celowo ograniczała się do osób w wieku 50 lat i więcej, by odpowiedzi udzielili wyłącznie respondenci mający demograficzne szanse na poznanie działalności księdza Jankowskiego już od jej zarania — lat osiemdziesiątych XX wieku.

W próbie 1082 osób znalazły się 603 kobiety (55,7%) oraz 479 mężczyzn (44,3%). Struktura wieku prezentowała się następująco: 376 osób znajdowało się w przedziale wiekowym 50–59 lat (34,7%), kolejnych 387 osób to respondenci w wieku 60–69 lat (35,8%), 190 osób było w wieku między 70 a 79 lat (17,5%), a dalsze 129 osób miało 80 lat i więcej (12%). Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem papierowego kwestionariusza, wypełnianego osobiście przed respondentem.

W kwestii deklarowanych poglądów politycznych wyrażanych przez ankietowanych na pięciostopniowej skali dominujące było wybieranie wartości prawicowych (351 osób — 32,4%). Pozostałe poglądy nie zgromadziły reprezentacji większej niż 8%. Co ciekawe, aż 427 osób, a więc 39,4% respondentów, na pytanie o poglądy polityczne, zaznaczyło odpowiedź: „nie wiem/nie potrafię określić”. Jeśli chodzi zaś o odniesienie do deklarowanych preferencji partyjnych, w próbie badawczej zdecydowanie dominowali wyborcy Prawa i Sprawiedliwości, których było aż 447, co daje 41,2%. Dwucyfrowy wynik procentowy osiągnęli jeszcze wyborcy Koalicji Obywatelskiej (142 respondentów — 13,1%) oraz Koalicji Polskiej (141 respondentów — 13%). Pozostałe komitety nie otrzymały 10% wskazań. Wśród respondentów 195 osób, czyli 18% ankietowanych, nie uczestniczyło w wyborach parlamentarnych w 2019 roku.

Istotne dla rzeczonoego artykułu są jednak odpowiedzi na inne pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety:

1) Czy uczestniczy Pan/Pani w życiu parafii? Z pytaniem przejściowym: Jeżeli tak, w jaki sposób?

2) Czy używa Pan/Pani mediów katolickich? Z pytaniem przejściowym: Jeżeli tak, to jakich?

W pytaniu pierwszym zaproponowano sześć wariantów odpowiedzi: a) działam w radzie parafialnej; b) biorę/brałem udział w pielgrzymkach; c) działam w kole różańcowym; d) działam w organizacjach katolickich; e) działam w kółkach modlitewnych; w wariancie f) można było wpisać inną odpowiedź. W pytaniu drugim natomiast było osiem wariantów odpowiedzi: a) Radio Maryja; b) Telewizja Trwam; c) Radio Rodzina; d) „Gość Niedzielny”; e) „Tygodnik Powszechny”; f) „Niedziela”; g) lokalne gazety diecezjalne/parafialne; w wariancje h) również można było wpisać własną odpowiedź.

Co bardzo istotne, twierdząco na pytanie o uczestnictwo w życiu parafii odpowiedziało 275 respondentów (25,4%). Wśród nich: 39 osób (3,6%) działa w radzie parafialnej,

108 osób (10%) pielgrzymuje bądź pielgrzymowało, 184 ankietowanych (17%) udziela się w kółkach różańcowych, 29 osób (2,7%) pracują na rzecz organizacji katolickich, a 25 osób (2,3) jest w kółkach modlitewnych. Tylko 4 osoby zadeklarowały inną działalność. Z mediów katolickich korzysta natomiast 526 osób (48,5%): Radia Maryja słucha 414 ankietowanych (38,2%), Telewizję Trwam ogląda 320 osób (29,5%), Radio Rodzina ma 16 słuchaczy wśród ankietowanych (1,5%). Wśród czytających prasę katolicką było 19 (1,8%) osób zainteresowanych „Gościem Niedzielnym” i tyle samo „Tygodnikiem Powszechnym”, natomiast „Niedzielą” 17 osób (1,6%). Najchętniej czytane są lokalne czasopisma katolickie — 222 osoby (20,5%), 7 osób korzysta z innych mediów katolickich.

Przechodząc do merytorycznej prezentacji wyników badania, należy wskazać, że komparatystyce poddano dwa wspomniane już pytania: o udział w życiu parafii oraz korzystanie z mediów katolickich, wraz z twierdzeniami ukazanymi na skali Likerta (z wariantami odpowiedzi zdecydowanie się zgadzam, raczej się zgadzam, trudno powiedzieć, raczej się nie zgadzam oraz zdecydowanie się nie zgadzam). Wyniki prezentują się następująco:

Tabela 1. Odpowiedzi na twierdzenie „Ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem” według osób działających w radzie parafialnej

Twierdzenie: ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem							
Odpowiedzi		Brak odpowiedzi	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Nie	Liczba	121	277	155	384	41	67
	%	11,6	26,5	14,8	36,7	3,9	6,4
Tak	Liczba	6	18	12	1	2	0
	%	15,4	46,2	30,8	2,6	5,1	0,0
Ogółem	Liczba	127	295	167	385	43	67
	%	11,7	27,2	15,4	35,5	4,0	6,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Jak pokazuje tabela 1, wśród osób działających w radach parafialnych swoich parafii 77% nie zgadza się z twierdzeniem, że ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem, a tylko 5,1% pytanych potwierdza tę tezę. Co istotne, odpowiedź neutralną — „trudno powiedzieć” — zaznaczyło tutaj jedynie 2,6% pytanych, przy dominancie tego wariantu w odpowiedziach próby kontrolnej. Interesujące jest również to, że wśród osób niedeklarujących swojej działalności w radach parafialnych aż 41,3% pytanych nie zgadza się z poddaną ocenie tezą. Choć jest to odsetek duży, to jednak o ponad 35 punktów procentowych mniejszy niż w próbie osób działających w radzie parafialnej.

Tabela 2 prezentująca ankietowanych deklarujących się jako osoby działające w kółkach różańcowych potwierdza wcześniejszą zależność. Tutaj 75% ankietowanych nie zgadza się ze stwierdzeniem, że ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem.

Tabela 2. Odpowiedzi na twierdzenie „Ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem” według osób będących w kółkach różańcowych

Twierdzenie: ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem							
Odpowiedzi		Brak odpowiedzi	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Nie	Liczba	114	177	147	356	39	67
	%	12,7	19,7	16,3	39,6	4,3	7,4
Tak	Liczba	13	118	20	29	4	0
	%	7,1	64,1	10,9	15,8	2,2	0,0
Ogółem	Liczba	127	295	167	385	43	67
	%	11,7	27,2	15,4	35,5	4,0	6,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Analiza próby kontrolnej, którą są osoby przecząco odpowiadające na pytanie o działalność w radzie parafialnej czy kółkach różańcowych, jednoznacznie wskazuje, że takie odpowiedzi są specyfiką osób aktywnych religijnie, gdyż wśród respondentów unikających takiej działalności, odpowiedzi rozkładają się zupełnie inaczej, z dominantą wariantu „trudno powiedzieć”.

Pozostałe przypadki respondentów, będących w kółkach modlitewnych, uczęszczających na pielgrzymki czy udzielających się w organizacjach katolickich, są analogiczne z dwoma przedstawionymi w tej publikacji i za każdym razem ponad 70% ankietowanych nie zgadza się z przedstawioną ocenę tezę.

Przy analizie odpowiedzi osób korzystających z mediów katolickich, w kontekście twierdzenia „Ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem”, autor ograniczy się do dwóch, najczęściej wskazywanych nośników — Radia Maryja oraz lokalnej prasy katolickiej, ze względu na niski, niereprezentatywny odsetek respondentów wskazujących inne źródła.

Jak wynika z tabeli 3, aż 73,7% słuchaczy Radia Maryja nie zgadza się z tezą, podczas gdy jedynie 3,6% pytanych ją konfirmuje.

Także wśród czytelników lokalnych wydawnictw aż 71,6% pytanych deklaruje swój sprzeciw wobec tej tezy. Próba kontrolna, podobnie jak w przypadku osób deklarujących swoją działalność w strukturach parafialnych, pokazuje, że wyniki te są unikatowe dla badanej w tej publikacji grupy. W ten sposób można stwierdzić, że hipoteza pierwsza została w pełni potwierdzona.

Dzięki temu naturalna i uprawniona wydaje się również hipoteza druga. Jednak należy ją poddać weryfikacji. Inaczej niż w przypadku analizy rozkładu oceny tezy „Ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem”, w przypadku tezy „Ksiądz Henryk Jankowski, to postać, którą oceniam pozytywnie” przedstawione zostaną zbiorcze odpowiedzi respondentów na pytanie o działalność w strukturach parafialnych oraz korzystanie z mediów katolickich, by przedstawić ogólny obraz opinii badanej grupy, bez zagłębiania się w szczegóły, które są analogiczne do danych z tabel 1–4.

Tabela 3. Odpowiedzi na twierdzenie „Ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem” według słuchaczy Radia Maryja

Twierdzenie: ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem							
Odpowiedzi		Brak odpowiedzi	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Nie	Liczba	99	55	102	319	30	65
	%	14,8	8,2	15,2	47,6	4,5	9,7
Tak	Liczba	28	240	65	66	13	2
	%	6,8	58,0	15,7	15,9	3,1	0,5
Ogółem	Liczba	127	295	167	385	43	67
	%	11,7	27,2	15,4	35,5	4,0	6,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Tabela 4. Odpowiedzi na twierdzenie „Ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem” według czytelników lokalnej prasy katolickiej

Twierdzenie: ksiądz Henryk Jankowski był pedofilem							
Odpowiedzi		Brak odpowiedzi	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Nie	Liczba	115	194	109	342	38	64
	%	13,3	22,5	12,6	39,7	4,4	7,4
Tak	Liczba	12	101	58	43	5	3
	%	5,4	45,5	26,1	19,4	2,3	1,4
Ogółem	Liczba	127	295	167	385	43	67
	%	11,7	27,2	15,4	35,5	4,0	6,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Z tabeli 5 jasno wynika, że osoby korzystające z mediów katolickich oceniają całość życia i działalności publicznej księdza Henryka Jankowskiego pozytywnie. Aż 76,4% pytanym potwierdza wskazaną tezę. Jeśli spojrzymy na próbę kontrolną, odpowiedzi są zgoła inne. Wśród osób deklarujących swój brak działalności przy parafiach tylko 27,4% pytanym ocenia Henryka Jankowskiego pozytywnie, natomiast grupa 20,5% negatywnie. Aż 40,5% pytanym nie wyrobiło sobie opinii na temat Henryka Jankowskiego, choć staranny i dobrze zaplanowany dobór próby wyklucza nieznamość tej postaci — przeciwnie, osoby powyżej pięćdziesiątego roku życia, w trakcie strajków i „karnawału »Solidarności«” były już na tyle świadome, że znajomość i rozpoznawalność kapelana związku zawodowego jest oczywista.

Tabela 5. Odpowiedzi na twierdzenie „Ksiądz Henryk Jankowski, to postać, którą oceniam pozytywnie” według osób uczestniczących w życiu parafii

Twierdzenie: ksiądz Henryk Jankowski to postać, którą oceniam pozytywnie							
Odpowiedzi		Brak odpowiedzi	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Brak odp.	Liczba	9	23	3	6	0	2
	%	20,9	53,5	7,0	14,0	0,0	4,7
Tak	Liczba	20	1	5	39	67	143
	%	7,3	0,4	1,8	14,2	24,4	52,0
Nie	Liczba	86	115	42	310	126	87
	%	11,2	15,0	5,5	40,5	16,4	11,4
Ogółem	Liczba	115	139	50	355	193	232
	%	10,6	12,8	4,6	32,7	17,8	21,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Tabela 6. Odpowiedzi na twierdzenie „Ksiądz Henryk Jankowski, to postać, którą oceniam pozytywnie” według osób korzystających z mediów katolickich

Twierdzenie: ksiądz Henryk Jankowski to postać, którą oceniam pozytywnie							
Odpowiedzi		Brak odpowiedzi	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Trudno powiedzieć	Raczej się zgadzam	Zdecydowanie się zgadzam
Brak odp.	Liczba	5	10	0	3	2	0
	%	25,0	50,0	0,0	15,0	10,0	0,0
Tak	Liczba	38	6	10	106	154	212
	%	7,2	1,1	1,9	20,2	29,3	40,3
Nie	Liczba	72	123	40	246	37	20
	%	13,4	22,9	7,4	45,7	6,9	3,7
Ogółem	Liczba	115	139	50	355	193	232
	%	10,6	12,8	4,6	32,7	17,8	21,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Podobnie wygląda sytuacja osób korzystających z mediów katolickich. Aż 69,6% ankietowanych, którzy to czynią, ocenia księdza Jankowskiego pozytywnie, podczas gdy negatywnie tylko 3%. Wśród osób, które nie korzystają z takich nośników informacji, pozytywnie ocenia księdza raptem 10,6% pytanym, natomiast negatywnie 30,3%. Na podstawie tej analizy można z całą pewnością zweryfikować pozytywnie hipotezę drugą, zaprezentowaną we wcześniejszym fragmencie tej publikacji.

Podsumowanie

Analiza wyników badań potwierdziła jednoznacznie założenia badawcze autora. Ksiądz Henryk Jankowski, choć oceniany bardzo różnie, często dwuznacznie przez ogół społeczeństwa, jest jednak wyjątkowo mocno ceniony przez osoby będące najbliższe Kościoła katolickiego w Polsce. Trudna do zrozumienia, jak mogłoby się wydawać, próba obrony przewróconego pomnika kapłana w 2018 roku, dokonywana przez działaczy i członków NSZZ „Solidarność”, z władzami krajowymi na czele, ma jednak swoje naukowe uzasadnienie. Jak pokazuje ta publikacja, wśród osób będących najmocniej związanymi z Kościołem w Polsce, znajdujących się w określonej bańce społecznej i medialnej — prowadzących różnorodną działalność w organizacjach parafialnych czy diecezjalnych oraz regularnie korzystających z katolickich nośników informacji, panuje przekonanie, że ksiądz Henryk Jankowski to postać pozytywna, przy jednoczesnym odrzuceniu najmocniejszych oskarżeń wobec niego — o pedofilię.

Takiego podejścia nie zmieniły nawet publikacje ostatnich lat, które wydawałoby się, że wpłyną na opinię publiczną. Jak pokazuje zgromadzona w tej pracy próba badawcza — publikacje te mają znaczenie dla ogółu respondentów, jednak gdy przyjrzymy się wyłącznie osobom zaangażowanym religijnie, to zobaczymy, że stoją one na stanowisku, że należy bronić dobrego imienia Henryka Jankowskiego. Powodów takiego działania może być wiele. Jednym z wytłumaczeń może być silna rola Kościoła katolickiego w kształtowaniu opinii, która jest przedmiotem wielu badań naukowych¹⁴, pomimo ewidentnego kryzysu tej instytucji w Polsce w ostatnich latach oraz przy coraz silniejszej próbie reinterpretacji roli Kościoła rzymskokatolickiego nad Wisłą, w czasie burzliwych debat politycznych i medialnych, polaryzujących społeczeństwo. Innym powodem może być również specyficzny przekaz, z którym spotykają się osoby korzystające z mediów katolickich, w tym zwłaszcza z najpopularniejszego z nich, jakim niewątpliwie jest Radio Maryja¹⁵. Kompleksowe wyjaśnienie przyczyn opisywanego zjawiska przynieść może jednak dalsza działalność badawcza.

Bardzo interesujące z przebiegu całych badań jest natomiast to, że więcej ankietowanych, zarówno w badaniu właściwym, jak i w próbie kontrolnej uznaje, że ksiądz Henryk Jankowski nie był pedofilem, niż to, że nim był. Ponieważ dobór próby nie był przypadkowy — osoby powyżej pięćdziesiątego roku życia znające biografię kapłana, a o oskarżeniach o pedofilię — publicznie wysuwanych w wielu największych mediach tradycyjnych w Polsce, było na tyle głośno, że nawet osoby starsze musiały znać te informacje, jasne więc jest, że jest to rzeczywista opinia, wysuwana na podstawie całości wiedzy o zagadnieniu.

Faktem jest, że osoby zaangażowane religijnie, odrzucają oskarżenie pedofilskie kierowane pod adresem prałata Henryka Jankowskiego. Przy tym, mimo wielu innych

¹⁴ Zob. na przykład: K. Kowalczyk, *Kościół katolicki jako podmiot oddziałujący na system polityczny*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, nr 17.

¹⁵ Zob. szerzej: Ł. Kutyló, *Populizm religijny w Polsce — przypadek Radia Maryja. Społeczne uwarunkowanie zjawiska*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2010, nr 11.

wysuwanych od lat — antysemityzm, działalność polityczna, niesubordynacja wobec władz kościelnych czy nadmierne zajmowanie się działalnością gospodarczą, przy zaniebdywaniu obowiązków duszpasterskich — oceniają tę postać w zdecydowanej większości pozytywnie.

Bibliografia

- Aksamit B., *Sekret Świętej Brygidy. Dlaczego Kościół przez lata pozwalał księdzu Jankowskiemu wykorzystywać dzieci?*, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,24228640,sekret-swietej-brygidy-dlaczego-kościol-pozwalał-ksiedzu-jankowskiemu.html>.
- Aksamit B., Gluchowski P., *Uzurpator. Podwójne życie prałata Jankowskiego*, Warszawa 2019.
- Danilewicz J., *Bursztynowy Prałat*, Warszawa 2014.
- Fordoński A., *Katolicyzm jako czynnik polaryzujący w głównych konfliktach światopoglądowych w Polsce w latach 1989–2011*, Płock 2021.
- Kowalczyk K., *Kościół katolicki jako podmiot oddziałujący na system polityczny*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, nr 17, s. 126–141.
- Kowalczyk K., *Między antyklerykalizmem a konfesjonalizacją. Partie polityczne wobec Kościoła katolickiego w Polsce*, Toruń 2016.
- Kutyło Ł., *Populizm religijny w Polsce — przypadek Radia Maryja. Społeczne uwarunkowanie zjawiska*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2010, nr 11, s. 204–216.
- Marszałek J., *Ukrzyżować księdza Jankowskiego. Obrona konieczna*, t. 1, Warszawa 1998.
- Marszałek J., *Ukrzyżować księdza Jankowskiego. Obrona konieczna*, t. 2, Warszawa 1998.
- Nowak J.R., *Ksiądz Jankowski na przekór kłamstwom*, t. 1, Warszawa 2006.
- Oceny działalności instytucji publicznych w marcu*, Komunikat z Badań CBOS 2023, nr 39.
- Oceny sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce*, Komunikat z Badań CBOS 2019, nr 101.
- Pieniężny D., *Czynniki determinujące postrzeganie postaci i działalności publicznej księdza prałata Henryka Jankowskiego*, Wrocław 2021.
- Pieniężny D., *Recenzja książki Uzurpator. Sekretne życie prałata Jankowskiego*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2021, nr 30, s. 181–185.
- Raina P., *Ksiądz Henryk Jankowski nie ma za co przepraszać*, Warszawa 1995.
- Raina P., *Ksiądz Prałat Henryk Jankowski walczy o prawdę*, Warszawa 1999.
- Wyrwich M., *Kapelani Solidarności 1980–1989*, Warszawa 2005.

The parish community and the Catholic media as factors determining the evaluation of Father Henryk Jankowski in Poland

Keywords: Catholic church, catholic media, political influence, elections

Summary

This paper explores the opinion of the most religiously committed people in Poland, who often use Catholic media and are active in Catholic organizations. Study of a group of 1082 Poles over 50 year of age is intended to provide an opinion about priest Henryk Jankowski — the chaplain of the Solidarity movement and Lech Wałęsa's close friend later accused of pedophilia. This research clearly show that people most involved in the public life of the Church believe that Father Jankowski was not a pedophile and assess his conduct positively. A control sample of all voters over 50 (people who remember the activities of the priest in the 1980s) is of a different opinion.

Ewelina Pietrasik

ORCID 0009-0002-1345-0070

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Gospodarka o obiegu zamkniętym w świetle idei zrównoważonego rozwoju. Zarys problematyki

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.6>

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, gospodarka o obiegu zamkniętym, gospodarka cyrkularna

Wstęp

Kwestie związane z ekologią stały się istotnym przedmiotem dyskusji w ostatnich latach, zyskując na znaczeniu z uwagi na wzrastającą świadomość ekologiczną społeczeństwa oraz coraz bardziej widoczne skutki zmian klimatycznych (takie jak smog czy zanieczyszczenie gleby), które są odczuwalne przez społeczności lokalne i przyciągają uwagę społeczności międzynarodowej¹. W tym zakresie szeroko dyskutowanym pojęciem jest zrównoważony rozwój. Występuje w aktach prawnych, literaturze naukowej, debacie politycznej, a nawet języku potocznym. Zakres znaczeniowy tego pojęcia może się różnić w zależności od tego, w jakiej dziedzinie ma być przydatne, w związku z czym sformułowano ich setki². Jak celnie wskazuje Trzepacz, można wręcz odnieść wrażenie, że nadmierna dowolność w użyciu terminu oraz jego nadużywanie w dyskusji publicznej może wpływać na negatywny odbiór koncepcji, którą nierzadko postrzega się jako płytką³. Warto jednak pamiętać, że za omawianą koncepcją stoją konkretnie sprecyzowane cele

¹ M. Raczkowska, A. Mikuła, M. Utzig, *Zrównoważony rozwój w obszarze społecznym w Unii Europejskiej*, Warszawa 2021, s. 8.

² Zob. M. Stanny, A. Czarnecki, *Zrównoważony rozwój — idea, definicje, mierniki*, [w:] M. Stanny, A. Czarnecki, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Warszawa 2011, s. 13.

³ P. Trzepacz, *Geneza i istota koncepcji rozwoju zrównoważonego*, [w:] *Zrównoważony rozwój — wyzwania globalne: podręcznik dla uczestników studiów doktoranckich*, red. P. Trzepacz, Kraków 2012, s. 16.

i działania, które przekładają się na efekty⁴. Współcześnie dla realizacji celów zasady zrównoważonego rozwoju ważne znaczenie ma model gospodarki o obiegu zamkniętym, której założenia powodują, że odgrywa ona rolę wspomagającą wobec realizacji tej zasady oraz Celów Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030⁵. Dlatego w niniejszej publikacji autorka zamierza wskazać wpływ założeń gospodarki o obiegu zamkniętym na realizację zasady zrównoważonego rozwoju. Dla realizacji tego zamierzenia badawczego niezbędna będzie analiza charakterystyki zasady zrównoważonego rozwoju, a także wyjaśnienie istoty założeń gospodarki o obiegu zamkniętym. Następnie omówiony zostanie wpływ i wzajemne relacje występujące między obiema koncepcjami.

O ile zagadnienie zrównoważonego rozwoju jest przedmiotem licznych, zagranicznych i polskich, publikacji naukowych⁶, o tyle wpływ założeń gospodarki o obiegu zamkniętym na realizację owej zasady nie jest opisany całościowo w literaturze, dlatego niniejsza praca ma być uzupełnieniem tej luki. W artykule wykorzystane zostały dwie kluczowe metody badawcze — studia literaturowe oraz analiza aktów prawnych.

Istota zasady zrównoważonego rozwoju

Koncepcja zrównoważonego rozwoju wywodzi się z wielostronnej współpracy podjętej w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), a następnie była przyjmowana przez poszczególne organizacje i państwa, w których obecnie jest jedną z podstawowych zasad kształtujących ich funkcjonowanie. Podstawą zrównoważonego rozwoju jest podejście, którego istota sprowadza się do zaspokajania bieżących potrzeb społeczeństwa bez ograniczania zdolności przyszłych pokoleń do zabezpieczenia ich potrzeb. Zrównoważony rozwój to typ rozwoju społeczno-gospodarczego, który jest realizowany przez człowieka i dla człowieka. Dąży on do osiągnięcia egalitaryzmu środowiskowego

⁴ *Sustainable development in the European Union — Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context — 2023*, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-flagship-publications/w/ks-04-23-184> (dostęp: 20.01.2024).

⁵ W. Pawlos, *Wpływ gospodarki o obiegu zamkniętym na realizację Celów Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030*, „Zeszyty Studenckie Nasze Studia” 2021, nr 11, s. 61.

⁶ Zob. C.G. Cosmulese, *Reflections on sustainable development and durability of resources*, „European Journal of Accounting, Finance & Business” 9, 2019, http://accounting-management.ro/getpdf.php?paperid=19_4 (dostęp: 28.04.2024); M.U. Ben-Eli, *Sustainability: definition and five core principles, a systems perspective*, https://uwosh.edu/sirt/wp-content/uploads/sites/86/2017/08/Ben-Eli_Sustainability-Definition-and-Five-Core-Principles.pdf (dostęp: 28.04.2024); S. Bukovová, L. Foltínová, *Sustainable Development and its Impact on the Quality of Human Capital*, „SHS Web of Conferences” 2020, nr 83, https://www.shsconferences.org/articles/shsconf/abs/2020/11/shsconf_appsconf2020_01005/shsconf_appsconf2020_01005.html (dostęp: 28.04.2024); A. Augustyn, *Zrównoważony rozwój miast w świetle idei smart city*, Białystok 2020; A. Płachciak, *Geneza idei rozwoju zrównoważonego*, „Ekonomia Economics” 2011, nr 5 (17); K. Górka, *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, „Ekonomia i Środowisko” 2007, nr 2 (32).

i społeczno-gospodarczego⁷. Toruński podkreśla, że zrównoważony rozwój to w istocie proces rozłożony na lata i pokolenia, a nie wyznaczony wymierny cel⁸.

W literaturze wskazuje się, że koncepcja zrównoważonego rozwoju opiera się na trzech zasadniczych filarach, którymi są: środowisko, społeczeństwo i gospodarka⁹. Filary te są nierozzerwalnie powiązane i niezbędne do osiągnięcia nadrzędnego celu, którym jest zrównoważony rozwój. Celem zrównoważonego rozwoju środowiskowego jest ochrona środowiska naturalnego tak, aby mogło ono zaspokajać bieżące i przyszłe potrzeby ludzi, co ma zostać osiągnięte przez odpowiednie praktyki i polityki¹⁰. Zrównoważony rozwój społeczny tyczy się dobrobytu jednostek i społeczności, obejmując działania mające na celu stworzenie społeczeństw opartych na wartościach, takich jak: równość, poszanowanie praw człowieka czy dostęp do edukacji¹¹. Zrównoważony rozwój ekonomiczny skupia się na promowaniu długoterminowego dobrobytu gospodarczego, który jednocześnie będzie równowagą między wzrostem gospodarczym, efektywnym gospodarowaniem zasobami i równością społeczną¹².

Początki rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju sięgają 1987 roku. Wtedy pojęcie to zostało po raz pierwszy użyte w raporcie *Nasza wspólna przyszłość* (*Our Common Future*, znany również pod nazwą raport Brundtland)¹³, opracowanym przez Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju, którą powołano przy Organizacji Narodów Zjednoczonych¹⁴. Raport prezentował założenia koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz jego podstawowe zasady. Jej założenia opierały się na zgodnym działaniu na poziomie człowiek–środowisko–gospodarka i polegały na wspólnym rozwoju oraz zaspokajaniu potrzeb na każdym szczeblu w taki sposób, by nie zmniejszać możliwości ich zaspokajania w przyszłości¹⁵. W raporcie przedstawiono założenia koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz jego podstawowe zasady. Zostały one przyjęte w czerwcu 1992 roku w Rio de Janeiro przez rządy państw uczestniczących w Szczycie Ziemi w tak zwanej *Deklaracji z Rio* oraz w *Agendzie 21*, będącej dokumentem programowym zawierającym sposób opracowania i wdrażania programów zrównoważonego rozwoju w życie lokalne¹⁶. Co istotne, w treści raportu skonstruowano uniwersalną definicję

⁷ M. Stanny, A. Czarnecki, *Zrównoważony rozwój...*, s. 16.

⁸ J. Toruński, *Aspekty środowiskowe zrównoważonego rozwoju obszarów prawnie chronionych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach” 2010, nr 84, s. 21–32.

⁹ B.J. Ghimire, *Three Pillars of Sustainable Development: Challenges versus Achievements*, „Journey for Sustainable Development and Peace Journal” 1, 2023, nr 2, s. 133, <https://nepjol.info/index.php/jsdpj/article/view/58266/43511> (dostęp: 27.04.2024).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Od nazwiska Gro Harlem Brundtland, przewodniczącej Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju.

¹⁴ J. Rokitowska, *Zrównoważony rozwój*, [w:] *Vademecum bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, Kraków 2018, s. 757.

¹⁵ J. Rokitowska, *Zrównoważony...*, s. 757.

¹⁶ M. Sulmicka, *Priorytety strategii trwałego i zrównoważonego rozwoju Unii Europejskiej*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH” 2010, nr 83, s. 177.

zrównoważonego rozwoju, zgodnie z którą jest to rozwój zaspokajający obecne potrzeby bez uszczerbku dla potrzeb przyszłych pokoleń¹⁷. Tak ujmowana zasada zrównoważonego rozwoju „oznacza przede wszystkim, że ingerencja w środowisko powinna być jak najmniejsza, a korzyści społeczne płynące z tej ingerencji powinny przeważać nad szkodami. Zasada zrównoważonego rozwoju wykracza poza kwestie ściśle związane z ochroną środowiska. Mieści się w niej też m.in. rozwój infrastruktury, budowa więzi społecznych czy kształtowanie ładu przestrzennego”¹⁸.

Kolejno należy wspomnieć, że zagadnienie zrównoważonego rozwoju zostało poruszone w rezolucji *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 (Agenda 2030)*, która została przyjęta przez wszystkie 193 państwa członkowskie w 2015 roku podczas szczytu w Nowym Jorku¹⁹. Podpisując dokument, przywódcy krajów członkowskich ONZ podjęli zobowiązanie do realizacji 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz związanych z nimi 169 działań, które mają zostać osiągnięte przez sygnatariuszy do 2030 roku. Cele dotyczą pięciu obszarów, tak zwane 5 × P: ludzie (people), planeta (planet), dobrobyt (prosperity), pokój (peace) oraz partnerstwo (partnership)²⁰. W zakresie dbania o środowisko sformułowano następujące cele: wyeliminowanie głodu, osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego i lepsze odżywianie oraz promowanie zrównoważonego rolnictwa (Cel 2), zapewnienie wszystkim ludziom dostępu do wody i warunków sanitarnych przez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi (Cel 6), zapewnienie wzorców zrównoważonej konsumpcji i produkcji (Cel 12) czy podjęcie pilnych działań w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom (Cel 13)²¹. Treść *Agendy* przyczyniła się do propagowania idei zrównoważonego rozwoju, podniesienia świadomości społecznej oraz zwiększenia woli politycznej do podejmowania działań na rzecz lepszej przyszłości.

Należy podkreślić, że dla procesu zasady zrównoważonego rozwoju duże znaczenie ma także aktywność podejmowana przez Unię Europejską (UE). Jeżeli chodzi o prawo pierwotne UE, to już art. 3 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej przewiduje, że jednym z celów tej organizacji ponadnarodowej powinno być tworzenie rynku wewnętrznego. Wynikają z tego cele szczegółowe, takie jak zrównoważony wzrost gospodarczy²². Należy także wspomnieć o Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i art. 11, według którego przy ustalaniu i realizacji polityk i działań unijnych, szczególnie w celu wspierania

¹⁷ Dokument roboczy w sprawie przygotowań do szczytu Rio+20 — międzyparlamentarne posiedzenie komisji Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych, s. 2, https://www.europarl.europa.eu/meet-docs/2009_2014/documents/envi/dt/893/893910/893910pl.pdf (dostęp: 20.01.2024).

¹⁸ P. Tuleja, *Komentarz do art. 5*, [w:] P. Czarny et al., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2023, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587939262/736702?pit=2024-01-26&toHit=1&cm=RELATIONS> (dostęp: 23.01.2024).

¹⁹ Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 roku, *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf (dostęp: 20.01.2024).

²⁰ *Cele zrównoważonego rozwoju — SDG's w praktyce. Przewodnik dla firm*, Warszawa 2016, s. 8, <https://kampania17celow.pl/wp-content/uploads/2018/05/sdgs-przewodnik-branzowy-1.pdf> (dostęp: 20.01.2024).

²¹ *Ibidem*, s. 16.

²² Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004, Nr 864/30, poz. 90).

zrównoważonego rozwoju, muszą być brane pod uwagę wymogi ochrony środowiska²³. Warto również wspomnieć, że UE niejako naturalnie przystąpiła także do realizacji *Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*. W ramach UE podmiotem odpowiedzialnym za wdrażanie wytycznych *Agendy* jest Komisja Europejska, która uwzględnia cele zrównoważonego rozwoju we wszystkich wnioskach ustawodawczych, politykach i strategiach oraz przeznacza środki finansowe na wspieranie reform i inwestycji, które przyczynią się do ich realizacji²⁴.

Mając to na uwadze, warto podkreślić, że także Polska podejmuje działania zmierzające do wypełnienia celów zrównoważonego rozwoju. Działania te są zgodne z tak zwanymi normami programowymi²⁵, wyrażonymi przez prawodawcę w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, w którym zapisano, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”²⁶. W prawie krajowym definicja zrównoważonego rozwoju została sformułowana w art. 3 ust 1 pkt 50 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 roku — Prawo ochrony środowiska. Według niej jest to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń²⁷.

Założenia koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym

Dla rozwoju zasady zrównoważonego rozwoju duże znaczenie ma koncepcja gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ, gospodarka cyrkularna). W jej założeniu model produkcji i konsumpcji opiera się na dzieleniu się, pożyczaniu, ponownym użyciu, naprawie, odnawianiu i recyklingu istniejących materiałów i produktów przez jak najdłuższy czas²⁸. Ma to na celu zminimalizowanie negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko przez skupienie się na efektywnym wykorzystaniu zasobów. W gospodarce

²³ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004, Nr 864/2, poz. 90).

²⁴ *Agenda 2030 — przegląd osiągnięć*, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/agenda-2030-przeglad-osiagniec-2023-07-20_pl (dostęp: 20.01.2024).

²⁵ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 5*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zozigzdkmjsha2tsmroobqxlrgu4dmmym&refSource=toctabs-metrical-info> (dostęp: 23.01.2024).

²⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 zm.).

²⁷ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2024, poz. 54).

²⁸ *Gospodarka o obiegu zamkniętym: definicja, znaczenie i korzyści*, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20151201STO05603/gospodarka-o-obiegu-zamknietym-definicja-znaczenie-i-korzysci-wideo> (dostęp: 20.01.2024).

o obiegu zamkniętym koniec życia produktu ma być jednocześnie początkiem życia nowego produktu lub usługi. Rosnąca popularność tego podejścia jest spowodowana pogarszającym się stanem środowiska i wynikającą z tego potrzebą poszukiwania metod produkcji i konsumpcji, które są mniej zależne od wyczerpujących się zasobów naturalnych²⁹. Wdrażanie koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym opiera się na zasadzie 3U: „unikaj, używaj ponownie, utylizuj” (odpowiednik angielskiej zasady 3R: reduce, reuse, recycle)³⁰. Proponowana kolejność nie jest przypadkowa. Pierwszym krokiem powinno być zapobieganie powstawaniu odpadów, na przykład przez wybór produktów wielokrotnego użytku. Następnym etapem jest ponowne wykorzystanie (jeśli to możliwe) zakupionych już produktów, między innymi przez powtórne wykorzystanie opakowań czy przeróbkę ubrań. Dopiero w przypadku, gdy stopień zużycia lub charakter przedmiotów nie pozwalają na ich ponowne wykorzystanie, należy je poddać utylizacji lub przetworzyć na inne cele (na przykład energetyczne)³¹. Dlatego ta forma gospodarki jest przeciwieństwem stosowanej dotychczas gospodarki linearnej, która jest oparta na modelu: „weź, zużyj, wyrzuć”. W tradycyjnej gospodarce linearnej dominują duże ilości tanich, łatwo dostępnych produktów, które po użyciu są zazwyczaj utylizowane przez składowanie lub spalanie, bez próby odzyskania produktów lub surowców wtórnych³².

Warto podkreślić, że GOZ jest elementem jednego z priorytetów polityki UE na lata 2019–2024³³. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 lutego 2021 roku w sprawie nowego planu działania dotyczącego GOZ zakłada, zasady gospodarki cyrkularnej powinny być głównym elementem każdej europejskiej i krajowej polityki przemysłowej³⁴. Jednym z aktów prawa służących realizacji priorytetu jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 5 czerwca 2019 roku w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko³⁵. Akt ten zakłada zapobieganie wpływowi niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko, zmniejszanie tego wpływu oraz zachęcanie do przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, co przyczyni się także do efektywnego funkcjonowania rynku wewnętrznego. Dyrektywa nakazuje między innymi wycofanie z obrotu plastikowych sztućców, talerzy, patyczków kosmetycznych czy styropianowych pojemników i kubków na napoje. Jednym z zauważalnych efektów dyrektywy jest obowiązek fabrycznego przytwierdzenia zakrętki do opakowania od napoju (w Polsce ta zmiana obowiązuje od 1 lipca 2024 roku,

²⁹ M. Pichlak, *Gospodarka o obiegu zamkniętym — model koncepcyjny*, „Ekonomista” 2018, nr 3, s. 337.

³⁰ *Ibidem*, s. 338.

³¹ *Zasada 3R*, <https://gozwpraktyce.pl/slownik/zasada-3r/> (dostęp: 20.01.2024).

³² *Gospodarka obiegu zamkniętego w sektorze MŚP*, s. 4, https://www.parp.gov.pl/attachments/article/70524/EENGospodarka_obiegu_zamknietego_w_sektorze_MSP.pdf (dostęp: 20.01.2024).

³³ *Priorytety Unii Europejskiej na lata 2019–2024*, https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_pl (dostęp: 20.01.2024).

³⁴ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 lutego 2021 roku w sprawie nowego planu działania dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym (2020/2077(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0040_PL.html (dostęp: 20.01.2024).

³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko (Dz.U. UE L z 2019, Nr 155, s. 1).

lecz niektórzy producenci już od początku roku zdecydowali się wprowadzić zmiany³⁶. Ta pozornie niewielka zmiana ma się przyczynić do zwiększenia recyklingu plastiku, ponieważ nakrętki, w odróżnieniu od butelki, są zrobione z wartościowego surowca, który można przetwarzać na kolejne przedmioty³⁷. Kiedy nakrętki nie były przytwierdzone do butelki, z powodu niewielkiego gabarytu często nie trafiały do odpowiednich koszy, zanieczyszczając przy tym środowisko i powodując niewykorzystanie potencjału — mamy więc tutaj do czynienia z zamknięciem obiegu³⁸.

Realizacja zasady zrównoważonego rozwoju przez koncepcję gospodarki o obiegu zamkniętym

Zrównoważony rozwój to proces, który cechuje się sprawiedliwością, w założeniu bowiem ma spełniać obecne potrzeby społeczeństwa bez uszczerbku dla przyszłych pokoleń. Koncepcja gospodarki o obiegu zamkniętym będąca „strategią rozwoju, która umożliwia wzrost gospodarczy przy jednoczesnej optymalizacji zużycia zasobów”³⁹ doskonale wpisuje się w jego idee. Po pierwsze, obie koncepcje zakładają bowiem rozwój w znaczeniu procesu postępu, który polega na ulepszaniu i rozszerzaniu możliwości oraz potencjału jednostki, organizacji lub społeczeństwa⁴⁰. Po drugie, gospodarka o obiegu zamkniętym ma na celu efektywne wykorzystanie zasobów (szczególnie tych rzadkich i nieodnawialnych) przez wielokrotne przetwarzanie produktów i surowców, zmniejszenie ilości powstających odpadów i całkowite odejście od ich składowania, na rzecz recyklingu oraz gospodarki zasobooszczędnej⁴¹. W gospodarce cyrkularnej inaczej niż w tradycyjnej gospodarce linearnej istotna jest kwestia sprawiedliwości, która objawia się troską o zachowanie zasobów dla przyszłych pokoleń. Unikając nadmiernego zużywania i eksploataowania zasobów naturalnych, dąży się do równowagi, która nie tylko efektywnie spełnia aktualne potrzeby społeczne i gospodarcze, ale także chroni środowisko na przyszłość.

Relację tę widać także w treści dokumentów odwołujących się do zasady zrównoważonego rozwoju. Na przykład w *Agendzie 2030* cel 12 dotyczący „odpowiedzialnej

³⁶ S. Otfinowska, *Nakrętka razem z butelką. Co jeszcze zmieni dyrektywa SUP?*, <https://www.euractiv.pl/section/energia-i-srodowisko/news/nakretka-razem-z-butelka-co-jeszcze-od-tego-roku-zmieni-dyrektywa-sup/> (dostęp: 20.01.2024).

³⁷ *Nakrętki? O co chodzi z ich zbieraniem*, <https://ekopaka.org/nakretki-o-co-chodzi-z-ich-zbieraniem/> (dostęp: 20.01.2024).

³⁸ *Skup nakrętek plastikowych — czy opłaca się zbierać nakrętki?*, <https://businessinsider.com.pl/poradnik-finansowy/oszczedzanie/skup-nakretek-plastikowych-dlaczego-warto-je-zbierac-ile-kosztuje-kilogram/5j30be5>, (dostęp: 20.01.2024).

³⁹ J. Kulczycka, E. Pędziwiatr, *Gospodarka o obiegu zamkniętym — definicje i ich interpretacje*, [w:] *Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych*, red. J. Kulczycka, Kraków 2019, s. 15.

⁴⁰ *Rozwój*, [hasło w:] *Encyklopedia zarządzania*, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Rozwój> (dostęp: 20.01.2024).

⁴¹ J. Zarębska, *Gospodarka o obiegu zamkniętym drogą do zrównoważonego rozwoju*, „Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji. Jakość, Bezpieczeństwo, Środowisko” 6, 2017, s. 291.

konsumpcji i produkcji” został zdefiniowany zgodnie z zasadami GOZ⁴², ponieważ założono w nim istotne obniżenie poziomu generowania odpadów przez prewencję, redukcję, recykling i ponowne użycie oraz zapewnienie zrównoważonego zarządzania i efektywnego zużycia zasobów naturalnych⁴³. Warto przy tym pamiętać, że cele mają szeroki zakres założeń, w związku z czym wiele innych celów w mniejszym bądź większym stopniu pokrywa się z założeniami gospodarki o obiegu zamkniętym⁴⁴.

Innym, ale także interesującym wątkiem jest to, czy i w jakim stopniu założenia gospodarki o obiegu zamkniętym są stosowane w praktyce. Tutaj niestety dochodzi do brutalnego zderzenia teorii z rzeczywistością, gdyż, jak wskazano w *The Circularity Gap Report 2023*, globalny wskaźnik obiegu zamkniętego w 2023 roku wynosił zaledwie 7,2%. Wbrew temu, co można by zakładać, od czasu pierwszego badania odnotowuje się w tym zakresie stałą tendencję spadkową, ponieważ w 2018 roku wskaźnik wynosił 9,1%, a następnie 8,6% w 2020 roku⁴⁵.

Sytuacja w UE niewiele się różni. W sprawozdaniu specjalnym Europejskiego Trybunału Obrachunkowego zatytułowanym *Gospodarka o obiegu zamkniętym — pomimo działań UE transformacja w państwach członkowskich przebiega powoli*, zauważono, że istnieją jedynie ograniczone dowody na to, iż plany Komisji Europejskiej dotyczące GOZ miały skuteczny wpływ na działania związane z gospodarką o obiegu zamkniętym w państwach członkowskich⁴⁶. Państwa kładą coraz mocniejszy nacisk na tę kwestię, lecz postępy są powolne. Co prawda unijny wskaźnik obiegu zamkniętego jest nieznacznie wyższy niż światowy (w 2021 roku wynosił 11,7 %), jednak wzrost o 0,4 punktu procentowego odnotowany w latach 2015–2021 to nadal zdecydowanie za mało, w stosunku do ambitnych planów wspomnianej komisji w tym zakresie.

Zakończenie

Koncepcja gospodarki obiegu zamkniętego, opierająca się na zasadzie 3U, z pewnością będzie jednym ze kluczowych elementów, w kwestii osiągnięcia zrównoważonego rozwoju w aspekcie środowiskowym, ponieważ promuje efektywne wykorzystanie zasobów przez wielokrotne przetwarzanie produktów i skupia się na minimalizacji wytwarzania odpadów. Gospodarka cyrkularna zakłada redukcję negatywnego wpływu człowieka na środowisko. Promowanie ponownego wykorzystania, recyklingu i naprawy produktów

⁴² *Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDG)*, <https://gozwpraktyce.pl/slownik/cele-zrownowazonego-rozwoju/> (dostęp: 20.01.2024).

⁴³ Zob. *Cel 12: Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja*, <https://kampania17celow.pl/cel-12-odpowiedzialna-konsumpcja-i-produkcja/> (dostęp: 20.01.2024).

⁴⁴ *Gospodarka Obiegu Zamkniętego — Nowy rozdział dla przedsiębiorców i środowiska*, <https://wgpr.pl/blog/gospodarka-obiegu-zamknietego-nowy-rozdzial-dla-przedsiębiorców-i-środowiska/> (dostęp: 20.01.2024).

⁴⁵ *The Circularity Gap Report 2023*, Amsterdam 2023, s. 8.

⁴⁶ *Gospodarka o obiegu zamkniętym — pomimo działań UE transformacja w państwach członkowskich przebiega powoli*, Europejski Trybunał Obrachunkowy, Luksemburg 2023, s. 5

przyczynia się do zmniejszenia ilości odpadów trafiających na składowiska, co z kolei ogranicza degradację środowiska naturalnego. Takie podejście służy rozwojowi zarówno obecnych, jak i przyszłych pokoleń, co jest sensem zasady zrównoważonego rozwoju.

Należy zwrócić uwagę, że model produkcji i konsumpcji, który proponuje gospodarka o obiegu zamkniętym, jest realizacją trzech filarów zasady zrównoważonego rozwoju. W aspekcie środowiskowym zrównoważone zużycie zasobów naturalnych zagwarantować ma równowagę i równość między obecnymi i przyszłymi potrzebami ludności. Na poziomie społecznym GOZ ma szansę przyczynić się do dobrobytu społeczeństwa, które dzięki przejściu na ten model gospodarki będzie mogło rozwijać się w czystszej i bardziej przyjaznej dla środowiska. Dobrobyt wzrośnie także z perspektywy konsumenta, który będzie mógł korzystać z trwalszych i bardziej innowacyjnych produktów, z wszystkimi wynikającymi z tego oszczędnościami finansowymi. Gospodarka o obiegu zamkniętym ma realizować zrównoważony rozwój społeczny i ekonomiczny przez przyczynienie się do powstania nowych miejsc pracy⁴⁷. Według raportu Fundacji Ellen MacArthur, gospodarka o obiegu zamkniętym wpłynie na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju ekonomicznego. Przewiduje się, że do 2030 roku inicjatywy związane z GOZ mogą generować korzyści gospodarcze o wartości 4,5 biliona dolarów⁴⁸. Wzrost ten miał zostać osiągnięty przez połączenie zwiększonych przychodów z powstającej działalności o obiegu zamkniętym i niższych kosztów produkcji w wyniku bardziej produktywnego wykorzystania środków produkcji⁴⁹.

Równocześnie warto zwrócić uwagę, że unijne pomysły na temat wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju nie są przyjmowane tak entuzjastycznie, jak można by się spodziewać. Jako przykład można wskazać, że na wdrożenie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 5 czerwca 2019 roku w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko polski prawodawca miał dwa lata (dyrektywę przyjęto w 2019 roku, miała zacząć obowiązywać w 2021 roku), a faktycznie całość przepisów została implementowana w lipcu 2024 roku. Z jednej strony można próbować tłumaczyć, że opóźnienie prawdopodobnie wynikało z pandemii COVID-19, z drugiej natomiast warto zauważyć, że w innych krajach UE udało się wdrożyć odpowiednie działania na czas, więc być może opóźnienie wynika z pewnego lekceważenia problemu przez krajowego ustawodawcę.

⁴⁷ J.S. Smitha, A. Thomas, *Integrated Model and Index for Circular Economy in the Built Environment in the Indian Context*, „Construction Economics and Building” 21, 2021, nr 3, s. 213, <http://dx.doi.org/10.5130/AJCEB.v21i3.7684> (dostęp: 05.05.2024). Przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym oznacza jednocześnie likwidację znacznej części dotychczasowych miejsc pracy w sektorze produkcji, jednak według Komisji Europejskiej bilans pozostanie pozytywny. W samym obszarze GOZ można stworzyć 178 000 nowych miejsc pracy do 2030 roku. Zob. *The CESME White Book*, <https://www.cesme-book.eu/book/1-circular-economy-policies-and-framework/1.3> (dostęp: 05.05.2024).

⁴⁸ J. Ghimire, *Three Pillars...*, s. 138.

⁴⁹ *The circular economy in detail*, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/the-circular-economy-in-detail-deep-dive> (dostęp: 05.05.2024).

Bibliografia

Akty prawne

- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004, Nr 90, poz. 864/2).
- Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004, Nr 90, poz. 864/30).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 roku w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko (Dz.Urz. UE L z 2019, Nr 155).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 lutego 2021 roku w sprawie nowego planu działania dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym (2020/2077(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0040_PL.html.
- Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 roku, *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2024, poz. 54).

Literatura

- Agenda 2030 — przegląd osiągnięć*, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/agenda-2030-przeglad-osiagniec-2023-07-20_pl.
- Augustyn A., *Zrównoważony rozwój miast w świetle idei smart city*, Białystok 2020.
- Ben-Eli M.U., *Sustainability: definition and five core principles, a systems perspective*, https://uwosh.edu/sirt/wp-content/uploads/sites/86/2017/08/Ben-Eli_Sustainability-Definition-and-Five-Core-Principles.pdf.
- Buková S., Foltinová L., *Sustainable Development and its Impact on the Quality of Human Capital*, „SHS Web of Conferences” 2020, nr 83, https://www.shsconferences.org/articles/shsconf/abs/2020/11/shsconf_appsconf2020_01005/shsconf_appsconf2020_01005.html.
- Cel 12: Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja*, <https://kampania17celow.pl/cel-12-odpowiedzialna-konsumpcja-i-produkcja>.
- Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDG)*, <https://gozwpraktyce.pl/slownik/cele-zrownowazonego-rozwoju/>.
- Cele zrównoważonego rozwoju — SDG’s w praktyce. Przewodnik dla firm*, Warszawa 2016, <https://kampania17celow.pl/wp-content/uploads/2018/05/sdgs-przewodnik-branzowy-1.pdf>.
- Circle Economy, *The Circularity Gap Report 2023*, Amsterdam 2023.
- The CESME White Book*, <https://www.cesme-book.eu/book/1-circular-economy-policies-and-framework/1.3>.
- The circular economy in detail*, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/the-circular-economy-in-detail-deep-dive>.
- Cosmulese C.G., *Reflections on sustainable development and durability of resources*, „European Journal of Accounting, Finance & Business” 9, 2019, http://accounting-management.ro/getpdf.php?paperid=19_4.
- Gospodarka o obiegu zamkniętym — pomimo działań UE transformacja w państwach członkowskich przebiega powoli*, Europejski Trybunał Obrachunkowy, Luksemburg 2023.
- Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 5, [w:] Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogizdkmjsha2tsmroobqxalrsgu4dmmj&refSource=toc#tabs-metrical-info>.
- Gospodarka Obiegu Zamkniętego — Nowy rozdział dla przedsiębiorców i środowiska*, <https://wgpr.pl/blog/gospodarka-obiegu-zamknietego-nowy-rozdzial-dla-przedsiębiorcow-i-srodowiska/>.
- Gospodarka obiegu zamkniętego w sektorze MŚP*, https://www.parp.gov.pl/attachments/article/70524/EEN_Gospodarka_obiegu_zamknietego_w_sektorze_MSP.pdf, 20.01.2024.

- Gospodarka o obiegu zamkniętym: definicja, znaczenie i korzyści, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20151201STO05603/gospodarka-o-obiegu-zamknietym-definicja-znaczenie-i-korzysci-wideo>.
- Górka K., *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, „*Ekonomia i Środowisko*” 2007, nr 2 (32), s. 8–20.
- Kulczycka J., Pędziwiatr E., *Gospodarka o obiegu zamkniętym — definicje i ich interpretacje*, [w:] *Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych*, red. J. Kulczycka, Kraków 2019, s. 9–19.
- Nakrętki? O co chodzi z ich zbieraniem, <https://ekopaka.org/nakretki-o-co-chodzi-z-ich-zbieraniem/>.
- Otfinowska S., *Nakrętka razem z butelką. Co jeszcze zmieni dyrektywa SUP?*, <https://www.euractiv.pl/section/energia-i-srodowisko/news/nakretka-razem-z-butelka-co-jeszcze-od-tego-roku-zmieni-dyrektywa-sup>.
- Pawlos W., *Wpływ gospodarki o obiegu zamkniętym na realizację Celów Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030*, „*Zeszyty Studentckie Nasze Studia*” 2021, nr 11, s. 57–72.
- Pichlak M., *Gospodarka o obiegu zamkniętym — model koncepcyjny*, „*Ekonomista*” 2018, nr 3, s. 335–346, <https://archiwum.pte.pl/pliki/1/8905/Ekonomista2018-3-strony-74-85.pdf>.
- Plachciak A., *Geneza idei rozwoju zrównoważonego*, „*Ekonomia Economics*” 2011, nr 5 (17), s. 231–248.
- Priorytety Unii Europejskiej na lata 2019–2024*, https://europeanunion.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_pl.
- Raczkowska M., Mięka A., Utzig M., *Zrównoważony rozwój w obszarze społecznym w Unii Europejskiej*, Warszawa 2021.
- Rokitowska J., *Zrównoważony rozwój*, [w:] *Vademecum bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopec, Kraków 2018, s. 757–758.
- Rozwój*, [hasło w:] *Encyklopedia zarządzania*, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Rozwoj>.
- Skup nakrętek plastikowych — czy opłaca się zbierać nakrętki?*, <https://businessinsider.com.pl/poradnik-finansowy/oszczedzanie/skup-nakrerek-plastikowych-dlaczego-warto-je-zbierac-ile-kosztuje-kilogram/5j30be5>.
- Smitha J.S., Thomas A., *Integrated Model and Index for Circular Economy in the Built Environment in the Indian Context*, „*Construction Economics and Building*” 21, 2021, nr 3, s. 198–220, <http://dx.doi.org/10.5130/AJCEB.v21i3.7684>.
- Stanny M., Czarnecki A., *Zrównoważony rozwój — idea, definicje, mierniki*, [w:] M. Stanny, A. Czarnecki, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Warszawa 2011, s. 13–36.
- Sustainable development in the European Union — Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context — 2023 edition*, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-flagship-publications/wks-04-23-184>.
- Toruński J., *Aspekty środowiskowe zrównoważonego rozwoju obszarów prawnie chronionych*, „*Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach*” 2010, nr 84, s. 21–32.
- Trzepacz P., *Geneza i istota koncepcji rozwoju zrównoważonego*, [w:] *Zrównoważony rozwój — wyzwania globalne: podręcznik dla uczestników studiów doktoranckich*, red. P. Trzepacz, Kraków 2012, s. 13–35.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 5*, [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2023, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587939262/736702?pit=2024-01-26&tocHit=1&cm=RELATIONS>.
- Sulmicka M., *Priorytety strategii trwałego i zrównoważonego rozwoju Unii Europejskiej*, „*Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH*” 2010, nr 83, s. 173–213.
- Zarębska J., *Gospodarka o obiegu zamkniętym drogą do równoważonego rozwoju*, „*Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji. Jakość, Bezpieczeństwo, Środowisko*” 6, 2017, s. 286–295.
- Zasada 3R*, <https://gozwp praktyce.pl/sloownik/zasada-3r>.

Circular economy in light of the idea of sustainable development. Outline of the issues

Keywords: sustainable development, closed-loop economy, circular economy

Summary

This article aims to outline the impact of the assumptions of a circular economy on the implementation of the principle of sustainable development. To implement this research goal, it will be necessary to characterize the principle of sustainable development, as well as explain the essence of the assumptions of the circular economy. Finally, the influence and interrelationships between both concepts will be discussed.

Janusz Tomaszewski

ORCID: 0000-0002-4638-4818

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Nauk Społecznych

Przeobrażenia strukturalno-funkcjonalne Wojska Polskiego w latach 1989–2015 (wybrane problemy)

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.7>

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, transformacja, restrukturyzacja, modernizacja techniczna

Wprowadzenie

Rok 1989 zapoczątkował w Polsce fundamentalne zmiany polityczne, ekonomiczne oraz społeczne. Po obradach okrągłego stołu oraz wyborach czerwcowych do Sejmu i Senatu, władzę w Rzeczypospolitej przejęli przedstawiciele opozycji, co w konsekwencji spowodowało upadek ustroju społeczno-politycznego, narzuconego Polsce i Polakom po zakończeniu II wojny światowej.

W ramach ówczesnego procesu transformacji systemowej — od państwa autorytarnego do demokratycznego, dokonywała się głęboka przebudowa sił zbrojnych, bez której sukces przemian ustrojowych w naszym państwie nie byłby możliwy. Objęła ona między innymi restrukturyzację organizacyjno-funkcjonalną armii, demokratyzację życia wewnątrzwojskowego, w tym dezideologizację sił zbrojnych, oraz reorganizację szkolnictwa wojskowego.

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) Wojsko Polskie zostało bez reszty zdominowane, można by rzec — zawłaszczone, przez rządzącą partię komunistyczną. Kierownicze gremia Polskiej Partii Robotniczej(PPR)/Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR): Biuro Polityczne Komitetu Centralnego i Komitet Centralny (KC), a także tworzone przez nie struktury nieformalne (na przykład Wydział Wojskowy¹ czy

¹ Wydział Wojskowy został utworzony na podstawie „Rezolucji Biura Politycznego KC PPR w sprawie sytuacji i pracy partyjnej w wojsku” z 31 października 1944 roku. Na jego czele stał sekretarz KC PPR Władysław Gomułka. Wydział Wojskowy działał do 3 marca 1945 roku. Szerzej zob. *Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944–1956. Dokumenty do dziejów PRL*, z. 16, oprac. J. Poksiński, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2003, s. 13–17.

Komisja Wojskowa²) przyznały sobie prawo do ingerowania praktycznie we wszystkie sfery funkcjonowania sił zbrojnych. Wywierały zasadniczy wpływ na ich organizację, politykę kadrową, dowodzenie, wyposażenie techniczne czy szkolenie. Przez cały ten czas armia była upolityczniana i poddawana systematycznej indoktrynacji ideologicznej, polegającej na zaszczipianiu światopoglądu i wartości pożądaných z punktu widzenia hegemonu politycznego.

Podstawowym celem reformy armii, kluczowego elementu systemu obronnego, było przywrócenie jej właściwej pozycji i roli, zgodnie z regułami państwa demokratycznego, czyli jak najszybsze uwolnienie Wojska Polskiego od strukturalnego i programowego oddziaływania ideologicznego ze strony Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W dłuższej perspektywie dążono do zbudowania armii nowoczesnej, lepiej zorganizowanej, wyszkolonej i wyposażonej w nowoczesny sprzęt i uzbrojenie. Priorytetem transformacji Wojska Polskiego w horyzoncie strategicznym było zwiększenie jego zdolności operacyjnych, w tym mobilności i możliwości ekspedycyjnych. Realizacja tych zamierzeń stała się realna po powołaniu 24 sierpnia 1989 roku Tadeusza Mazowieckiego na urząd premiera. Był on jednym z architektów i uczestników okrągłego stołu oraz pierwszym premierem niekomunistycznego rządu w Polsce po II wojnie światowej.

Transformacja armii jest procesem naturalnym, złożonym, polegającym na ciągłym dostosowywaniu sił zbrojnych do zmian zachodzących w środowisku bezpieczeństwa. Transformacja z lat 1989–2015 obejmowała wszelkie obszary funkcjonowania Wojska Polskiego i ich otoczenia. Ponieważ omówienie ich wszystkich przekroczyłoby objętość tego artykułu, skoncentrowano się tylko na przeprowadzonych w jej ramach przeobrażeniach strukturalno-funkcjonalnych. Podstawowym celem tego tekstu jest odpowiedź na następujące pytanie badawcze: Czy dokonane w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Siły Zbrojne RP) w omawianym okresie zmiany i reformy doprowadziły do zasadniczego przełomu w zakresie ich zdolności operacyjnych?

W drodze do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego

Na początku transformacji systemowej reforma systemu obronnego oraz restrukturyzacja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej były jednym z zasadniczych wyzwań, przed którymi stanęła Polska po odrzuceniu systemu komunistycznego i odzyskaniu pełnej suwerenności.

Zmiany, jakie dokonały się w Wojsku Polskim po 1989 roku, objęły organizację wszystkich szczebli, strukturę osobową, zasady funkcjonowania dowództw jednostek i instytucji, ponadto rozbudowane zaplecze okołowojskowe.

Do 25 lutego 1991 roku, czyli do podjęcia decyzji o rozwiązaniu Układu Warszawskiego, Doradczego Komitetu Politycznego, Zjednoczonego Dowództwa Sił Zbrojnych oraz różnych agend wojskowych, naukowych i technicznych, struktury organizacyjne,

² Komisja Wojskowa Biura Politycznego KC PZPR rozpoczęła działalność w maju 1949 roku. Jej pracami kierował przewodniczący KC PZPR Bolesław Bierut. Funkcjonowała do 1951 roku. Por. *Ibidem*, s. 19–20.

system kierowania i dowodzenia Wojska Polskiego, ich wyposażenie, dyslokacja i system logistyczny były podporządkowane strategicznej koncepcji Układu Warszawskiego³.

Zmiany strukturalno-funkcjonalne w polskich siłach zbrojnych, wymuszone głównie katastrofalnym stanem gospodarki, zapoczątkowano już w 1987 roku, obejmując jednak tylko niektóre dziedziny, w tym likwidację niektórych jednostek wojskowych oraz zmniejszenie stanu liczebnego armii. Proces ten uległ przyspieszeniu po podpisaniu przez Polskę 19 listopada 1990 roku Traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe — CFE). Na mocy jego postanowień Wojsko Polskie, zgodnie z ustalonymi limitami, powinno było w ciągu 40 miesięcy zredukować pięć kategorii sprzętu wojskowego oraz ograniczyć swój stan osobowy do 234 tysięcy żołnierzy⁴.

Na początku stycznia 1990 roku Siły Zbrojne RP miały 314 tysięcy żołnierzy, w tym 108 tysięcy kadry zawodowej i 206 tysięcy żołnierzy zasadniczej służby wojskowej⁵. W ich składzie znajdowały się Wojska Lądowe, podległe dowódcom trzech okręgów wojskowych (warszawskiego, śląskiego i pomorskiego), jednostki Wojsk Obrony Powietrznej Kraju i Wojsk Lotniczych oraz Marynarka Wojenna⁶. Duży potencjał, około kilkanaście procent całej armii, tworzyły jednostki tyłowe i centralnego podporządkowania⁷. Ogólnie struktura organizacyjna polskich sił zbrojnych często powielała rozwiązania radzieckie. Na wyposażeniu Wojska Polskiego znajdowało się między innymi 700 samolotów, 2500 czołgów i 100 okrętów⁸. Potencjał ten miał zdecydowanie ofensywny charakter. W przeważającej części był uzależniony od dostaw ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) i innych krajów socjalistycznych. Większość sprzętu i uzbrojenia będącego na stanie polskiej armii była jednak mocno przestarzała bądź wyeksploatowana.

Ważne znaczenie dla przebiegu restrukturyzacji armii miało przyjęcie 21 lutego 1990 roku, na podstawie uchwały Komitetu Obrony Kraju, nowej „Doktryny Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej”⁹. Był to pierwszy tej rangi powojenny dokument określający i publicznie eksponujący podstawowe elementy narodowej strategii obronności oraz zadania sił zbrojnych. Doktryna wśród ważnych kwestii narodowego systemu bezpieczeństwa wymieniała: przystosowanie struktur militarnych do rzeczywistych potrzeb obronnych,

³ Z. Trejnis, *Siły zbrojne w państwie demokratycznym i autorytarnym*, Warszawa 1997, s. 313.

⁴ Traktat CFE wszedł w życie 17 lipca 1992 roku. Jego sygnatariuszami były wszystkie państwa członkowskie Paktu Północnoatlantyckiego i Układu Warszawskiego. Szerzej zob. *Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie/Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, podpisany 19 listopada 1990 roku w Paryżu*, „Zbiór dokumentów/Recueil de Documents” (PISM) 47, 1991, s. 126–166; R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 2004, s. 91.

⁵ W szeregach kadry zawodowej służyło 142 generałów, 54 tysięcy oficerów, 29 tysięcy chorążych i 24,6 tysięcy podoficerów zawodowych. *Wojsko Polskie. Fakty i liczby*, Warszawa 1990, s. 16, 25.

⁶ *Raport. Obronność Rzeczypospolitej Polskiej po trzech dekadach suwerenności*, Warszawa 2019, s. 21–22.

⁷ M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego 1989–2012 (studium socjologiczno-politologiczne)*. Wybrane problemy, Warszawa 2014, s. 286–287.

⁸ *Raport. Obronność Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 21.

⁹ *Monitor Polski* 1990, nr 9, poz. 66.

redukcję liczebności sił zbrojnych i nadanie im jednoznacznego charakteru obronnego oraz ograniczenie wydatków obronnych.

Zakres i tempo zmian strukturalno-organizacyjnych w siłach zbrojnych determinowały czynniki zarówno wewnętrzne (polityczne, ekonomiczne, społeczne, techniczne), jak i zewnętrzne (rozpad ZSRR, zjednoczenie Niemiec, zmiany w Europie Środkowej). Pierwszy etap reformy polskiej armii dokonywał się w sytuacji permanentnego kryzysu gospodarczego i finansowego, co odbijało się negatywnie na budżecie Wojska Polskiego. Stały niedobór środków finansowych miał bezpośrednie przełożenie na możliwość utrzymania bieżącej kondycji infrastruktury i wyposażenia technicznego oraz modernizację czy zakup nowego sprzętu i uzbrojenia. Zakłócał też rytmikę szkolenia żołnierzy i jednostek.

Do połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku opracowano przynajmniej kilka, niekiedy sprzecznych ze sobą programów, planów i modeli przeobrażeń strukturalno-organizacyjnych sił zbrojnych. Większość z nich niestety albo nigdy nie doczekała się realizacji, albo była urzeczywistniana fragmentarycznie. Mimo podejmowanych prób, nie udało się jednak wypracować całościowej i spójnej koncepcji przebudowy armii. W przygotowanym w 1995 roku przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych *Raportie o stanie bezpieczeństwa państwa* stwierdzono, że ówczesne kierownictwo Wojska Polskiego nie do końca było przekonane o konieczności przeprowadzenia gruntownych zmian w armii i raczej pozorowało aktywność w tym kierunku, dbając przede wszystkim o zachowanie swoich stanowisk¹⁰. Jeśli dodamy do tego częste w tym okresie rotacje na kierowniczych stanowiskach w resorcie obrony narodowej, deficyt kadr cywilnych mających wystarczające kwalifikacje w sprawach wojska i obronności oraz przebiegający od 1990 roku spór o model demokratycznej kontroli i zakres władzy nad wojskiem¹¹ między prezydentem, rządem oraz parlamentem, trudno się dziwić, że restrukturyzacja armii postępowala powoli.

Premier Jan K. Bielecki powołał 21 lutego 1991 roku Międzyresortową Komisję do Spraw Reform w Organizacji Obrony Narodowej¹², na której czele stanął Krzysztof Żabiński, pełniący wówczas funkcję szefa Urzędu Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Działający w jej składzie zespół, któremu przewodniczył ówczesny szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, generał dywizji Zdzisław Stelmaszuk, opracował *Koncepcję modelu Sił Zbrojnych lat 90*. W dokumencie postulowano między innymi zmniejszenie stanu osobowego armii do 230–240 tysięcy żołnierzy, spośród których 50% miało być żołnierzy zawodowych, wprowadzenie zmian organizacyjnych w Wojskach Lądowych oraz polepszenie wskaźnika nowoczesności sprzętu i uzbrojenia¹³. Wypracowane przez

¹⁰ Szerzej zob. *Raport o stanie bezpieczeństwa państwa — aspekty zewnętrzne*, Warszawa 1995, s. 23–84.

¹¹ Najbardziej jaskrawym przykładem tego sporu był tak zwany obiad drawski. Zob. M. Jędrzejko, *Armie w dobie przemian — kalendarium najważniejszych wydarzeń w armiach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1997*, Warszawa 1997, s. 234.

¹² Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 67 z dnia 29 grudnia 1990 roku i nr 5 z dnia 21 lutego 1991 roku w sprawie utworzenia Międzyresortowej Komisji do spraw Reform w Organizacji Obrony Narodowej.

¹³ J. Zalewski, *Wojsko Polskie w przemianach ustrojowych 1989–2001*, Warszawa 2002, s. 159–161; J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa państwa 1945–2010*, Częstochowa 2013, s. 192.

komisję Żabińskiego założenia przedstawiono w *Raporcie Międzyresortowej Komisji do Spraw Reform w Organizacji Obrony Narodowej*. Projekt ustawy w sprawie nowego ustroju sił zbrojnych i polityki obronnej został ujęty w druku sejmowym nr 994 z 19 lipca 1991 roku. Jednak po utworzeniu rządu Jana Olszewskiego w grudniu 1991 roku nie został skierowany pod obrady Sejmu¹⁴. Według Romualda Szeremietiewa, powodem tej decyzji była konieczność „wyjaśnienia kwestii przyszłości sojuszków militarnych”¹⁵.

W 1992 roku przygotowano dwa dokumenty, według których zamierzano dokonać przebudowy systemu obronnego RP: *Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa* oraz *Polityka Bezpieczeństwa i Strategia Obronna RP*. Przedstawiono w nich ogólne ramy funkcjonowania obronności w warunkach faktycznej suwerenności Polski, jednocześnie uwzględniając osiągnięcie strategicznego celu, jakim był udział Rzeczypospolitej w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization — NATO). W drugim z wymienionych dokumentów, w części dotyczącej sił zbrojnych, ustalono między innymi, że zreformowana armia w stanie pokoju będzie zawierała 230–250 tysięcy żołnierzy, z których 60% miało służyć w Wojskach Lądowych. Zakładano też zwiększenie uzawodowienia wojska do 60–70%¹⁶.

W 1994 roku z kolei resort obrony opracował dokument pod tytułem *Podstawowe problemy obronności Polski*, przyjęty następnie przez Radę Ministrów RP 28 października tegoż roku jako materiał na debatę sejmową dotyczącą obronności¹⁷. W tekście tym przedstawiono kluczowe aspekty obronności naszego państwa, koncentrując się na złej kondycji sił zbrojnych oraz konsekwencjach tego stanu rzeczy dla bezpieczeństwa Polski i samej armii¹⁸.

Jednym z istotnych czynników, który hamował proces restrukturyzacji armii, był stan sprzętu bojowego, znajdującego się na jej wyposażeniu. Przez pierwszych kilka lat po 1989 roku nie podejmowano zdecydowanych działań mających na celu szybkie wycofanie przestarzałego i wyeksploatowanego sprzętu oraz uzbrojenia. Sytuacja ta zaczęła powoli się zmieniać od 1995 roku, kiedy postanowiono wycofać z jednostek starsze typy czołgów i transporterów opancerzonych. Mimo to tuż po wstąpieniu do NATO tylko 24% uzbrojenia Wojsk Lądowych spełniało wymagania nowoczesnego pola walki, 70% sprzętu artyleryjskiego było przestarzałe, a 90% sprzętu łączności wymagało wymiany¹⁹.

Ogólnie w latach 1990–1995 restrukturyzacja Wojska Polskiego przebiegała powoli. Polegała na zmniejszaniu jego stanów osobowych, likwidacji jednostek wojskowych oraz garnizonów. Był to czas postępującej degradacji uzbrojenia, wyposażenia i infrastruktury wojskowej, cięcia wydatków obronnych, a także zażartych sporów o zwierzchnictwo

¹⁴ G. Lewandowski, *Modele organizacyjne Sił Zbrojnych RP*, praca doktorska, Warszawa 2006, s. 75.

¹⁵ R. Szeremietiew, *W prawo marsz! O polityce i wojsku*, Warszawa 1993, s. 214.

¹⁶ M. Jędrzejko, *Armie w dobie przemian...*, s. 92; J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie...*, s. 192–193.

¹⁷ Z. Trejnis, *Sily zbrojne...*, s. 311.

¹⁸ *Ibidem*, s. 312.

¹⁹ Szerzej zob. M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego...*, s. 159–160, 167.

nad armią. Przebudowując armię i dostosowując ją do charakteru zmian ustrojowych, starano się zachować jej najbardziej wartościową część, decydującą o jej zdolności bojowej²⁰.

Przede wszystkim rozformowano kilkadziesiąt jednostek obrony terytorialnej²¹ i zabezpieczających działania bojowe. Zlikwidowano też część przestarzałej bazy kwatermistrzowskiej i technicznej, przygotowanej do prowadzenia działań bojowych z dala od macierzystych źródeł zaopatrzenia. Poza tym połączono Wojska Lotnicze i Wojska Obrony Powietrznej Kraju w Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej²².

W ramach tworzenia tak zwanej ściany wschodniej przystąpiono też do zmiany dyslokacji jednostek wojskowych. Wcześniej, zgodnie z radziecką doktryną wojenną, niemal 70% potencjału bojowego armii usytuowane było w zachodniej części kraju²³. W celu pełniejszego zabezpieczenia granicy wschodniej w 1992 roku utworzono nowy, Krakowski Okręg Wojskowy²⁴. W połowie 1994 roku w okręgu tym przystąpiono także do formowania jednostki nowego typu — 25. Dywizji Kawalerii Powietrznej z dowództwem w Łodzi. W tym samym czasie podjęto decyzję o przekształceniu 11. Dywizji Zmechanizowanej w Żaganiu w 11. Dywizję Kawalerii Pancernej oraz 8. Dywizji Zmechanizowanej w Koszalinie w 8. Dywizję Obrony Wybrzeża. Rozwinięto też, dotychczas skadrowaną, 10. Dywizję Zmechanizowaną w Opolu²⁵.

W latach 1993–1995 strukturę brygadową tworzyły, między innymi: 10. Dywizja Zmechanizowana w Opolu, 11. Dywizja Kawalerii Pancernej w Żaganiu, 12. Dywizja Zmechanizowana w Szczecinie, 16. Dywizja Zmechanizowana w Elblągu. Nowa struktura miała zapewnić im większą samodzielność i elastyczność działania²⁶.

W składzie Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej znajdowały się wówczas: trzy korpusy obrony powietrznej (1., 2. i 3.) oraz nowo sformowany 4. Korpus Lotniczy²⁷.

²⁰ Z. Trejnis, *Siły zbrojne...*, s. 315–316; B. Balcerowicz, *Cztery razy „R”*, „Polska Zbrojna” 2010. Wydanie specjalne: *20 lat transformacji*, s. 10.

²¹ Wojska Obrony Terytorialnej Kraju istniały w Siłach Zbrojnych PRL do schyłku lat osiemdziesiątych XX wieku. W kolejnych dwóch dekadach podjęto kilka prób ich reaktywowania, między innymi w latach 1999–2001 utworzono siedem brygad obrony terytorialnej. W 2008 roku, w związku z podjęciem decyzji o profesjonalizacji Sił Zbrojnych RP, postanowiono rozformować istniejące jeszcze jednostki. Wojska obrony terytorialnej uznane zostały za zbędne, nieperspektywiczne. Por. J. Tomaszewski, *Formowanie Wojsk Obrony Terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2019, nr 26, s. 70–71.

²² *Raport o stanie bezpieczeństwa...*, s. 99–140.

²³ M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego...*, s. 284; S. Jarmoszko, *Przemiany w Siłach Zbrojnych RP pierwszej dekady transformacji ustrojowej*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON” 2000, dodatek do nr 3, s. 191.

²⁴ S. Zając, *Z dziejów Krakowskiego Okręgu Wojskowego*, Warszawa 1995, s. 174; R. Szandrocho, *Wybrane problemy gotowości obronnej państwa*, Wrocław 2013, s. 337.

²⁵ J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie...*, s. 195; W. Kaleta, 25. *Dywizja Kawalerii Powietrznej*, „Polska Zbrojna” 1997, nr 20, s. 12–13; E. Szwagrzyk, *Dywizja jutra*, „Polska Zbrojna” 1994, nr 54, s. 1.

²⁶ J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie...*, s. 194–196; R. Przeciszewski, *Budowanie dywizji*, „Polska Zbrojna” 1993, nr 218, s. 5; K. Czernikowski, 16. *Pomorska Dywizja Zmechanizowana im. Króla Kazimierza Jagiellończyka — fakty, wydarzenia i...*, Malbork 2012, s. 88.

²⁷ W. Tkaczew, *Przemiany strukturalne i organizacyjne Wojska Polskiego w latach 1989–2014*, „Wiedza Obronna” 2015, nr 4, s. 55; J. Gruszczyński, *Wojska lotnicze i obrony powietrznej 1990–1999. Od współpracy*

Marynarka Wojenna grupowała cztery związki taktyczne: trzy flotylle (3. Flotyllę Okrętów, 8. i 9. Flotyllę Obrony Wybrzeża) oraz działającą od stycznia 1995 roku Brygadę Lotnictwa Marynarki Wojennej²⁸.

W omawianym okresie szybko spadała liczebność Wojska Polskiego. O ile 1 stycznia 1990 roku w jego szeregach służyło 314 tysięcy żołnierzy, o tyle pod koniec 1995 roku już tylko 223 600, w tym 86 200 żołnierzy zawodowych i 137 400 żołnierzy służby zasadniczej²⁹.

Dramatycznie też zmniejszał się poziom wydatków przeznaczanych na potrzeby sił zbrojnych. W latach 1987–1992 obniżyły się one o 50%. W 1993 roku budżet Wojska Polskiego zredukowano o kolejne 9% w porównaniu do 1992 roku. Niekorzystna też była jego struktura. W 1993 roku aż 66% środków przeznaczano na utrzymanie stanów osobowych, a tylko 13% na zakupy uzbrojenia³⁰. W połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku współczynnik nowoczesności wyposażenia i uzbrojenia polskiej armii kształtował się na poziomie 5–25%, przy normach natowskich 30–50%³¹.

W początkowym okresie przebudowy armii dokonano także licznych zmian kadrowych na kluczowych stanowiskach w siłach zbrojnych. W latach 1990–1991 wymieniono praktycznie całe wojskowe kierownictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, wszystkich dowódców okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych oraz blisko 70% ich zastępców. Zmiany personalne objęły 267 etatów generalskich³².

Reformy kadrowe kontynuowano również w latach następnych. Ich nadrzędnym celem było odmłodzenie kadry zawodowej armii oraz wprowadzenie odpowiedniej do standardów NATO proporcji struktury stopni wojskowych dla oficerów, chorążych i podoficerów oraz liczby stanowisk cywilnych w stosunku do wojskowych. Wiązało się to z koniecznością redukcji liczby stanowisk oficerskich oraz zwiększeniem liczby funkcji zajmowanych przez podoficerów zawodowych i liczby etatów przewidzianych dla specjalistów cywilnych. W następstwie podjętych działań w okresie 1989–1999 ze służby w Wojsku Polskim odeszło ponad 77 tysięcy żołnierzy zawodowych. Było to bez mała 70% stanu ewidencyjnego kadry z roku 1988. W tym samym czasie armię zasililo około 64 tysięcy nowych żołnierzy zawodowych. Przeprowadzone w latach dziewięćdziesiątych XX wieku reformy kadrowe spowodowały, że u schyłku tej dekady, w roku 1999, w polskich siłach zbrojnych służyło 80 634 żołnierzy zawodowych, w tym: 36 023 oficerów (44,7% ogółu kadry), 24 912 chorążych (30,9%) oraz 19 699 podoficerów zawodowych (24,4%)³³. Nastąpiła też oczekiwana wymiana pokoleniowa kadry zawodowej. Nie doszło

---

do integracji z NATO, [w:] *90 lat polskiego lotnictwa wojskowego — wyzwania przyszłości*, red. J. Zieliński, Dąblin 2008, s. 112–119.

²⁸ J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie...*, s. 204–205; J. Cieślak, *Polska Marynarka Wojenna 1995*, Warszawa 1995, s. 13.

²⁹ W. Tkaczew, *Przemiany...*, s. 90.

³⁰ J. Zalewski, *Wojsko Polskie w przemianach...*, s. 171–172; R. Polak, J. Telep, *Kierunek armia zawodowa? — aspekty ekonomiczne przebudowy i modernizacji SZ RP*, Warszawa 2002, s. 16–17.

³¹ J. Zalewski, *Wojsko Polskie w przemianach...*, s. 175.

³² S. Jarmoszko, *Przemiany w Siłach Zbrojnych...*, s. 211.

³³ M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego...*, s. 307–308.

jednak do przekształcenia w pożądanym kierunku struktury kadry zawodowej, w której nadal dominującą rolę odgrywali oficerowie.

W ustawie z dnia 14 grudnia 1995 r. o urzędzie Ministra Obrony Narodowej³⁴ ustalono podział kompetencji w kierowaniu resortem Obrony Narodowej i siłami zbrojnymi między cywilnego ministra obrony narodowej i szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Zakończyło to spory toczące się od początku transformacji sił zbrojnych wokół sposobu kierowania armią i podległości szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, który został bezpośrednio podporządkowany ministrowi obrony narodowej. Miał odpowiadać za dowodzenie militarną częścią armii w czasie pokoju przez dowódców rodzajów sił zbrojnych i okręgów wojskowych. Natomiast do obowiązków ministra obrony narodowej należało przygotowanie założeń obronnych państwa, w tym propozycji dotyczących rozwoju i struktury sił zbrojnych oraz opracowanie aktów normatywnych odnoszących się do problematyki obronności. Tym samym, zgodnie z praktyką stosowaną w armiach państw należących do NATO, dokonano wyraźnego oddzielenia funkcji polityczno-administracyjnych wojska od zadań operacyjno-dowódczych³⁵.

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku przebudowa Wojska Polskiego wyraźnie przyspieszyła, na co niemały wpływ miało zaproszenie Polski do współpracy z NATO w formule „Partnerstwa dla Pokoju” (PdP) oraz rozpoczęcie rozmów akcesyjnych do sojuszu. Faktyczny udział Polski w tym programie rozpoczął się 5 lipca 1994 roku wraz z podpisaniem przez przedstawicieli rządu Rzeczypospolitej Polskiej na posiedzeniu Stałej Rady Ambasadorów NATO Indywidualnego Programu Partnerstwa (IPP)³⁶.

Uczestnictwo Polski w programie „Partnerstwo dla Pokoju” spowodowało zintensyfikowanie procesu modelowania struktur armii. W kwietniu 1997 roku utworzono Dowództwo Wojsk Lądowych, co oznaczało zmianę systemu dowodzenia nimi. Jesienią 1997 roku, w Śląskim Okręgu Wojskowym, rozformowano dowództwo 5. Dywizji Zmechanizowanej w Gubinie, a w 1998 roku rozpoczęto likwidację 2. Dywizji Zmechanizowanej w Wałczu oraz 10. Dywizji Zmechanizowanej w Opolu³⁷.

Podjęto też prace nad dostosowaniem narodowych procedur planowania obronnego do obowiązujących w Pakcie Północnoatlantyckim oraz zaadaptowaniem natowskich procedur operacyjnych, techniki pracy sztabowej, metodyki szkolenia wojsk czy terminologii wojskowej.

W drugiej dekadzie września 1994 roku na podpoznańskim poligonie w Biedrusku przeprowadzono pierwsze w ramach programu „Partnerstwo dla Pokoju” ćwiczenia wojskowe, którym nadano kryptonim „Most Współpracy”. Zapoczątkowały one szeroką współpracę wojskową między Polską i jej zachodnimi partnerami w układzie zarówno

³⁴ Dz.U. z 1996, Nr 10, poz. 56.

³⁵ T. Sokołowski, *Kierunki i funkcje prac legislacyjnych reformujących sposób funkcjonowania Ministerstwa Obrony Narodowej i Sił Zbrojnych RP*, [w:] *Parlament a obronność*, red. T. Sokołowski, T. Uliński, Toruń 2000, s. 107.

³⁶ P. Kłudka, P. Wieczorek, *Droga Polski do NATO — próba bilansu*, Warszawa 1997, s. 26; NATO. *Vademecum. Partnerstwo i współpraca*, Warszawa 1995, s. 241.

³⁷ J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie...*, s. 198.

multilateralnym (w ramach NATO), jak i bilateralnym (na przykład ze Stanami Zjednoczonymi, Francją, Niemcami, Wielką Brytanią i Kanadą). Przybierała ona różne formy³⁸. W okresie od zainaugurowania w 1994 roku programu „Partnerstwo dla Pokoju” do wstąpienia Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego zrealizowano ponad 2500 różnych przedsięwzięć szkoleniowych, konsultacyjnych, planistycznych i edukacyjnych. W tym czasie kilkuset polskich oficerów przeszło specjalistyczne szkolenia i praktyki w strukturach dowodzenia i armiach sojuszniczych NATO, a około 250 ukończyło wojskowe studia wyższe lub podyplomowe na Zachodzie. W przyspieszonym tempie kierowano też żołnierzy na kursy językowe³⁹.

Wybrane formacje polskich sił zbrojnych brały również udział w operacjach militarnych prowadzonych przez Sojusz Północnoatlantycki. Pierwszym takim pododdziałem był 16. Batalion Powietrznodesantowy 6. Brygady Desantowo-Szturmowej, jednostki zgłoszonej w styczniu 1995 roku do programu „Partnerstwo dla Pokoju”. Uczestniczył on (od 5 lutego 1996 roku) w dowodzonych przez NATO Siłach Implementacyjnych (Implementation Force — IFOR), operujących na terenie Bośni i Hercegowiny w latach 1995–1996. Następnie (od stycznia 1997 roku) batalion ten wszedł w skład działających w Bośni i Hercegowiny pod egidą NATO do 2004 roku Sił Stabilizacyjnych (Stabilisation Force — SFOR)⁴⁰.

We wrześniu 1997 roku rząd z premierem Włodzimierzem Cimoszewiczem przyjął piętnastoletni program modernizacji sił zbrojnych, znany jako *Program Armia 2012*, który w październiku 1998 roku, w związku z finalizacją polskich starań o członkostwo w NATO, został zmodyfikowany i przyjęty pod nazwą *Program Integracji z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego i Modernizacji Sił Zbrojnych w latach 1998–2012*⁴¹. Zakładano w nim między innymi stopniowe dostosowywanie struktur Sił Zbrojnych RP do prognozowanego charakteru ich zadań oraz zwiększenie poziomu ich uzawodowienia i profesjonalizacji. Liczebność Wojska Polskiego miała się zmniejszyć w 2004 roku do 180 tysięcy żołnierzy⁴².

Realizując ten program, choć i tym razem ze względu na niewielkie środki finansowe oraz zmianę ekipy rządzącej tylko fragmentarycznie, w styczniu 1999 roku zredukowano liczbę okręgów wojskowych do dwóch, likwidując warszawski i krakowski. Z wykorzystaniem dowództwa Krakowskiego Okręgu Wojskowego i części podległych mu jednostek utworzono Korpus Powietrzno-Zmechanizowany z dowództwem usytuowanym

³⁸ Zob. K. Piątkowski, *Polska i NATO w przededniu rozszerzenia*, „Studia i Materiały” 1998, nr 50, s. 63.

³⁹ M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego...*, s. 193–198, 200.

⁴⁰ Szerzej zob. M. Klisz, *Udział 16. Batalionu Powietrznodesantowego w operacji stabilizacyjnej w Bośni i Hercegowinie*, cz. 2. Szczegóły użycia 16. bpd w operacji IFOR oraz wnioski z analizy czynników operacyjnych: sił, obszaru, czasu, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2019, nr 3, s. 231–247; PKW IFOR/SFOR, <http://skmponz.szczecin.pl/pkw-ifor-sfor/> (dostęp: 5.09.2023).

⁴¹ *Raport o stanie państwa i działalności rządu w latach 1997–2001*, Warszawa 2001, s. 195.

⁴² *Ibidem*, s. 195.

w Krakowie⁴³. Podjęto też wiele przedsięwzięć zmierzających do uzyskania interoperacyjności Wojska Polskiego z siłami NATO⁴⁴.

Rezultaty wprowadzonych w armii w czasie pierwszych dziesięciu lat zmian organizacyjno-funkcjonalnych nie były zadowalające. Nie dokonał się w niej oczekiwany przełom jakościowy. W tym czasie nie tylko nie zdołano upodobnić struktury Wojska Polskiego do tej istniejącej w siłach zbrojnych państw NATO. Nie osiągnięto też zakładanej poprawy jego zdolności bojowej, technicznej i materiałowego wyposażenia czy zwiększenia mobilności⁴⁵. Natomiast najbardziej dostrzegalnym efektem prowadzonej w tym okresie restrukturyzacji, bez wątpienia, była redukcja potencjału armii: stanu osobowego, jednostek, wyposażenia i uzbrojenia oraz budżetu obronnego. Na przykład, w omawianym okresie stan etatowy Wojska Polskiego zmniejszył się aż o 178 660 stanowisk⁴⁶.

Po wstąpieniu do Sojuszu Północnoatlantyckiego

Wstąpienie Polski do NATO 12 marca 1999 roku spowodowało w Siłach Zbrojnych RP prawdziwą rewolucję. Przeobrażenia, jakie się w nich dokonały w kolejnych latach i dekadach, objęły bez mała wszystkie obszary działalności i dziedziny życia wojska: struktury organizacyjne i system kadr, modernizację techniczną, system szkolenia dowództw, wojsk oraz doktryny. W roku przyjęcia Polski do NATO liczba etatów Wojska Polskiego kształtowała się na poziomie blisko 226 tysięcy⁴⁷.

Latem 1999 roku po raz kolejny dokonano przekształceń strukturalno-organizacyjnych w Ministerstwie Obrony Narodowej. Kluczowe przeobrażenia dokonały się zwłaszcza w Sztapie Generalnym Wojska Polskiego, którego struktura została dostosowana do tej obowiązującej w Pakcie Północnoatlantyckim⁴⁸.

We wrześniu tego roku zakończono formowanie Wielonarodowego Korpusu Północno-Wschód z dowództwem w Szczecinie. Korpus realizuje zadania obrony zbiorowej, wynikające z artykułu 5. Traktatu waszyngtońskiego oraz misje wspierania działań pokojowych i humanitarnych podejmowanych przez NATO. Ważnym aspektem jego działalności jest także pogłębianie współpracy wojskowej między Polską, Niemcami oraz Danią⁴⁹.

W styczniu 2000 roku Rada Ministrów zaakceptowała nową *Strategię Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*⁵⁰, a w maju tego roku przyjęła *Strategię Obronności Rzeczypospolitej*

⁴³ *Korpus Powietrzno-Zmechanizowany (1999–2001)*, https://archiwum-colad-dkl.wp.mil.pl/pl14_20.html (dostęp: 22.08.2023).

⁴⁴ Szerzej zob. R. Mroziewicz, *Od współpracy do integracji*, „Myśl Wojskowa” 1999, nr 4, s. 49–52.

⁴⁵ *Raport o stanie państwa...*, s. 191–202.

⁴⁶ Por. G. Czekaj, W. Wnuk, *Doganianie NATO*, „Polska Zbrojna”. Wydanie specjalne: *20 lat transformacji*, 2010, s. 29.

⁴⁷ F. Gągor, *Siły Zbrojne RP po 10 latach członkostwa Polski w NATO*, „Armia” 2009, nr 3–4, s. 13.

⁴⁸ Por. J. Zalewski, *Wojsko Polskie w przemianach...*, s. 228–231.

⁴⁹ E. Pietrzyk, *Wielonarodowy Korpus Północno-Wschodni*, „Myśl Wojskowa” 1999, nr 4, s. 159–170.

⁵⁰ S. Koziej, *Strategia Bezpieczeństwa i Obronności Rzeczypospolitej Polskiej po wstąpieniu do NATO*. Skrypt internetowy, s. 5–10, www.koziej.pl (dostęp: 27.08.2023).

*Polskiej*⁵¹. Drugi z dokumentów określał podstawowe interesy narodowe i cele strategiczne, dokonywał oceny wyzwań i zagrożeń polityczno-militarnych oraz przedstawiał koncepcję obronną, w tym zasady polskiej strategii obronności. W następnych latach obie strategie były nowelizowane, co znalazło swoje odzwierciedlenie w nowych dokumentach strategicznych⁵².

Sejm RP uchwalił ustawę z dnia 25 maja 2001 roku o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001–2006⁵³. Ustalono w niej, że wydatki obronne państwa będą wynosiły co najmniej 1,95% PKB brutto z poprzedniego roku, w tym nie mniej niż 20% na modernizację techniczną sił zbrojnych. Zasada ta obowiązywała do 2015 roku. W latach 2001–2013 budżet MON (w złotych) systematycznie się zwiększał, od 15,1 miliarda w 2001 roku do 31,2 miliarda w 2013 roku⁵⁴. W 2014 roku planowane wydatki na obronność kraju kształtowały się na poziomie 32 miliardy⁵⁵, a w 2015 roku — 38,4 miliarda⁵⁶.

Wspomniana ustawa z 25 maja 2001 roku tworzyła stabilną podstawę dla realizacji przyjętego w styczniu tego samego roku *Programu Przebudowy i Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP na lata 2001–2006*⁵⁷, który wpisywał się w system planowania obronnego Sojuszu Północnoatlantyckiego. Program zakładał stopniowe przebudowanie całych sił zbrojnych, doprowadzenie trzeciej ich części do pełnej interoperacyjności w ramach NATO oraz zapewnienie jej średnich standardów armii państw tej organizacji w zakresie wyposażenia, uzbrojenia i mobilności. Stan liczebny sił zbrojnych określono na poziomie 150 tysięcy żołnierzy, w tym 75 tysięcy zawodowych.

Tylko w pierwszych trzech latach realizacji tego programu konieczne zmiany organizacyjne doprowadziły do zlikwidowania 770 jednostek wojskowych, kolejnych 890 jednostek przeformowano, od podstaw utworzono 205 jednostek, zmieniono też miejsce stacjonowania 100 jednostkom, przemieszczając je do wschodniej części kraju⁵⁸. Wśród rozformowanych jednostek był między innymi Korpus Powietrzno-Zmechanizowany, a między nowo utworzonymi dwa korpusy zmechanizowane: pierwszy z dowództwem w Bydgoszczy i drugi z dowództwem w Krakowie⁵⁹. Ze służby zwolniono kilkanaście

⁵¹ *Ibidem*, s. 11–30.

⁵² W interesującym nas okresie kolejne Strategie Bezpieczeństwa Narodowego RP ukazały się jeszcze w latach 2003, 2007 i 2014. Natomiast nowa Strategia Obronności RP została opublikowana w 2009 roku.

⁵³ Dz.U. z 2001, Nr 76, poz. 804 ze zm.

⁵⁴ Por. A. Korolczuk, *Transformacja Sił Zbrojnych RP 1999–2014. Aspekt finansowy*, „Kwartalnik Collegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2016, nr 3, s. 197.

⁵⁵ *Budżet i plany inwestycyjne MON w roku 2014*, <https://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,9,40,5344,inne,wydarzenia,budzet-i-plany-inwestycyjne-mon-w-roku-2014> (dostęp: 25.08.2023).

⁵⁶ *Budżet MON w 2015 roku*, <https://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,9,40,7914,inne,wydarzenia,budzet-mon-w-2015-roku> (dostęp: 25.08.2023).

⁵⁷ Szerzej zob. *Program Przebudowy i Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP w latach 2001–2006. Synteza*, Warszawa 2001; W. Pszeny, *Regulacje prawne dotyczące kierunków rozwoju sił zbrojnych*, „Kwartalnik Bellona” 2011, nr 2, s. 27–29.

⁵⁸ M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego...*, s. 238.

⁵⁹ Szerzej zob. J. Kajetanowicz, *Wojsko Polskie w systemie ...*, s. 208–210; *Korpus Powietrzno-Zmechanizowany (1999–2001)*, https://archiwum-colad-dkl.wp.mil.pl/pl14_20.html (dostęp: 3.08.2023).

tysięcy żołnierzy zawodowych⁶⁰. W okresie 1999–2008 rozformowano prawie 2100 jednostek wojskowych, przeformowano ponad 3200 oraz utworzono od podstaw nowych blisko 700⁶¹.

W latach 2000–2004 zlikwidowano także 68 garnizonów wojskowych, a do końca 2012 roku kolejnych 81. W dłuższym okresie, 1989–2012, podobny los spotkał aż 190 garnizonów Wojska Polskiego⁶². Były wśród nich tak znaczące, jak: Babimost, Goleniów, Gubin, Koźuchów, Nowe Miasto nad Pilicą, Słubice, Zegrze Pomorskie, Żary.

Na początku pierwszej dekady XXI wieku dokonano też reorganizacji szkolnictwa wojskowego. W lipcu 2002 roku rozformowano Wojskową Akademię Medyczną⁶³, a Wojskowa Akademia Techniczna i Akademia Marynarki Wojennej zostały przekształcone w uczelnie wojskowo-cywilne. We wrześniu tego roku zredukowano liczbę szkół oficerskich Wojsk Lądowych, likwidując wyższe szkoły oficerskie w Poznaniu i Toruniu oraz przekształcając Wyższą Szkołę Oficerską we Wrocławiu w Wyższą Szkołę Oficerską Wojsk Lądowych⁶⁴. Ponadto w związku z planowanym wygaszeniem korpusu chorążych, w kwietniu 2002 roku postanowiono rozformować 11 istniejących szkół kształcących tę grupę osobową żołnierzy, a zamiast nich utworzyć osiem szkół podoficerskich⁶⁵.

W tym czasie nastąpiło też połączenie korpusów chorążych zawodowych i podoficerów zawodowych w jeden korpus podoficerów zawodowych. Poza tym utworzono korpus szeregowych zawodowych, co miało doprowadzić do profesjonalizacji stanowisk, które wcześniej były obsadzone przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej⁶⁶.

W 2005 roku Wojsko Polskie obejmowało 141 500 żołnierzy: w Wojskach Lądowych 89 000, w Siłach Powietrznych 30 000, w Marynarce Wojennej 14 300⁶⁷. Pozostali żołnierze służyli w instytucjach centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej, jednostkach logistycznych, szkolnictwie wojskowym, organach administracji wojskowej.

Integracja z NATO spowodowała konieczność utworzenia nowych struktur dowodzenia oraz wsparcia i zabezpieczenia działań. W 2003 roku utworzono Dowództwo Operacyjne Sił Zbrojnych RP⁶⁸. Sformowano też Centrum Operacji Powietrznych i Cen-

⁶⁰ W 2001 roku ze służby zwolniono ponad 2 tysiące żołnierzy zawodowych, a w latach 2002–2003 odpowiednio ponad 4 tysiące i 7,5 tysiąca. Biuletyn nr 2453/IV Sejmowej Komisji Obrony Narodowej z dnia 29 października 2003 roku na temat informacji Rady Ministrów o realizacji „Programu Przebudowy i Modernizacji Sił Zbrojnych RP w latach 2001–2006”, s. 2–9.

⁶¹ F. Gągor, *Dziesięć lat w NATO*, „Kwartalnik Bellona” 2009, nr 1, s. 20.

⁶² M. Jędrzejko, M. Paszkowski, *Kadra Wojska Polskiego...*, s. 89, 264.

⁶³ Por. Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o utworzeniu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Dz.U. z 2002, Nr 141, poz. 1184.

⁶⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 grudnia 2001 r. w sprawie zniesienia niektórych wyższych szkół oficerskich oraz utworzenia Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu, Dz.U. z 2002, Nr 1, poz. 4.

⁶⁵ R. Kałużny, *Szkoły chorążych w Polsce w latach 1967–2002*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wojsk Lądowych” 2006, nr 3, s. 88–101.

⁶⁶ Korpus ten został utworzony na podstawie Ustawy z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz.U. z 2003, Nr 179, poz. 1750 ze zm.); F. Gągor, *Dziesięć lat w NATO...*, s. 10.

⁶⁷ „The Military Balance 2005–2006”, London 2005, s. 92.

⁶⁸ *Raport. Obronność Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 24.

trum Operacji Morskich⁶⁹. W grudniu 2006 roku utworzono Inspektorat Wsparcia Sił Zbrojnych⁷⁰. W tym samym roku powołano Inspektorat Wojskowej Służby Zdrowia⁷¹. Natomiast w 2010 roku powstał Inspektorat Uzbrojenia Ministerstwa Obrony Narodowej⁷².

W październiku 2006 roku w miejsce rozwiązanych Służb Informacyjnych Wojska Polskiego powołano Służbę Wywiadu Wojskowego oraz Służbę Kontrwywiadu Wojskowego⁷³.

Po przystąpieniu do Paktu Północnoatlantyckiego powołano też nowe rodzaje sił zbrojnych. W 2004 roku Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej przekształcono w Siły Powietrzne⁷⁴, co wynikało z potrzeby dostosowania ich nazwy do tej obowiązującej w NATO. Utworzono 24 maja 2007 roku czwarty rodzaj sił zbrojnych — Wojska Specjalne⁷⁵. Tworzą one elitarny komponent sił zbrojnych.

Od 1999 roku intensywnie zmieniano programy szkolenia i kształcenia w uczelniach wojskowych oraz ośrodkach szkoleniowych. Dodatkowym szkoleniem objęto praktycznie całość kadry zawodowej sił zbrojnych. Duża jej część przeszła ten proces za granicą, głównie w Stanach Zjednoczonych, ale też w Wielkiej Brytanii, Francji, Niemczech, Kanadzie i Holandii⁷⁶.

Członkostwo w NATO wymusiło wymianę w znacznym stopniu przestarzałego bądź wyeksploatowanego sprzętu bojowego będącego na wyposażeniu polskiej armii. W pierwszej dekadzie XXI wieku główne wysiłki modernizacyjne objęły zakupy uzbrojenia i wyposażenia, które miały zwiększyć jej sprawność i zdolności bojowe, między innymi kołowych transporterów opancerzonych „Rosomak”, przeciwpancernych pocisków kierowanych „Spike”, czołgów „Leopard”, samolotów F-16 oraz samolotów transportowych C-295M „Casa” i C-130 „Hercules”. Poza inwestowaniem w systemy uzbrojenia modernizowano połowe systemy łączności i informatyki, wprowadzono zautomatyzowane zestawy kierowania ogniem dywizjonów artylerii oraz zintegrowane węzły połowego systemu dowodzenia. Niemalę środki wydatkowano na zakup sprzętu transportowego i wyposażenia indywidualnego żołnierza⁷⁷.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Por. *Zakres działania Inspektoratu Wojskowej Służby Zdrowia*, Decyzja nr 32/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 stycznia 2007 r. w sprawie zakresu działania Inspektoratu Wojskowej Służby Zdrowia, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe-dzialania-inspektoratu-wojskowej-sluzby-zdrowia-34109631> (dostęp: 12.08.2023).

⁷² Por. *Inspektorat Uzbrojenia*, <https://archiwum-ui.wp.mil.pl/strony/arttykul.58.0.html> (dostęp: 12.08.2023).

⁷³ *Raport. Obronność Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 25.

⁷⁴ R. Rochowicz, *Lotnicza jedność*, „Polska Zbrojna” 2004, nr 27, s. 13.

⁷⁵ Por. Ustawa z dnia 24 maja 2007 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2007, Nr 107, poz. 732). Szerzej na temat Wojsk Specjalnych zob. B. Pacek, *Wojska Specjalne Sił Zbrojnych RP*, Warszawa-Siedlce 2019.

⁷⁶ F. Gągor, *Siły Zbrojne RP po 10 latach...*, s. 14.

⁷⁷ F. Gągor, *Dziesięć lat w NATO...*, s. 17; M. Gocuł, *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju Sił Zbrojnych RP*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 1, s. 17, 23.

Od 2009 roku modernizacja techniczna była prowadzona na podstawie 14 programów operacyjnych⁷⁸, będących zbiorem wzajemnie powiązanych i skoordynowanych ze sobą przedsięwzięć obejmujących wszystkie najważniejsze obszary działalności Wojska Polskiego.

Rada Ministrów RP przyjęła 5 sierpnia 2008 roku *Program Profesjonalizacji Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2008–2010*⁷⁹, decydując tym samym o wprowadzeniu w Polsce armii zawodowej. Program profesjonalizacji zakładał zawieszenie obowiązkowej służby wojskowej i przeszkolenia wojskowego, wprowadzenie kontraktowej zawodowej służby wojskowej oraz utworzenie Narodowych Sił Rezerwowych (NSR). Zgodnie z założeniami programu profesjonalizacji, liczebność Sił Zbrojnych RP na koniec 2010 roku miała wynosić 120 tysięcy żołnierzy, w tym 100 tysięcy żołnierzy zawodowych i 20 tysięcy żołnierzy Narodowych Sił Rezerwowych⁸⁰.

W 2010 roku, po zakończeniu realizacji programu uzawodowienia sił zbrojnych, ich stan osobowy kształtował się na poziomie 100 272 żołnierzy (w komponencie zawodowym), w tym: 47 300 w Wojskach Lądowych, 17 500 w Siłach Powietrznych, 8000 w Marynarce Wojennej i 1650 w Wojskach Specjalnych (pozostali żołnierze służyli w instytucjach centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej, jednostkach logistycznych, szkolnictwie wojskowym, organach administracji wojskowej)⁸¹.

Rok 2010 zapisał się tragicznie w historii Polski i polskiego wojska. W katastrofie lotniczej w Smoleńsku 10 kwietnia zginęli przedstawiciele najwyższych władz państwowych oraz duża część ówczesnego kierownictwa armii, w tym Prezydent RP — zwierzchnik Sił Zbrojnych RP, szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i wszyscy dowódcy rodzajów sił zbrojnych. Wymusiła ona przeprowadzenie wielu zmian personalnych i organizacyjnych.

W pierwszej dekadzie XXI wieku w wyniku zmian organizacyjnych uproszczono i usprawniono strukturę organizacyjną sił zbrojnych, dostosowując ją do rzeczywistych potrzeb operacyjnych. Podniesiono też jakość dowodzenia oraz zlikwidowano nadmierne rozbudowane ogniwa pośrednie. Ponadto dokonano zmian dyslokacyjnych jednostek wojskowych oraz rozgraniczenia Sił Zbrojnych RP na wojska operacyjne i wojska wsparcia. Wreszcie częściowo przebrojono je w nowocześniejszy sprzęt oraz przeprowadzono ich uzawodowienie.

Przeobrażenia składu Sił Zbrojnych RP były kontynuowane również w drugiej dekadzie XXI wieku. W 2011 roku zdecydowano o rozformowaniu w Wojskach Lądowych 1. Dywizji Zmechanizowanej z dowództwem w Legionowie⁸². Rozwiązano też między innymi 1. Brygadę Artylerii, a w Siłach Powietrznych 1. Brygadę Rakiet Obrony

⁷⁸ *Ibidem*, s. 24.

⁷⁹ *Informacja. Stan profesjonalizacji Sił Zbrojnych RP*, Warszawa, styczeń 2010, s. 2, <https://www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=3736> (dostęp: 5.08.2023).

⁸⁰ *Ibidem*, s. 4.

⁸¹ J. Kajetanowicz, *Transformacja Sił Zbrojnych RP 1999–2020. Aspekt organizacyjny*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, z. 1, s. 93, https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2021/12/riesw_2021-01-05.pdf (dostęp: 10.08.2023).

⁸² *Ibidem*, s. 93–94.

Powietrznej⁸³. Poza tym 31 grudnia 2011 roku rozformowano dwa ostatnie okręgi wojskowe — Śląski i Pomorski, co tłumaczono koniecznością racjonalizacji struktury organizacyjnej Wojska Polskiego⁸⁴.

Sejm RP uchwalił 21 czerwca 2013 roku ustawę o zmianie ustawy o Urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw⁸⁵, która zreformowała istniejący wcześniej system kierowania i dowodzenia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Weeszła w życie 1 stycznia 2014 roku. W miejsce dotąd funkcjonujących sześciu odrębnych organów dowodzenia Sił Zbrojnych RP: Dowództwa Wojsk Lądowych, Dowództwa Sił Powietrznych, Dowództwa Marynarki Wojennej, Dowództwa Wojsk Specjalnych, Dowództwa Operacyjnego Sił Zbrojnych oraz Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych, utworzono dwa strategiczne dowództwa połączone — Dowództwo Generalne Rodzajów Sił Zbrojnych i Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych. Sztab Generalny został wyłączony z dotychczasowego systemu dowodzenia siłami zbrojnymi i przekształcony w główny ośrodek planowania i doradztwa strategicznego oraz projektowania rozwoju wojsk⁸⁶. Reforma wzbudziła pewne zastrzeżenia części kadry dowódczej i ekspertów. Dotyczyły one przede wszystkim kwestii pozbawienia szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego kompetencji dowódczych, nie do końca jasnego podziału kompetencji między Dowódcę Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych a Dowódcę Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych oraz niektórych szczegółowych rozwiązań organizacyjnych, na przykład w kwestii dowodzenia Wojskami Specjalnymi⁸⁷.

Druga dekada XXI wieku przyniosła także rozbudowę systemu obronnego we wschodniej części Polski. Istotną zmianą było także rozpoczęcie ścisłej współpracy wojskowej Polski ze Stanami Zjednoczonymi, czego widocznym rezultatem stała się zwiększona obecność żołnierzy amerykańskich w naszym kraju. Okazało się to bardzo ważne w kontekście agresji Rosji na Ukrainę i aneksji przez nią Krymu w 2014 roku, a później sprowokowanego przez Moskwę konfliktu zbrojnego w Donbasie.

W 2015 roku w składzie Wojska Polskiego znajdowały się cztery rodzaje sił zbrojnych: Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna i Wojska Specjalne. Główny jego potencjał miały: w Wojskach Lądowych — trzy dywizje ogólnowojskowe, w tym dwie zmechanizowane i jedna pancerna oraz sześć samodzielnych brygad; w Siłach Powietrznych — cztery skrzydła lotnictwa i dwie samodzielne brygady; w Marynarce Wojennej — dwie flotylle okrętów; w Wojskach Specjalnych — pięć samodzielnych jednostek⁸⁸.

⁸³ *Ibidem*, s. 94.

⁸⁴ Por. *Likwidacja okręgów wojskowych*, <https://www.rp.pl/mundurowi/art6911391-likwidacja-okregow-wojskowych> (dostęp: 27.08.2023).

⁸⁵ Dz.U. z 2013, poz. 852.

⁸⁶ *Ibidem*; L. Konopka, M. Fryc, *Reforma systemu kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 3, s. 11–23.

⁸⁷ L. Konopka, M. Fryc, *Reforma systemu...*, s. 23–24; *Raport. Obronność Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 25; M. Lasoń, *Wpływ reformy kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi RP na sytuację w Wojskach Specjalnych na początku 2014 roku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2014, nr 2, s. 18–20.

⁸⁸ *Raport. Obronność Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 26.

W tym czasie służbę w Siłach Zbrojnych RP pełniło 96 200 żołnierzy zawodowych. Do tej liczby należy dodać jeszcze 2600 żołnierzy służby kandydackiej i 12 500 żołnierzy Narodowych Sił Rezerwowych. Ogółem, wliczając wszystkie komponenty, stan osobowy Wojska Polskiego kształtował się na poziomie 111 300 żołnierzy⁸⁹.

Podsumowanie

Przeprowadzona w Wojsku Polskim w latach 1989–2015 transformacja zasadniczo przekształciła jego oblicze i charakter. Prawie trzykrotnie zmniejszyła się jego liczebność. Istotna modyfikacja nastąpiła w strukturze kadrowej i organizacyjnej sił zbrojnych. Dokonała się w nich poważna zmiana pokoleniowa. Ich szeregi zasilili nie tylko ludzie młodszy, ale także lepiej wykształceni i wyszkoleni w rzemiośle wojskowym. Utworzono nowe rodzaje sił zbrojnych, całkowicie przebudowano struktury związków taktycznych i oddziałów. Ponadto zreformowano centralne instytucje wojskowe, powołano nowe struktury dowodzenia, wsparcia i zabezpieczenia działań bojowych oraz wdrożono nowy system kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi naszego państwa. Zgodnie z praktyką stosowaną w NATO rozdzielono wojska operacyjne od pozostałych jednostek wsparcia, zabezpieczenia działań oraz administracji wojskowej. Dokonano też redyslokacji jednostek, przesuwając wiele z nich do wschodniej części kraju. Ogólnie organizacja wojsk została lepiej dostosowana do rzeczywistych potrzeb operacyjnych. W analizowanym okresie polska armia została w pełni uzawodowiona oraz częściowo przezbrojona w nowoczesny sprzęt i środki walki. Wzrósł także poziom interoperacyjności wojsk polskich z siłami zbrojnymi innych krajów Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Czy zatem wszystkie te przeprowadzone zmiany, przeobrażenia i reformy doprowadziły do zasadniczego przełomu w zakresie poprawy zdolności operacyjnych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej? Twierdząca odpowiedź na to pytanie jest uzasadniona tylko w odniesieniu do Wojsk Specjalnych, które w stosunkowo krótkim czasie dołączyły do światowej elity sił specjalnych. Podobnego efektu nie osiągnięto jednak w pozostałych rodzajach sił zbrojnych. Złożyło się na to wiele przyczyn, między innymi nadmierna redukcja stanów osobowych, a w konsekwencji likwidacja wielu jednostek bojowych wojsk operacyjnych, niepełne ukończenie związków taktycznych i oddziałów czy zbyt powolne i niekonsekwentne wprowadzanie nowoczesnego sprzętu i uzbrojenia.

Bibliografia

Akty prawne

Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie/Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, podpisany 19 listopada 1990 r. w Paryżu, „Zbiór dokumentów/Recueil de Documents” (PISM) 47, 1991.

⁸⁹ Por. „Mały Rocznik Statystyczny Polski” 2023, s. 73, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2023,1,25.html> (dostęp: 11.08.2023).

- Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o Urzędzie Ministra Obrony Narodowej (Dz.U. z 1996, Nr 10, poz. 56).
- Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych RP w latach 2001–2006 (Dz.U. z 2001, Nr 76, poz. 84).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o utworzeniu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi (Dz.U. z 2002, Nr 141, poz. 1184).
- Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz.U. z 2003, Nr 179, poz. 1750).
- Ustawa z dnia 24 maja 2007 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2007, Nr 107, poz. 732).
- Ustawa z dnia 21 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o Urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 852).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 grudnia 2001 r. w sprawie zniesienia niektórych wyższych szkół oficerskich oraz utworzenia Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu (Dz.U. z 2002, Nr 1, poz. 4).
- Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 67 z dnia 29 grudnia 1990 r. w sprawie utworzenia Międzyresortowej Komisji ds. Reform w Organizacji Obrony Narodowej.
- Decyzja nr 83/MON z dnia 19 czerwca 1995 r. w sprawie wprowadzenia do użytku w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej Ceremoniału Wojskowego, Dziennik Rozkazów MON 1995, poz. 72.
- Decyzja nr 32/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 stycznia 2007 r. w sprawie zakresu działania Inspektoratu Wojskowej Służby Zdrowia, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/zakres-dzialania-inspektoratu-wojskowej-sluzby-zdrowia-34109631> (dostęp: 12.08.2023).
- Doktryna Obronna Rzeczypospolitej Polskiej z 1990 roku*, Monitor Polski z 1990, nr 9, poz. 66.
- Rozkaz nr 1/MON z dnia 2 stycznia 1991 r. w sprawie dziedziczenia i kultywowania tradycji oręża polskiego, Dziennik Rozkazów MON 1991, poz. 1.

Literatura

- Balcerowicz B., *Cztery razy „R”*, „Polska Zbrojna” 2010. Wydanie specjalne: *20 lat transformacji*.
- Biuletyn nr 2453/IV Sejmowej Komisji Obrony Narodowej z dnia 29 października 2003 r. na temat informacji Rady Ministrów o realizacji „Programu Przebudowy i Modernizacji Sił Zbrojnych w latach 2001–2006”.
- Budżet i plany inwestycyjne MON w roku 2014*, <https://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,9,40,5344,inne,wydarzenia,budzet-i-plany-inwestycyjne-mon-w-roku-2014>.
- Budżet MON w 2015 roku*, <https://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,9,40,7914,inne,wydarzenia,budzet-mon-w-2015-roku>.
- Cieślak J., *Polska Marynarka Wojenna 1995*, Warszawa 1995.
- Czekaj G., Wnuk W., *Doganianie NATO*, „Polska Zbrojna”. Wydanie specjalne: *20 lat transformacji* 2010.
- Czernikowski K., 16. *Pomorska Dywizja Zmechanizowana im. Króla Kazimierza Jagiellończyka — fakty, wydarzenia i...*, Malbork 2012.
- Gągor F., *Dziesięć lat w NATO*, „Kwartalnik Bellona” 2009, nr 1, s. 7–25.
- Gągor F., *Siły Zbrojne RP po 10 latach członkostwa Polski w NATO*, „Armia” 2009, nr 3–4, s. 12–14.
- Gocuł M., *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju Sił Zbrojnych RP*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 1, s. 11–26.
- Gruszczyński J., *Wojska lotnicze i obrony powietrznej 1990–1999. Od współpracy do integracji z NATO*, [w:] *90 lat polskiego lotnictwa wojskowego — wyzwania przyszłości*, red. J. Zieliński, Dęblin 2008, s. 107–122.
- Informacja. Stan profesjonalizacji Sił Zbrojnych RP*, Warszawa 2010, <https://www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=3736>.
- Inspektorat Uzbrojenia*, <https://archiwum-iu.wp.mil.pl/strony/artukul.58.0.html>.
- Jarmoszko S., *Przemiany w Siłach Zbrojnych RP pierwszej dekady transformacji ustrojowej*, rozprawa habilitacyjna, „Zeszyty Naukowe AON” 2000, dodatek do nru 3.

- Jędrzejko M., *Armie w dobie przemian — kalendarium najważniejszych wydarzeń w armiach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1997*, Warszawa 1997.
- Jędrzejko M., *Nieunikniona redukcja*, „Polska Zbrojna” 1999, nr 47.
- Jędrzejko M., Paszkowski M., *Kadra Wojska Polskiego 1989–2012 (studium socjologiczno-politologiczne). Wybrane problemy*, Warszawa 2014.
- Kajetanowicz J., *Transformacja Sił Zbrojnych RP 1999–2020. Aspekt organizacyjny*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, z. 1, https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2021/12/riesw_2021-01-05.pdf.
- Kajetanowicz J., *Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa państwa 1945–2010*, Częstochowa 2013.
- Kaleta W., 25. *Dywizja Kawalerii Powietrznej*, „Polska Zbrojna” 1997, nr 20.
- Kałużny R., *Szkoły chorążych w Polsce w latach 1967–2002*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wojsk Lądowych” 2006, nr 3, s. 88–101.
- Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944–1956. Dokumenty do dziejów PRL*, z. 16, oprac. J. Poksiński, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2003.
- Klisz M., *Udział 16. Batalionu Powietrznodesantowego w operacji stabilizacyjnej w Bośni i Hercegowinie, cz. 2. Szczegóły użycia 16. bpd w operacji IFOR oraz wnioski z analizy czynników operacyjnych: siła, obszar, czasu*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2019, nr 3, s. 231–247.
- Kłudka P., Wieczorek P., *Droga Polski do NATO — próba bilansu*, Warszawa 1997.
- Kodeks Honorowy Oficera Wojska Polskiego*, Warszawa 1995.
- Konopka L., Fryc M., *Reforma systemu kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 3, s. 11–25.
- Kopeć J., *Lądowe formacje w nowej szacie*, „Polska Zbrojna” 1997, nr 35.
- Korolczuk A., *Transformacja Sił Zbrojnych RP 1999–2014. Aspekt finansowy*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2016, nr 3, s. 193–211.
- Korpus Powietrzno-Zmechanizowany (1999–2001)*, https://archiwum-colad-dkl.wp.mil.pl/pl14_20.html.
- Koziej S., *Strategia Bezpieczeństwa i Obronności Rzeczypospolitej Polskiej po wstąpieniu do NATO. Skrypt internetowy*, Warszawa-Ursynów 2008, www.koziej.pl.
- Lasoń M., *Wpływ reformy kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi RP na sytuację w Wojskach Specjalnych na początku 2014 roku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2014, nr 2, s. 13–22.
- Lewandowski G., *Modele organizacyjne Sił Zbrojnych RP*, praca doktorska, Warszawa 2006.
- Likwidacja okręgów wojskowych*, <https://www.rp.pl/mundurowi/art6911391-likwidacja-okregow-wojskowych>.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski 2023, <https://stst.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2023,1,25.html>.
- The Military Balance 2005–2006*, London 2005.
- Misja na stulecie*, <https://www.wiw.com.pl/centrum-prasowe-aktualnosci/misja-na-stulecie>.
- NATO Vademecum. Partnerstwo i współpraca*, Warszawa 1995.
- Mroziewicz R., *Od współpracy do integracji*, „Myśl Wojskowa” 1999, nr 4, s. 43–53.
- Pacek B., *Wojska Specjalne Sił Zbrojnych RP*, Warszawa-Siedlce 2019.
- Piątkowski K., *Polska i NATO w przededniu rozszerzenia*, „Studia i Materiały”, Warszawa 1998, nr 50.
- Pietrzyk E., *Wielonarodowy Korpus Północno-Wschodni*, „Myśl Wojskowa” 1999, nr 4, s. 159–170.
- PKW IFOR/SFOR*, <http://skmponz.szczecin.pl/pkw-ifor-sfor/>.
- Polak R., Telep J., *Kierunek armia zawodowa? — aspekty ekonomiczne przebudowy i modernizacji SZ RP*, Warszawa 2002.
- Program Przebudowy i Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP w latach 2001–2006. Synteza*, Warszawa 2001.
- Przeczyszewski R., *Budowanie dywizji*, „Polska Zbrojna” 1993, nr 218.
- Pszenny W., *Regulacje prawne dotyczące kierunków rozwoju sił zbrojnych*, „Kwartalnik Bellona” 2011, nr 2, s. 22–29.
- Raport. Obronność Rzeczypospolitej po trzech dekadach suwerenności*, Warszawa 2019.

- Raport o stanie bezpieczeństwa państwa — aspekty zewnętrzne*, Warszawa 1995.
- Raport o stanie państwa i działalności rządu w latach 1997–2001*, Warszawa 2001.
- Rochowicz R., *Lotnicza jedność*, „Polska Zbrojna” 2004, nr 27.
- Sokołowski T., *Kierunki i funkcje prac legislacyjnych reformujących sposób funkcjonowania Ministerstwa Obrony Narodowej i Sił Zbrojnych RP*, [w:] *Parlament a obronność*, red. T. Sokołowski, T. Uliński, Toruń 2000, s. 101–118.
- Szandrocho R., *Wybrane problemy gotowości obronnej państwa*, Wrocław 2013.
- Szeremietiew R., *W prawo marsz! O polityce i wojsku*, Warszawa 1993.
- Szwagrzyk E., *Dywizja jutra*, „Polska Zbrojna” 1994, nr 54.
- Tkaczew W., *Przemiany strukturalne i organizacyjne Wojska Polskiego w latach 1989–2014*, „Wiedza Obronna” 2015, nr 4, s. 53–100.
- Tomaszewski J., *Formowanie Wojsk Obrony Terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2019, nr 26, s. 70–87.
- Trejnis Z., *Siły zbrojne w państwie demokratycznym i autorytarnym*, Warszawa 1997.
- Wojsko Polskie. Fakty i liczby*, Warszawa 1990.
- Zając S., *Z dziejów Krakowskiego Okręgu Wojskowego*, Warszawa 1995.
- Zalewski J., *Wojsko Polskie w przemianach ustrojowych 1989–2001*, Warszawa 2002.

The structural and functional transformations of the Polish Armed Forces in the years 1989–2015 (selected issues)

Keywords: the Polish Armed Forces, transformation, restructuring, technical modernization

Summary

The article focuses on demonstrating the most important structural and functional transformations carried out in Polish Armed Forces in the years 1989–2015. The attention was drawn to the role of different factors that determine the scope and pace of these changes or the inconsistency in the implementation of prepared programs assuming the restructuring of the Polish armed forces. The article also describes the impact of the “Partnership for Peace” program and Poland’s subsequent accession to NATO on the acceleration of the process of modelling the structures of the Polish Army and the results of the restructuring measures taken.

Daria Zarzycka

ORCID 0000-0002-1408-0326

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Wydział Prawa i Ekonomii

Mediacja w sprawach karnych — czy jest możliwa w każdej sprawie karnej i jakie alternatywy negocjacyjne zawiera kodeks karny skarbowy w sprawach o wykroczenia i przestępstwa skarbowe?

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.8>

Słowa kluczowe: mediacja, prawo karne skarbowe, proces karny skarbowy, dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, negocjacje

Mediacja w sprawach karnych jest ważną instytucją — zarówno dla sprawcy czynu zabronionego, jak i dla jego ofiary, ponieważ osoby te, dzięki mediacji, są w stanie między sobą i przy pomocy bezstronnej osoby trzeciej — mediatora, ustalić, jak będzie naprawiona krzywda doznana przez pokrzywdzonego. W niniejszym opracowaniu autorka skupiła się na szerokim omówieniu tego, jak przebiega mediacja oraz w jakich sprawach może być zastosowana. Ponadto, poruszyła też istotną kwestię — czy w prawie karnym skarbowym może być stosowany jakiś rodzaj negocjacji/mediacji. Niniejszy artykuł porusza problematykę warunków, jakie muszą być spełnione, aby mogła być przeprowadzona mediacja, a także to, jakie alternatywy negocjacyjne są w prawie karnym skarbowym. Takie porównanie jest istotne, ponieważ co do zasady w prawie karnym jest możliwość, by sprawca porozumiał się z pokrzywdzonym. Prawo karne skarbowe jest natomiast specyficzną dziedziną prawa karnego, a więc ma ono zgoła inne instytucje aniżeli prawo karne ogólne.

Wprowadzenie

Nie ma legalnej definicji pojęcia mediacja w polskim ustawodawstwie, natomiast w ogólnie przyjętym rozumieniu mediacja jest dobrowolną próbą rozwiązania konfliktu przez zwaśnione strony. Próba ta polega na swoistych negocjacjach między tymi stronami

zmierzających do ugodowego zakończenia sprawy¹. Negocjacje te są prowadzone przez strony przy wsparciu bezstronnego mediatora, który jest profesjonalnym podmiotem, niejako wkraczającym w konflikt pomiędzy stronami². Wkroczenie to natomiast nie polega na przyjęciu stanowiska jednej ze stron i przekonywaniu drugiej do niego, ponieważ, jak już wspomniano, mediator jest osobą bezstronną. W związku z tym, jego udział w negocjacjach dotyczących danej sprawy polega na wysłuchaniu każdej ze stron oraz zarządzanie przeprowadzanymi negocjacjami tak, by strony wypracowały porozumienie w kwestiach spornych. Ponadto, mediator ma pomóc w znalezieniu przez strony sporu pewnego kompromisu, który je usatysfakcjonuje i pomoże uniknąć często długotrwałego procesu sądowego. Warto też nadmienić, jakimi zasadami powinno się kierować postępowanie mediacyjne. Jest to istotne dla jego prawidłowego przebiegu. Opracowano pięć zasad³. Pierwszą z nich jest dobrowolność, strony danego konfliktu muszą bowiem z własnej woli przystąpić do mediacji, a więc wyrazić również chęć podjęcia próby rozwiązania konfliktu w czasie mediacji. Drugą zasadą to bezstronność. Jest to niezwykle ważna cecha mediatora, ponieważ wyłącznie bezstronna osoba jest w stanie racjonalnie patrzeć na konflikt tak, by pomóc stronom dojść do korzystnego porozumienia dla każdej z nich. Kolejną zasadą mediacji jest poufność, co daje stronom komfort, że ani rozmowy podczas mediacji, ani ich okoliczności nie zostaną ujawnione osobom trzecim. Czwartą zasadą mediacji, która powinna być również cechą dobrego mediatora, jest neutralność. Według niej mediator nie narzuca żadnych rozwiązań, lecz wysłuchuje strony i pomaga im wypracować własny kompromis, nie składając im przy tym propozycji rozwiązania sporu, ponieważ to strony, przy pomocy mediatora, mają znaleźć właściwe rozwiązanie samodzielnie. Ostatnią z zasad mediacji jest akceptowalność — musi zaistnieć sytuacja, w której każdy z uczestników danego spotkania mediacyjnego akceptują się wzajemnie.

Mediacja jest możliwa między innymi w sprawach cywilnych i karnych. W tym opracowaniu autorka skupi się wyłącznie na mediacjach w sprawach karnych, a także pewnej osobliwości, jaką są postępowania karne skarbowe.

Mediacja w sprawach karnych

W mediacjach w sprawach karnych podejmuje się wszelkie działania zmierzające do rozwiązania istniejącego sporu przez wypracowanie wspólnego modelu porozumienia. Działania te podejmowane są, przy udziale mediatora, przez strony konfliktu, czyli oskarżonego oraz pokrzywdzonego⁴. Mediacja w sprawach karnych znana jest nie tylko na gruncie polskiego prawa karnego. Jej zalety dostrzegły wiele lat temu również instytucje europejskie. Na przykład Komitet Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich już w 1999 roku zawarł w jednej ze swoich rekomendacji (nr R(99)19) definicję mediacji

¹ *Mediacje karne*, krakow-krowodrza.sr.gov.pl/mediacje-karne,m,mg,3,37,232 (dostęp: 05.09.2023).

² *Mediator*, biurokarier.umk.pl/mediator (dostęp: 05.09.2023).

³ *Zasady mediacji*, mediator.org.pl/baza-wiedzy/zasady-mediacji/ (dostęp: 05.09.2023).

⁴ K. Sułkowski, *Mediacja w polskim prawie karnym*, „*Studenckie Zeszyty Naukowe*” 20, 2017, nr 35, s. 84.

w sprawach karnych. Określił ją jako sytuację, w której zarówno ofierze, jak i sprawcy przestępstwa udzielone jest prawo do czynnego i nieprzymuszonego uczestnictwa w polubownym rozwiązaniu konfliktu powstałego na skutek dokonanego czynu zabronionego, korzystając przy tym z pomocy bezstronnej osoby trzeciej — mediatora⁵. Podobną definicję mediacji w sprawach karnych przyjmuje się też w doktrynie. Na przykład Rękas przedstawia ją jako dobrowolne porozumienie między sprawcą a ofiarą czynu zabronionego w celu naprawienia wyrządzonych tym czynem szkód materialnych i moralnych przy pomocy bezstronnej i neutralnej osoby trzeciej, a więc mediatora⁶. Wracając jeszcze do wymienionej rekomendacji, nadmienić należy, że mediacja jest w niej potraktowana jako ważne narzędzie sprawiedliwości naprawczej (restorative justice), czyli instytucji definiowanej w doktrynie jako proces, w którym dochodzi do spotkania wszelkich podmiotów związanych z danym czynem zabronionym, podczas którego podmioty te starają się wspólnie wypracować sposób naprawy skutków powstałych w wyniku popełnienia czynu zabronionego oraz zapobiec ich następstwom⁷. Instytucja ta została wprowadzona do polskiego prawa karnego wraz z aktualnie obowiązującym kodeksem karnym⁸, a przez kolejne lata była uszczegóławiana i usprawniana⁹. Pierwotnie podmiotem właściwym do skierowania sprawy karnej do mediacji był wyłącznie prokurator, ale w 2003 roku, kiedy została zmieniona ustawa kodeks postępowania karnego (kpk)¹⁰, organem właściwym stał się również sąd¹¹. Sprawiedliwość naprawcza ma odnieść pozytywny skutek nie tylko dla ofiary przestępstwa, lecz i dla sprawcy. Pozytywnym rozwiązaniem w tej sytuacji dla ofiary czynu zabronionego (w zależności od jego rodzaju) będzie na przykład odszkodowanie, zadośćuczynienie, publiczne przeprosiny czy wpłata ustalonej kwoty na wybrane cele dobroczynne, co w wyniku mediacji pokrzywdzony może uzyskać znacznie szybciej niż w wyniku długotrwałego procesu przed sądem. Pozytywnym rozwiązaniem sytuacji dla oskarżonego zaś może być swego rodzaju porozumienie z pokrzywdzonym, a tym samym ustalenie z nim, jaki będzie najlepszy sposób zadośćuczynienia za wyrządzone mu krzywdy. W przypadku takiego porozumienia, sprawca czynu może liczyć również na łagodniejsze potraktowanie przez sąd, niż w sytuacji, kiedy nie byłoby próby mediacji z pokrzywdzonym. W związku z tym, ma on poniekąd wpływ na to, czy kara będzie łagodniejsza, ponieważ w przypadku porozumienia z ofiarą jest na to

⁵ Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r.

⁶ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2004, s. 17.

⁷ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001, s. 14.

⁸ Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz.U. z 1997, Nr 88, poz. 553).

⁹ M. Chalimoniuk-Zięba, G. Oklejak, *Sprawiedliwość naprawcza i jej zastosowanie w praktyce*, „Kwartalnik ADR” 2013, nr 1(21), s. 5.

¹⁰ Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 roku — Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997, Nr 89, poz. 555), która została zmieniona 10 stycznia 2003 roku. Wprowadzono wówczas między innymi ustawę o świadku koronnym, a także utworzono przepis 23a kodeksu postępowania karnego dotyczący mediacji w sprawach karnych.

¹¹ G. Goniewicz, *Znaczenie pozytywnego wyniku mediacji dla możliwości zastosowania środków probacyjnych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 5 (35), s. 8.

szansa. W razie procesu przed sądem tak naprawdę sprawa odbywa się między sądem a sprawcą¹². Ani sprawca, ani pokrzywdzony nie mają realnego wpływu na jego przebieg. Liczą się ustalenia, dowody, wyjaśnienia, natomiast rola pokrzywdzonego i oskarżonego w rzeczywistości jest zdecydowanie bardziej bierna aniżeli w przypadku postępowania mediacyjnego. Dlatego można dostrzec, że mediacja niesie za sobą wiele korzyści dla obu stron postępowania, a ponadto każda z nich jest objęta odpowiednim wsparciem¹³. Mediacja w sprawach karnych przynosi również wymierne korzyści dla Skarbu Państwa, ponieważ jest rozwiązaniem znacznie tańszym niż prowadzenie procesu sądowego składającego się często z wielu rozpraw.

Co prawda, nie istnieje żaden katalog zamknięty spraw, które mogą być skierowane do mediacji, jednak w doktrynie przyjmuje się, że mediacja nie powinna mieć zastosowania na przykład w sprawach dotyczących zgwałcenia, wykorzystania seksualnego dzieci, sprzedaży materiałów pornograficznych, znęcania się i przemocy psychicznej czy zabójstw. Mediacja możliwa jest zarówno w sprawach o przestępstwa, jak i o wykroczenia¹⁴. Nie bez powodu jednak autorka zaznaczyła powyżej, że mediacja musi dotyczyć czynu, w którym porozumienie jest możliwe. Nie w każdej sytuacji bowiem jest możliwe do osiągnięcia porozumienie między stronami postępowania karnego (choćby biorąc pod uwagę wymienione sprawy). W doktrynie, przeciwnie do ustawodawstwa, wyklarowały się ogólne pewne przesłanki warunkujące możliwość skierowania danej sprawy karnej do mediacji¹⁵. W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że musi być ujawniony sprawca danego czynu, ponieważ mediację można prowadzić wyłącznie w sytuacji, kiedy są obie strony konfliktu. Próby doprowadzenia do wzajemnego porozumienia mają sens wyłącznie wtedy, kiedy każda ze stron jest w stanie wypowiedzieć się o swoich odczuciach i oczekiwaniach, a także współpracować w kwestii porozumienia mediacyjnego. Co więcej, co do zasady, nie powinny być przedmiotem postępowania mediacyjnego sprawy, w których sprawca czynu jest osobą wysoce zdemoralizowaną, wielokrotnie karaną czy członkiem zorganizowanej grupy przestępczej. Doktryna popiera takie stanowisko dlatego, że mediacja nie wypełni wobec takiego sprawcy oczekiwanych rezultatów. Prawdopodobnie wciąż nie będzie on sobie zdawał sprawy z tego, jakiej wagi czynu dokonał czy że kogoś skrzywdził. Wyłączenie to nie jest oczywiście sztywną regułą — w pewnych sytuacjach jest możliwe skierowanie do mediacji sprawy, w której sprawcą jest choćby jeden z szeregowych członków zorganizowanej grupy przestępczej w bardzo młodym wieku. Sprawca ten bowiem może być pod wpływem zwierzchników w grupie przestępczej, jednak sam nie jest jeszcze tak zdemoralizowany, by nie było wskazane prowadzenie postępowania mediacyjnego jego z ofiarą. Jeśli mowa zaś o ofierze, powinna być ona

¹² E. Silecka-Marek, *Instytucja mediacji w polskim prawie karnym*, „Resocjalizacja Polska. Rozprawy” 2020, nr 19, s. 129.

¹³ M. Grudziecka, J. Książek, *Mediacja jako instytucja dla osoby pokrzywdzonej*, [w:] *Międzynarodowa Konferencja „Mediacja w sprawach karnych jako instytucja dla pokrzywdzonego”*, Warszawa 7–8 grudnia 2009 r., Warszawa 2010, s. 17.

¹⁴ *Kodeks postępowania karnego — komentarz art. 23a*, red. A. Sakowicz, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3danbrgu3dgnzoobqxaalrwgqytkobsgm4q&refSource=toc> (dostęp: 18.09.2023), Legalis.

¹⁵ K. Sułkowski *Mediacja w polskim prawie...*, s. 92.

skłonna do ustępstw, potrafiąca wypracować wspólne stanowisko ze stroną przeciwną. Nie jest to jednak proste zadanie, by ocenić, czy dana osoba takie cechy ma, czy nie, zwłaszcza że sprawę do mediacji kierują organy, które nie znają ofiary. W związku z tym, przymioty ofiary wymieniane przez przedstawicieli doktryny są raczej cechami idealnej strony postępowania mediacyjnego, nie zaś sztywną przesłanką warunkującą możliwość udziału w takim postępowaniu. Poza tym, jeśli pokrzywdzony wyraża chęć uczestnictwa w mediacji, należy raczej przez to rozumieć, że wyraża chęć porozumienia ze sprawcą. Strony postępowania mediacyjnego powinny również mieć rozeznanie w swoich czynach i potrafić podejmować racjonalne decyzje. Ponadto, powinny one zamieszkiwać raczej w bliskiej odległości od siebie, by dotarcie na spotkanie z mediatorem nie sprawiało żadnej z nich nadmiernego kłopotu. Co istotne, mediacja odnosi zazwyczaj lepszy skutek, jeśli przeprowadzona jest w małym gronie — jeden sprawca i jedna ofiara. Kiedy byłoby na przykład dwóch sprawców i jedna ofiara czy jeden sprawca a kilka ofiar, znalezienie wspólnego stanowiska mogłoby być trudniejsze z powodu różnych oczekiwań dotyczących skutków ugody mediacyjnej. Ponadto, strona, po której znajduje się więcej osób, może czuć się silniejsza, a przez to mniej skłonna do ustępstw na rzecz drugiej strony. Oczywiście, jak już wspomniano, są to jedynie przykładowe okoliczności, które należałoby uwzględnić, kierując sprawę do postępowania mediacyjnego, niebędące natomiast sztywnym katalogiem, którego trzeba się kluczowo trzymać. W każdej sytuacji należy zbadać, jakie szanse na powodzenie ma postępowanie mediacyjne, biorąc pod uwagę zarówno rodzaj sprawy, jak i predyspozycje ofiary oraz sprawcy do ugodowego załatwienia sporu. W tabeli przedstawiono liczby spraw karnych skierowanych do mediacji w latach 2016–2023. Na podstawie tych danych można wyciągnąć wniosek, że występują pewne wahania liczbowe tych spraw. Od 2021 roku obserwujemy zmniejszenie liczby spraw karnych kierowanych do mediacji, jednak cały czas utrzymuje się na poziomie powyżej 3 tysięcy.

Tabela. Sprawy karne skierowane do mediacji w latach 2016–2023¹⁶

Rok	Liczba przeprowadzonych mediacji
2016	3713
2017	4100
2018	3831
2019	3974
2020	3043
2021	3890
2022	3686
2023	3459

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy statystycznej Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczącej mediacji w sprawach karnych, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: DATA?)

¹⁶ Opracowanie na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, mediacje karne w latach 1998-2023 (dostęp: DATA).

Mediacja i formy negocjacji w sprawach karnych skarbowych

Znając ogólne zasady mediacji w sprawach karnych, pochylić się należy nad możliwością mediacji w sprawach karnych skarbowych. Autorka wskazała powyżej, że nie ma wskazanego konkretnego katalogu spraw karnych, co do których można prowadzić mediację. Jednak prawo karne skarbowe jest szczególną częścią prawa karnego, skupiającą się wyłącznie na czynach polegających na naruszeniu interesów finansowych Skarbu Państwa¹⁷, cechuje go więc pewna odrębność od prawa karnego ogólnego. Odrębność ta jest również dostrzegalna również na tle procesowym. W standardowym procesie karnym, jak podkreślano wielokrotnie, występują dwie strony — pokrzywdzony i sprawca. W postępowaniu karnym skarbowym, w którym z powodu braku uregulowań własnych, właściwe zastosowanie mają przepisy kodeksu postępowania karnego, na mocy art. 113 kodeksu karnego skarbowego¹⁸ wyłączone zostały przepisy dotyczące pokrzywdzonego. Należy przytoczyć definicję pokrzywdzonego z art. 49 kodeksu prawa karnego. Zgodnie z jej brzmieniem, pokrzywdzonym jest osoba fizyczna, osoba prawna oraz instytucja państwowa, samorządowa lub inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, choćby nie miała osobowości prawnej. W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwała się definicja pokrzywdzonego w brzmieniu, że aby dany podmiot mógł uzyskać status pokrzywdzonego, musi zaistnieć w stosunku do niego naruszenie konkretnej normy prawnej, a ponadto, musi istnieć związek między znamionami czynu zabronionego będącego naruszeniem tej normy a zagrożeniem dobra prawnego danego podmiotu¹⁹. W związku z tym, o nadaniu statusu pokrzywdzonego decyduje głównie to, czy dobro prawne danego podmiotu zostało naruszone przez wyczerpanie znamion danego czynu zabronionego i osoba może być nazwana pokrzywdzoną wyłącznie w sytuacji, kiedy to naruszenie nastąpiło. W doktrynie natomiast wyszczególnia się trzy przesłanki, które po łącznym spełnieniu decydują, czy dany podmiot jest pokrzywdzonym. Te przesłanki to: przede wszystkim wystąpienie podmiotu, czyli osoby fizycznej, prawnej oraz instytucji państwowej, samorządowej lub innej jednostki organizacyjnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, choćby nie miała osobowości prawnej, ponadto istnieć musi też naruszone dobro prawne, a także wystąpić bezpośrednio naruszenia bądź zagrożenia dobra prawnego danej osoby²⁰. Zdawać by się mogło, że Skarb Państwa, będący osobą prawną, a także podmiotem praw i obowiązków w stosunkach cywilnoprawnych dotyczących mienia państwowego, które nie należy do innych państwowych osób prawnych²¹, może występować w charakterze podejrzanego. Co więcej, skoro istnieje specjalny dział prawa karnego ogólnego, skupiający się wyłącznie na

¹⁷ J. Kaczyńska, *Sankcje karne skarbowe. Prawo karne skarbowe — wybrane zagadnienia teorii i praktyki*, Olsztyn 2016, s. 132.

¹⁸ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. — Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 1999, Nr 83, poz. 930).

¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2017 r., II K 147/17.

²⁰ *Kodeks postępowania... art. 49*, red. A. Sakowicz, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3danbrgu3dgnzoobqxlrgwqytkobtguya> (dostęp: 18.09.2023), Legalis.

²¹ *Skarb Państwa*, [hasło w:] www.sejm.gov.pl, leksykon budżetowy (dostęp: 18.09.2023).

kwestiach finansowych w odniesieniu głównie do Skarbu Państwa, musi występować w nim pokrzywdzony. Jednak, jak już wspomniano, w procesie karnym skarbowym nie występuje pokrzywdzony, a więc Skarb Państwa nigdy nie nabywa statusu pokrzywdzonego i jest to podyktowane specyfiką spraw, będących przedmiotem prawa karnego skarbowego. Należy więc przeanalizować, dlaczego ustawodawca zdecydował się na takie uregulowanie w procesie karnym skarbowym. Skupić się tu trzeba przede wszystkim na naruszeniu dobra prawnego i jego rodzaju. Przy definiowaniu pokrzywdzonego na gruncie kodeksu postępowania karnego autorka niniejszej publikacji zaznaczyła, że musi zaistnieć bezpośrednio naruszenia dobra prawnego danej osoby, czyli musi być to naruszenie indywidualne — sprawca swoim konkretnym czynem narusza rzeczywiste dobro prawne konkretnej osoby. W przypadku przestępstw i wykroczeń karnych skarbowych mamy do czynienia z dobrem publicznym, jakim jest interes finansowy państwa, a więc ponadindywidualnym, Skarb Państwa wypełnia bowiem zadania społeczne i gospodarcze za pomocą swoich jednostek. Nie można indywidualizować interesów finansowych poszczególnych jednostek działających na rzecz Skarbu Państwa, ponieważ te interesy wciąż składają się na jedną, publiczną całość²². Dlatego, że to właśnie publiczny interes finansowy jest chroniony przez prawo karne skarbowe, nie występuje tutaj indywidualnie naruszone dobro prawne, a więc nie możemy mówić o Skarbie Państwa jako o pokrzywdzonym w świetle definicji z kodeksu prawa karnego. Konsekwencją faktu, że w postępowaniu karnym skarbowym nie występuje pokrzywdzony *sensu stricto*, dlatego w postępowaniu karnym skarbowym nie można prowadzić mediacji służącej na gruncie postępowania karnego ogólnego złagodzeniu lub zakończeniu konfliktu wywołanego popełnieniem przestępstwa w drodze porozumienia pokrzywdzonego z oskarżonym²³. Mediacja nie mogłaby się odbyć, ponieważ w postępowaniu karnym skarbowym występuje sprawca czynu oraz oskarżyciel działający za Skarb Państwa. Przekładając to na proces karny ogólny, występuje sprawca, występuje prokurator bądź inny podmiot oskarżający, natomiast nie istnieje w rzeczywistości pokrzywdzony, z którym można by było negocjować, w związku z czym nie jest spełniona podstawowa przesłanka pozwalająca na skierowanie sprawy do mediacji. Brak możliwości przeprowadzenia mediacji nie zamyka jednak sprawcy czynu drogi do tego, aby negocjować z organem prowadzącym postępowanie. Ponownie jest to istotne w przypadku osób pełniących funkcje publiczne, często bowiem poszczególni członkowie organu samorządowego są odpowiedzialni za konkretne kwestie w danym organie, w tym funkcje finansowe, a więc odprowadzanie podatków na rzecz odpowiedniego Urzędu Skarbowego. Może się zdarzyć, że osoba taka zapomni złożyć deklarację bądź wpłacić podatek i wówczas dopuszcza się czynu zabronionego. Na szczęście, po dopełnieniu uchybionego obowiązku, osoba taka może liczyć na swego rodzaju negocjacje z finansowym organem postępowania przygotowawczego, a tym samym, często na uniknięcie kary. Prawo karne skarbowe,

²² L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz. Art. 113*, Legalis <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damrxgy2tmmroobqalrvgiztsmbsha3q&refSource=guide&legalActDocumentId=mfrxilrsguzdonroobqalrrgmydsrwwfz3gk4roge4tqmzx> (dostęp: 18.09.2023).

²³ *Ibidem*.

jako specyficzny twór prawa karnego, przewiduje taką instytucję jak postępowanie mandatowe, pozwalające w razie wykroczeń na zakończenie sprawy mandatem karnym. Sprawca otrzymuje od osoby prowadzącej postępowanie przygotowawcze propozycję kwoty mandatu, natomiast może złożyć również swoją propozycję i gdy spełni ona funkcję naprawczo-wychowawczą, organ może zgodzić się na tę propozycję. W zależności od rodzaju czynu, może być on kwalifikowany jako wykroczenie kwotowo — mając na uwadze ustawowy próg kwotowy będący granicą między wykroczeniem a przestępstwem, ale może być też kwalifikowany jako wykroczenie z samego brzmienia przepisu. Pierwszym przypadkiem będzie chociażby niewpłacenie pobranego podatku z art. 77 kodeksu karnego skarbowego (kks), gdy co do zasady czyn ten jest przestępstwem, natomiast w sytuacji, kiedy uszczuplenie nie przekracza ustawowego progu z art. 53 § 6 kks, wówczas sprawca ma możliwość skorzystania z postępowania mandatowego, czyli pominąć drogę sądową i przyjąć karę urzędu skarbowego prowadzącego postępowanie. Druga sytuacja, kiedy mamy do czynienia z wykroczeniem skarbowym, jest wówczas, gdy w kodeksie karnym skarbowym zapisano, że dany czyn zawsze jest wykroczeniem, jak w przypadku chociażby uporczywego niewpłacania podatku w terminie, uregulowanego w art. 57 kodeksu karnego skarbowego. Ustawodawca ustalił, że czyn ten bez względu na kwotę uszczuplenia będzie zawsze wykroczeniem. Warunkiem możliwości zakończenia sprawy dotyczącej wykroczenia karnego skarbowego w drodze mandatu karnego jest ziszczenie się przesłanek pozytywnych, a mianowicie brak wątpliwości co do osoby sprawcy wykroczenia, brak wątpliwości co do winy sprawcy wykroczenia, zgoda na przyjęcie mandatu przez sprawcę, a także uiszczenie przez sprawcę całej kwoty uszczuplenia przed przyjęciem mandatu, a ponadto nie może zachodzić konieczność orzeczenia kary surowszej²⁴. W razie poważniejszych wykroczeń skarbowych oraz przestępstw skarbowych zagrożonych karą grzywny sprawca też ma możliwość negocjacji z organem prowadzącym postępowanie przygotowawcze. *A contrario* do opisanego wcześniej wykroczenia skarbowego, przestępstwem skarbowym będzie czyn uszczupleniowy, którego wartość przekracza ustawowy próg, chociażby wspomniane niewpłacenie pobranego podatku z art. 77 kks, natomiast czyn nieprawidłowego przewozu znaków akcyzy z art. 71 kks zawsze będzie przestępstwem, co wynika z samego brzmienia przepisu, to znaczy kara grzywny w tym przypadku określona jest jedynie w stawkach dziennych²⁵. W przypadku przestępstw skarbowych, sprawca może skorzystać z instytucji dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, jednak, by uzyskać tę możliwość, podobnie jak w postępowaniu mandatowym przy wykroczeniach skarbowych, musi spełnić wiele przesłanek pozytywnych. Są to: osoba i wina sprawcy niebudząca wątpliwości, a więc materiał dowodowy musi wskazywać na danego sprawcę, a ponadto musi

²⁴ M. Gałązka, A. Sadło-Nowak, *Postępowanie mandatowe*, Szczytno 2012, s. 8–15.

²⁵ Różnica między wykroczeniem skarbowym a przestępstwem skarbowym może zostać dostrzeżona na podstawie tego, jak wyrażone jest zagrożenie karą grzywny w przepisie kodeksu karnego skarbowego — jeśli grzywna jest wyrażona w stawkach dziennych, zawsze będzie to przestępstwo — zob. art. 53 § 2 kks.

się on przyznać do winy. Ponadto, konieczne jest, by sprawca przed złożeniem wniosku o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności uiścił w całości uszczuploną należność publicznoprawną, dodatkowo konieczne jest, by sprawca wyraził zgodę na przepadek przedmiotów co najmniej w takim zakresie, w jakim ten przepadek jest obowiązkowy, a w razie niemożności złożenia tych przedmiotów — uiścił ich równowartość pieniężną. Wymagane jest również uiszczenie przez sprawcę co najmniej zryczałtowanej wartości kosztów postępowania²⁶. W przypadku dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, nie mogą ziścić się również przesłanki negatywne określone w art. 17 § 2 kodeksu karnego skarbowego²⁷. Kiedy sprawca czynu spełnia pozytywne przesłanki i nie wypełnia żadnej z negatywnych, może negocjować z organem prowadzącym postępowanie warunki dobrowolnego poddania się odpowiedzialności. Kiedy strony dojdą do porozumienia, wysyłany jest wniosek do sądu o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności przez sprawcę, a po jego zatwierdzeniu przez sąd, sprawca nie jest wpisywany do Krajowego Rejestru Karnego.

Podsumowanie

Podsumowując, mediacja w sprawach karnych jest możliwa w wielu sprawach karnych z zakresu ogólnego, natomiast w postępowaniu karnym skarbowym nie jest możliwa, przede wszystkim z powodu braku fizycznie poszkodowanego. Prawo karne skarbowe wypracowało jednak inne instytucje służące temu, by dać sprawcy możliwość negocjacji z organem prowadzącym postępowanie przygotowawcze, a tym samym umożliwić mu uzyskać łagodniejszy wymiar kary oraz niewpisywanie do Krajowego Rejestru Karnego. Dzięki tym instytucjom sprawca, podobnie jak w przypadku postępowania mediacyjnego, może negocjować karę, jaka spotka go za czyn, którego się dopuścił. W związku z tym, autorka dostrzega pewne podobieństwa między instytucjami wypracowanymi w prawie karnym skarbowym do mediacji w sprawach karnych. Nie są to oczywiście instytucje całkowicie zbieżne z mediacją, jednak łączą je pewne aspekty, jak chociażby konieczność przyznania się przez sprawcę do winy, chęć naprawienia wyrządzonej przez siebie szkody czy możliwość negocjacji sprawcy z organem prowadzącym postępowanie w sprawie karnej skarbowej co do kary. Dlatego sprawca ma realny wpływ na to, jak potoczy się jego sprawa. W słowie końcowym należy również zaznaczyć, że autorka niniejszego opracowania uważa, że mediacja i wymienione formy negocjacyjne powinny pełnić funkcję uzupełniającą dla postępowania karnego, nie zaś być jego podstawą.

²⁶ Art. 17 § 1 kks.

²⁷ Zob. D. Zarzycka, *Procedura ubiegania się o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w myśl polskiego Kodeksu karnego skarbowego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2002 (1), s. 75–85.

Bibliografia

Akty prawne

Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 roku.

Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz.U. z 1997, Nr 88, poz. 553).

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. — Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 1999, Nr 83, poz. 930).

Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 roku — Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997, Nr 89, poz. 555).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2017 r., II K 147/17.

Literatura

Chalimoniuk-Zięba M., Oklejak G., *Sprawiedliwość naprawcza i jej zastosowanie w praktyce*, „Kwartalnik ADR” 2013, nr 1(21), s. 43–59.

Czarnecka-Działuk B., Wójcik D., *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001.

Gałązka M., Sadło-Nowak A., *Postępowanie mandatowe*, Szczytno 2012.

Goniewicz G., *Znaczenie pozytywnego wyniku mediacji dla możliwości zastosowania środków probacyjnych*, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2017, nr 5 (35), s. 5–23.

Grudziecka M., Książek J., *Mediacja jako instytucja dla osoby pokrzywdzonej*, [w:] *Międzynarodowa Konferencja „Mediacja w sprawach karnych jako instytucja dla pokrzywdzonego”*, Warszawa 7–8 grudnia 2009 r., Warszawa 2010, s. 49–59.

Kaczyńska J., *Sankcje karne skarbowe, Prawo karne skarbowe — wybrane zagadnienia teorii i praktyki*, Olsztyn 2016, s. 132–136.

Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2004, s. 1–23.

Silecka-Marek E., *Instytucja mediacji w polskim prawie karnym*, „Resocjalizacja Polska. Rozprawy” 2020, nr 19, s. 127–144.

Sułkowski K., *Mediacja w polskim prawie karnym*, *Studenckie Zeszyty Naukowe* 20, 2017, nr 35, s. 83–96.

Zarzycka D., *Procedura ubiegania się o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w myśl polskiego Kodeksu karnego skarbowego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2022 (1), s. 75–85.

Źródła internetowe

Mediator, biurokarier.umk.pl/mediator.

Mediacje karne, krakow-krowodrza.sr.gov.pl/mediacje-karne,m,mg,3,37,232.

Sakowicz A., *Kodeks postępowania karnego — komentarz*, Legalis.

Skarb Państwa, [hasło w:] www.sejm.gov.pl, leksykon budżetowy.

Wilk L., Zagrodnik J., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis.

Zasady mediacji, mediator.org.pl/baza-wiedzy/zasady-mediacji/.

Mediation in criminal cases — is it possible in every criminal case and what negotiation alternatives does the Penal Fiscal Code offer in cases of misdemeanors and fiscal crimes?

Keywords: mediation, fiscal penal law, fiscal penal trial, voluntary submission to liability, negotiations

Summary

Mediation is a method of conducting disputes in which the parties work out a solution to the problem between them in the presence of an impartial mediator. Mediation proceedings can be treated individually in civil and criminal cases. In the present study, the author focused on mediation in criminal cases, and further attention is paid to whether any criminal cases are excluded from mediation. Moreover, the author draws attention to a specific creation of criminal law, which is penal fiscal law, and what negotiation opportunities it offers to perpetrators of fiscal offenses and criminal offenses. Finally, the author presents the reservation of mediation in criminal law as applied to negotiation institutions in criminal fiscal law.

Marcin Jankowski

ORCID: 0000-0001-6114-791X Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Wrocławski

Sprawozdanie

Konferencja naukowa: *Ewolucja systemu politycznego. Demokracja przedstawicielska vs. demokracja bezpośrednia wobec współczesnych wyzwań*, Słubice 16–17 listopada 2023 rok

<https://doi.org/10.19195/1643-0328.32.9>

Ogólnopolska Konferencja naukowa „Ewolucja systemu politycznego. Demokracja przedstawicielska vs. demokracja bezpośrednia wobec współczesnych wyzwań” odbyła się w Collegium Polonicum w Słubicach w dniach 16–17 listopada 2023 roku. Wydarzenie zostało zorganizowane przez Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Ośrodek Badań i Edukacji Europejskiej. W przygotowaniach uczestniczyły także: Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Collegium Polonicum, Grupa Badawcza „Inicjatywa Helwecka”. Wsparcia udzieliło również Ministerstwo Edukacji i Nauki. W skład komitetu organizacyjnego weszli prof. dr hab. Magdalena Musiał-Karg (prezes Ośrodka Badań i Edukacji Europejskiej, prezes Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych), prof. dr hab. Andrzej Stelmach (dziedkan Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza), prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza dr hab. Krzysztof Urbaniak, dr Natasza Lubik-Reczek (sekretarz konferencji).

Na konferencji rozważano zagadnienia funkcjonowania demokracji przedstawicielskiej oraz bezpośredniej we współczesnym świecie. Mimo politologicznego charakteru i tematyki dotyczącej systemów politycznych, zwłaszcza funkcjonowania demokracji, spotkaniem zainteresowali się także przedstawiciele nauk prawnych i socjologii. Prelegenci reprezentowali większość najistotniejszych ośrodków naukowych w Polsce: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy; Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Jagielloński; Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Uniwersytet

w Białymstoku, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Rzeszowski i *Alma Mater* organizatorów — Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Prorektor Uniwersytetu Adama Mickiewicza, prof. dr hab. Tadeusz Wallas, uroczystie otworzył konferencję. Następnie głos zabrali prof. dr hab. Andrzej Stelmach oraz prof. dr hab. Magdalena Musiał-Karg. Podczas otwarcia byli również przedstawiciele lokalnych władz samorządowych — burmistrz Słubic Marcin Olejniczak oraz starosta powiatu słubickiego Leszek Bajon, którzy skierowali kilka słów do uczestników spotkania. Moderatorem panelu plenarnego był dr hab. Jędrzej Skrzypczak, prof. UAM, a prelegentem dr hab. Fernando Casal Bertoa z Uniwersytetu w Nottingham (Anglia). Jego wykład na początku spotkania dotyczył kryzysu demokracji przedstawicielskiej. Po tym wystąpieniu i żywej dyskusji rozpoczął się drugi panel plenarny, który był moderowany przez prof. dr hab. Roberta Alberskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pierwszy wykład o demokratyzacji i autokratyzacji w wielopoziomowych demokracjach na przykładzie Polski wygłosił dr hab. Adam Szymański z Uniwersytetu Warszawskiego. Następne wystąpienie poświęcone konstytucjonalizacji polityki poprzez instytucje referendum na przykładzie Francji miał dr hab. Łukasz Jakubiak z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Część plenarną zamknął referat prof. dr hab. Magdaleny Musiał-Karg na temat wyzwań związanych z wykorzystaniem narzędzi demokracji bezpośredniej.

Po przerwie obiadowej uczestnicy obradowali w dziewięciu panelach tematycznych. Problematyka koncentrowała się wokół szeroko rozumianego funkcjonowania demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej: 1) Europa wobec wyzwań dla demokracji bezpośredniej; 2) Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwań dla demokracji; 3) Wokół wyborów i ich wpływu na demokrację; 4) Demokracja z perspektywy zaangażowania społecznego i doradztwa politycznego; 5) W polu teorii i praktyki demokracji; 6) Wybory w Polsce — wymiar prawny i praktyka polityczna; 7) Wyzwania dla demokracji na poziomie lokalnym; 8) Wyzwania dla demokracji w Europie — stan i perspektywy; 9) Rządy w warunkach autorytaryzmu. Po zakończeniu dyskusji na uroczystej kolacji była okazja do mniej oficjalnych rozmów i wymiany poglądów.

Drugiego dnia obrad odbył się wyjazd studyjny do Berlina. Uczestnicy ze Słubic przyjechali autobusem na dworzec kolejowy we Frankfurcie nad Odrą, skąd pociągiem dotarli do Berlina. Pierwszym punktem wizyty było spotkanie z przedstawicielami ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Instytucie Polskim, które poświęcono organizacji i przeprowadzaniu wyborów poza granicami naszego państwa oraz relacjom polsko-niemieckim w ostatnich latach. Była też możliwość zadania wielu pytań oraz dyskusji. Kolejnym punktem wizyty studyjnej było zwiedzanie Tränenpalast (Pałac Łez), w którym mieści się wystawa dotycząca historii Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD), a zwłaszcza podzielonego przez mur Berlina. Po wizycie w tym doniosłym historycznie miejscu uczestnicy konferencji pojechali na obiad, po drodze mijając najcharakterystyczniejsze miejsca stolicy Niemiec — siedzibę Bundestagu oraz Bramę Brandenburską. Ostatnim celem było Futurium, czyli interaktywne muzeum, którego wystawa dotyczy przyszłości, szczególnie wyzwań, takich jak: klimat, mieszkalnictwo, żywność, technologia. Po zakończonej wizycie studyjnej uczestnicy obrad wrócili do Słubic, gdzie prof. dr hab. Magdalena Musiał-Karg podziękowała za uczestnictwo i oficjalnie zamknęła konferencję.

Noty o autorach

Mariusz Domżański — doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauk o prawie, major, referent prawny w 18. Dywizji Zmechanizowanej imienia gen. broni Tadeusza Buka w Siedlcach. Czterokrotny uczestnik misji poza granicami państwa — dwukrotnie na Łotwie oraz dwukrotnie w Iraku. Stopień doktora uzyskał na podstawie dysertacji *Wykorzystanie formy decyzji administracyjnej w sprawie zwolnienia żołnierza z zawodowej służby wojskowej*.

Marcin Jankowski — doktorant Kolegium Nauk o Polityce i Administracji na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Ukończył studia prawnicze oraz politologię. Naukowo interesuje się systemami politycznymi, ustrojem, prawem konstytucyjnym oraz preferencjami i zachowaniami wyborczymi.

Tomaszewski Janusz — doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie nauk o polityce, adiunkt w Zakładzie Historii i Ruchów Społecznych Instytutu Politologii Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Zainteresowania naukowe: historia najnowsza, ludowe Wojsko Polskie, jego rola i znaczenie w systemie politycznym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz skala sowyetyzacji, siły zbrojne II i III Rzeczypospolitej — struktura, wyposażenie, uzbrojenie, szkolenie itd.

Bartłomiej Łódzki — adiunkt w Instytucie Studiów Międzynarodowych Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Politolog i medioznawca. Kieruje na swoim wydziale interdyscyplinarną grupą badawczą „Komunikacja środowiskowa w czasach globalnych zagrożeń”. Autor i współautor licznych publikacji, w tym książki *The Covid-19 Pandemic as a Challenge for Media and Communication Studies* (Routledge 2022).

Paweł Malendowicz — doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Profesor uczelni na Wydziale Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Kierownik Katedry Myśli Politycznej i Ruchów Społecznych. Autor ośmiu monografii, czterech zbiorów materiałów źródłowych i współredaktor czterech publikacji oraz autor ponad 100 artykułów i rozdziałów w książkach. Główne zainteresowania badawcze: anarchizm w Europie, radykalna lewica i skrajna prawica w Polsce i na świecie, koncepcje wizji przyszłości w programach ugrupowań politycznych, Polonia w Stanach Zjednoczonych.

Paweł Natorski — student prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, absolwent studiów licencjackich na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW. W swoich pracach koncentruje się na zagadnieniach dotyczących państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Paweł Pieniężny — absolwent politologii na Uniwersytecie Wrocławskim na podstawie pracy magisterskiej *Czynniki determinujące postrzeganie postaci i działalności publicznej księdza prałata Henryka Jankowskiego*. Zainteresowania naukowe: wpływ Kościoła katolickiego na polską politykę oraz decyzje wyborców. Prywatnie sędzia piłki nożnej.

Ewelina Pietrasik — studentka drugiego roku administracji II stopnia i trzeciego roku zarządzania migracjami na Uniwersytecie Wrocławskim, prezeska Koła Naukowego Samorządu Terytorialnego im. Tadeusza Bigo. Zainteresowania naukowe: prawo administracyjne i prawo energetyczne.

Daria Zarzycka — absolwentka prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, wykładowca akademicki, autorka publikacji z zakresu prawa karnego i kryminalistyki. Wśród głównych zainteresowań naukowych należy wskazać prawo karne skarbowe.

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

pl. Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
wydawnictwo@uwr.edu.pl

wuwrr.eu

[Facebook/wydawnictwouwr](https://www.facebook.com/wydawnictwouwr)